

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tina Drnovšek

Vpliv pravične trgovine na uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tina Drnovšek

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Vpliv pravične trgovine na uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

*Tako kot suženjstvo in apartheid,
tudi revščina ni naraven pojav.
Je posledica človeških dejanj
in je lahko s pomočjo človeških dejanj tudi presežena in izkoreninjena.*

Nelson Mandela

Bodite sprememba, ki jo želite videti.

Mahatma Gandhi

Vpliv pravične trgovine na uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja

V diplomskem delu sem povezala koncepta pravične trgovine (PT) in trajnostnega razvoja (TR). Gibanje za PT se je izoblikovalo kot alternativa konvencionalnemu načinu mednarodnega trgovanja, katerega opredeljujejo razni trgovinski sporazumi in pravila Svetovne trgovinske organizacije. Mednarodna menjava med razvitimi državami in državami v razvoju naj bi preko prilagojenih pravil trgovanja pomagala spodbuditi razvoj držav v razvoju. V resničnem življenju se to žal ne uresničuje. Negativni vplivi ekonomske globalizacije so vidni v vse večji neenakosti med ljudmi ter grozljivi degradaciji okolja. Gibanje za PT s svojim delovanjem marginaliziranim proizvajalcem iz manj razvitih držav zagotavlja pravično ceno, ki ne odraža le resničnih stroškov njihove proizvodnje in dela, pač pa omogoča tudi družbeno pravično in okoljsko sprejemljivo proizvodnjo. Eden od posrednih ciljev gibanja za PT je tudi doseganje ciljev TR, ki danes predstavlja civilizacijsko razvojno paradigmo za 21. stoletje. V diplomskem delu sem raziskala kakšen in kolikšen je vpliv, ki ga ima gibanje za PT na uresničevanje ciljev, zastavljenih v okviru koncepta TR. Ugotovila sem, da PT s svojim delovanjem vsestransko pomaga uresničevati cilje TR, saj vrši neposreden, pa tudi posreden vpliv, ki prispeva k razvoju vseh treh vidikov TR – socialnega, okoljskega in ekonomskega.

Ključne besede: gibanje za pravično trgovino, trajnostni razvoj, države v razvoju.

The affect of fair trade on the realisation of the concept of sustainable development

In my thesis I have made a connection between the concepts of fair trade (FT) and sustainable development (SD). The movement for FT was formed as an alternative to the conventional way of international trading, which is defined by various trade agreements and the rules of the World Trade Organization. International trade among the developed countries and the countries in development would by the means of adapted rules of trade help to encourage development of third-world countries. Unfortunately, this is not put into practice in real life. The negative effects of globalisation are evident in an ever increasing inequality among people and the horrific degradation of the environment. The movement for FT and the way it functions ensures the marginalized producers from the less developed countries that they get a fair price, which does not only reflect the true cost of their production and labour, but it also enables a socially fair and an environmentally-friendly production. One of the indirect goals of the FT movement is the achievement of SD goals, which today represent the developmental paradigm of our civilization for the 21st century. In my thesis I have researched the influence of the FT movement on the realisation of goals prescribed in the framework of the SD concept. I have discovered that the FT and the way it functions helps to realise in every way the goals of the SD, because it influences it in a direct as well as an indirect manner, which contributes to the development of all three aspects of SD; social, environmental and economic.

Key words: fair trade movement, sustainable development, countries in development

KAZALO

1 UVOD	11
2 PREDSTAVITEV KONCEPTA PRAVIČNE TRGOVINE	15
2.1 Definicija pravične trgovine – temeljne vrednote, načela in cilji.....	15
2.2 Neoklasična teorija mednarodne menjave, kot jo doživljajo države v razvoju	19
2.3 Razvoj in delovanje sistema pravične trgovine	25
2.4 Prihodnost pravične trgovine.....	31
2.4.1 Izzivi, omejitve in možnosti	31
3 PREDSTAVITEV KONCEPTA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA.....	34
3.1 Uveljavitev in razvoj koncepta.....	34
3.2 Splošna opredelitev trajnostnega razvoja	40
3.2.1 Trajnost.....	41
3.2.2 Razvoj.....	43
3.3 Trajnostni razvoj kot politični koncept.....	45
3.3.1 Ekonomski vidik trajnostnega razvoja	47
3.3.2 Okoljski vidik trajnostnega razvoja.....	49
3.3.3 Socialni vidik trajnostnega razvoja.....	49
3.4 Kazalci trajnostnega razvoja.....	51
4 VPLIV PRAVIČNE TRGOVINE NA URESNIČEVANJE KONCEPTA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	54
4.1 Primer: kava iz Etiopije	55
4.1.1 Regija Oromija	56
4.1.1.1 Vpliv kavne krize	59
4.1.1.2 Kava v sistemu pravične trgovine in posledice te vključitve	62
4.2 Pravična trgovina v številkah	70
5 SKLEP	73
6 LITERATURA	77

SEZNAM SLIK

Slika 3.1: Povezava med razvojem, okoljsko degradacijo in revščino.....	35
---	----

SEZNAM TABEL

Tabela 2.1: Ocena EPAs – v kolikšni meri uresničujejo razvoj DVR.....	23
Tabela 4.1: Projekti, uresničeni s pomočjo premije PT in socialnega sklada	66
Tabela 4.2: Količina prodanega blaga glede na vrsto blaga za leto 2006 in 2007	70
Tabela 4.3: Ocena vrednosti prodaje na drobno za izdelke PT po posameznih državah za leto 2006 in 2007	71

SEZNAM KRATIC

AGRA	Alliance for a Green Revolution in Africa
AIDS	Acquired Immunodeficiency Syndrome sindrom pridobljene imunske pomanjkljivosti
AKP	skupina afriških, karibskih in pacifiških držav
ATO	Alternative Trading Organisation Organizacija za alternativno trgovino
BCSD	Business Coucil for Sustainable Development Poslovni svet za trajnostni razvoj
BDP	bruto domači proizvod
CI	Conservation International
CIA	Central Intelligence Agency Centralna obveščevalna agencija
CSD	Commission on Sustainable Development Komisija za trajnostni razvoj
DFID	Department for International Development
DPPA	Disaster Prevention and Prepardness Agency
DVR	države v razvoju

EEA	European Environment Agency Evropska agencija za okolje
EFTA	European Fair Trade Association Evropsko združenje za pravično trgovino
EPAs	Economic Partnership Agreements sporazumi o ekonomskem partnerstvu
EU	Evropska unija
FDRE	Federal Democratic Republic of Ethiopia Federativna demokratična republika Etiopija
FINE	FLO, IFAT, NEWS!, EFTA
FLO	Fairtrade Labelling Organizations International Organizacija pravične trgovine za označevanje
HIV	Human Immunodeficiency Virus virus imunske pomanjkljivosti
ICA	International Cooperative Alliance Mednarodna zveza kooperativ
ICO	International Coffee Organization Mednarodna organizacija za kavo
IFAD	International Fund for Agricultural Development Mednarodni sklad za kmetijski razvoj

IFAT	International Fair Trade Association Mednarodna zveza za pravično trgovino
ILO	International Labour Organization Mednarodna organizacija dela
IUCN	International Union for Conservation of Nature Svetovna zveza za ohranjanje narave
NEWS!	Network of European Worldshops Mreža evropskih svetovnih trgovin
NRI	Natural Resources Institute
OCFCU	Oromia Coffee Farmers Cooperative Union Kooperativno združenje pridelovalcev kave iz Oromije
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
OZN	Organizacija združenih narodov
PT	pravična trgovina
ROSCA	Rotating Savings and Credit Association
STO	Svetovna trgovinska organizacija
TR	trajnostni razvoj

UN	United Nations Združeni narodi
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development Konferenca Združenih narodov za trgovino in razvoj
UNDP	United Nations Development Programme Razvojni program Združenih narodov
UNEP	United Nations Environmental Programme Program Združenih narodov za okolje
WB	World Bank Svetovna banka
WCED	World Commission on Environment and Development Svetovna komisija za okolje in razvoj
WCS	World Conservation Strategy Strategija ohranitve sveta
WSSD	World Summit on Sustainable Development Svetovni vrh o trajnostnem razvoju
WTO	World Trade Organization
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

Trgovanje je ena od osnovnih človekovih dejavnosti že od pamtiveka. S preseganjem zaprtega hišnega gospodarstva, razvojem proizvodnje presežkov, delitvijo dela, specializacijo proizvodnje, uvedbo splošnega ekvivalenta in kasneje denarja in oblikovanjem transportnega ter komunikacijskega sistema med potencialnimi ponudniki in povpraševalci, je potekal tudi razvoj trgovine znotraj držav in med državami.

Trgovina naj bi kot povzročiteljica gospodarske rasti generirala tudi splošni človekov razvoj. Na žalost pa so zgodovinske izkušnje pokazale, da ta dva pojma nista nujno praktično povezana, saj gospodarska rast onesnažuje in izčrpava človekovo naravno okolje v tej meri, da je pod vprašaj postavljeno preživetje in obstoj človeka na planetu Zemlja. Ker »tradicionalna politična paradigma« ni omogočila učinkovitega dolgoročnega reševanja okoljskih problemov, se je kot izziv tej paradigmi oblikoval koncept trajnostnega razvoja (v nadaljevanju TR) (Bahor 2005, 27–28), ki ob upoštevanju okoljskih omejitev povezuje družbeni in ekonomski razvoj.

Temelji za nastanek tega koncepta so bili položeni že leta 1972 v Stockholmu, kjer je potekala prva Konferenca Združenih narodov o človekovem okolju. Po konferenci je bila izdana *Deklaracija*,¹ v kateri so naštetih enotni nazori in načela, ki naj bi narode in države sveta usmerjala k varstvu in izboljševanju življenjskega okolja (UNEP 1972). Sam izraz TR pa je bil prvič omenjen v poročilu *Strategija ohranitve sveta* (World Conservation Strategy – WCS), ki ga je izdala Svetovna zveza za ohranjanje narave (International Union for Conservation of Nature – IUCN) leta 1980. Sledila sta razvoj in uveljavitev koncepta, ki danes predstavlja civilizacijsko razvojno paradigmo za 21. stoletje. Teorija je izdelana, cilji so zastavljeni, problematično pa je njihovo uresničevanje.

Danes ima trgovina globalne razsežnosti, posledice te ekonomske globalizacije pa so dvojne. Po eni strani ekonomska globalizacija povišuje produktivnost in povprečni

¹ Deseto načelo te Deklaracije pravi, da je za države v razvoju prav stabilnost cen in zadosten zaslužek od prodaje primarnih proizvodov ter surovih materialov, bistvenega pomena za trajnostno upravljanje z okoljem, saj se mora upoštevati tako ekonomske faktorje, kot tudi okoljske procese (UNEP 1972).

življenjski standard ljudi ter omogoča potrošnikom večjo izbiro izdelkov in storitev po nižjih cenah. Druga, temnejša plat ekonomske globalizacije, pa se kaže v negativnih vplivih na okolje ter vse večji neenakosti med ljudmi.

Za razumevanje obstoječega prepada med razvitimi državami in državami v razvoju je bistvenega pomena analiza kolonializma (Južnič 1980, 11). Namreč kolonialni dobički, pridobljeni zlasti iz zaščitene kolonialne trgovine,² pa tudi s pomočjo investicij v kolonijah, kjer je poseben sistem nasilne in prisilne rekrutacije delovne sile dovoljeval izredno visoke profite, so v fazah akumulacije kapitala igrali zelo pomembno vlogo (Južnič 1980, 31). Verjetno največja korist, ki so si jo kolonialne sile in poleg njih sploh razvitejše države pridobile s kolonializmom in se je pokazala šele ob dekolonizaciji, je oblikovanje trajnejših odnosov gospodarske neenakopravnosti (Južnič 1980, 31). S pomočjo gospodarskih vidikov kolonializma lahko vidimo, da za kolonialni odnos ni nujna neposredna politična kolonialna dominacija, pač pa je odvisnost mogoče vzpostaviti z navezovanjem celotnega gospodarstva kake države na močnejši gospodarski kompleks druge države (Južnič 1980, 32). Tako neokolonializem temelji predvsem na dominaciji transnacionalnih podjetij, ki predstavljajo jedro sodobnega kapitalističnega sistema in obvladujejo velikanske proizvodne komplekse z izredno koncentracijo kapitala, tehnologije in organizacije proizvodnje (Južnič 1980, 22).

Transnacionalna podjetja v državah v razvoju zlahka najamejo poceni delovno silo, saj so stopnje nezaposlenosti in revščine v teh državah tako visoke, da je celo delo v »švicfabrikah« z dolgimi delavniki, nečloveškimi pogoji in simboličnim plačilom za mnoge delavce bolj privlačna izbira kot nezaposlenost in življenje brez dohodka. Pravila trgovanja

² Proti koncu 17. stoletja se je zaradi protekcionističnih in monopolističnih ograd, ki so jih v trgovanju uvedle kolonialne sile, oblikoval splošen sistem kolonialnega monopola: tuje ladje so bile popolnoma izključene iz trgovine, tako, da je šla vsa trgovina s čezmorskimi posestmi in trgovskimi postojankami skozi pristanišča monopolne kolonialne sile (Južnič 1980, 29). V kolonijah je bilo najstrožje prepovedano proizvajati blago, s čimer je bil učinkovito preprečen kakršen koli industrijski razvoj že v njegovi manufakturni fazi (*ibid.*). Vsaka kolonialna sila si je skušala zagotoviti predvsem dotok surovin in razširiti trge za svoje izdelke (*ibid.*). Dodaten dobiček se je oblikoval na osnovi neugodnih škarij cen, ki so bile razprte v škodo kolonijam: kolonije so plačevale višjo ceno za proizvode kolonialnih sil in bile prisiljene prodajati po nižjih cenah svoje surovine (*ibid.*). Vsekakor so kolonialne sile v svojo korist omejevale celo svobodno formiranje cen na temelju kapitalističnega trženja (*ibid.*). Vsaka nova kolonialna sila je želela razbiti monopol in prednosti starejše s pozivanjem na svobodno trgovino (*ibid.*).

so seveda postavljena v prid bogatim. Če bi želele vlade držav v razvoju izsiliti uveljavitev obstoječih predpisov, bi transnacionalna podjetja, ki so zelo mobilna, zlahka prenesla kapital, potreben za proizvodnjo kam drugam, kjer delavci ne bi zahtevali svojih pravic.

Mednarodna trgovina torej ne koristi vsem prebivalcem sveta – kaj šele v enaki meri! Veliko ljudi živi v revščini, z njimi ne ravnajo spoštljivo in za svoje delo ne dobijo pravičnega plačila. Vse to je vodilo k nastanku gibanja za pravično trgovino (v nadaljevanju PT). Ta s svojim delovanjem proizvajalcem iz manj razvitih držav zagotavlja pravično ceno, ki ne odraža le resničnih stroškov njihove proizvodnje in dela, pač pa omogoča tudi družbeno pravično in okoljsko sprejemljivo proizvodnjo.

V pričujočem diplomskem delu sem povezala pojma PT in TR. Natančneje sem želela raziskati, kakšen in kolikšen je vpliv, ki ga ima PT na uresničevanje koncepta TR. Pri tem me je vodila delovna hipoteza, ki se glasi: gibanje za PT, v nasprotju s konvencionalno trgovino, s svojim delovanjem v veliki meri pomaga uresničevati cilje, ki so bili zastavljeni v okviru koncepta TR.

V teku pisanja diplomskega dela sem se poslužila predvsem družboslovnih raziskovalnih metod analize in interpretacije primarnih in sekundarnih virov, preko katerih sem dobila osnovne informacije o konceptu PT in TR. S pomočjo deskriptivne metode sem predstavila zgodovinski razvoj gibanja za PT in koncepta TR – od njunih začetkov, pa vse do danes. V poglavju, kjer obravnavam študijo primera, sem se zaradi lastnih raziskovalnih omejitev zanašala na raziskovalno delo in uradne statistike priznanih tujih in mednarodnih organizacij (Oxfam, Oxfam International, WTO, FLO, OCFCU), pa tudi posameznih raziskovalcev, ki so opravili raziskovalno delo neposredno na terenu.

Diplomsko delo sestavlja pet vsebinskih poglavij. Prvo, uvodno poglavje je namenjeno predstavitvi celotnega dela. Tu najprej opišem sam nastanek pojma TR in zakulisje nastanka gibanja za PT, opredelim cilj diplomskega dela, delovno hipotezo, metodološki pristop ter vsebino posameznih poglavij.

Drugo poglavje je namenjeno predstavitvi koncepta PT – njeni definiciji, temeljnim vrednotam, načelom in ciljem. Tu skušam tudi natančneje razložiti, kako konvencionalna mednarodna trgovina vpliva na nadaljni razvoj držav v razvoju. V ta namen sem v poglavje vključila krajšo analizo trgovinskih dokumentov – sporazumov o ekonomskem partnerstvu. Nadalje se v tem poglavju posvečam razvoju in delovanju sistema PT, ob koncu poglavja pa se dotaknem tudi prihodnosti PT – gre za izzive, omejitve in možnosti, ki se kažejo PT na današnji stopnji razvoja.

Sledi tretje poglavje v katerem razčlenjujem koncept TR. Tu najprej razložim, kako sta potekala uveljavitev in zgodovinski razvoj tega koncepta, čemur sledi splošna opredelitev TR. V okviru te splošne opredelitve se natančneje posvetim ideji trajnosti in ideji razvoja, nato pa nadaljujem s predstavitvijo TR kot političnega koncepta, kjer posamezno obravnavam vsakega od osnovnih treh področij – ekonomskega, okoljskega in socialnega. Naštejem tudi temeljne milenijske razvojne cilje človeštva, kot so bili opredeljeni za posamezno področje. Poglavje zaključim s predstavitvijo kazalcev TR.

V četrtem poglavju skušam na primeru pridelovalcev kave iz Etiopije prikazati, na kakšen način delovanje PT vpliva na življenje teh kmetovalcev, oziroma, gledano širše, kako prodaja etiopske kave preko kanalov PT vpliva na uresničevanje koncepta TR. S tem primerom skušam razložiti vsebinski oziroma kvalitativen vpliv PT. V nadaljevanju tega poglavja skušam s pomočjo statistik PT osvetliti tudi kvantitativen vpliv, ki ga ima PT kot svetovno gibanje na uresničevanje ciljev, zastavljenih v okviru koncepta TR.

Peto poglavje diplomskega dela je sklepno. Tu natančneje opišem skladnost ugotovljenih vplivov z osnovnimi osmimi milenijskimi razvojnimi cilji, ovrednotim zastavljeno hipotezo in podam zaključne ugotovitve ter mnenja.

2 PREDSTAVITEV KONCEPTA PRAVIČNE TRGOVINE

V tem poglavju bom razložila, kaj sploh je PT, katere so temeljne vrednote, načela in cilji, ki vodijo akterje PT. Opredelila bom torej, za kaj se PT sploh zavzema, kako je opredeljena pot k tem spremembam in kaj vodi posameznike, da se odločajo za delovanje znotraj te »alternative, ki deluje«. Predstavila bom tudi glavni razlog za nastanek gibanja za PT, kar pomeni, da se bom ukvarjala s kritiko koncepta prevladujoče »nepravične trgovine«. Opisala bom tudi razvoj PT skozi čas in njen današnji sistem delovanja. Ob koncu tega poglavja se bom posvetila še izzivom, ki čakajo PT v prihodnosti, omejitvam, ki bodo oteževale učinkovitost PT, razdelala pa bom tudi nadaljnje potenciale PT, ki bi s svojim razvojem v prihodnosti lahko pomagali graditi pravičnejši in lepši jutri.

2.1 Definicija pravične trgovine – temeljne vrednote, načela in cilji

PT je gibanje, katerega začetki segajo v štirideseta in petdeseta leta 20. stoletja (Wikipedia 2008). Izvira iz močno decentraliziranih družbenih gibanj, tako da ni nič čudnega, da obstajajo številne različne definicije, katerih stična točka so glavna načela, ki tvorijo osnovo gibanja (Bowen 2002, 24). To gibanje, ki je bilo sprva še bolj ideološko, je prešlo različne faze razvoja (Zidar 2005). V sedanji razvojni fazi, ki vsekakor ni zadnja, saj ima gibanje za PT še mnoge potencialne smeri razvoja, lahko PT najsplošneje opredelimo kot trgovinsko partnerstvo, ki skuša doseči večjo enakost v mednarodni trgovini (Umanotera in Humanitas 2006d).

Bolj natančna, pa tudi najbolj razširjena in priznana je definicija PT, ki jo je oktobra leta 2001 oblikovalo združenje FINE,³ to je neuradno združenje štirih največjih mednarodnih mrež PT (Wikipedia 2008b). Definicija, katero so sprejeli vsi akterji v gibanju, se glasi (Umanotera 2008b):

³ Ime FINE je akronim sestavljen iz začetnic angleških imen teh štirih največjih mednarodnih mrež PT, ki so: Fairtrade Labelling Organizations International (FLO) – Organizacija pravične trgovine za označevanje, International Fair Trade Association (IFAT) – Mednarodna zveza za pravično trgovino, Network of European Worldshops (NEWS!) – Mreža evropskih svetovnih trgovin, ter European Fair Trade Association (EFTA) – Evropsko združenje za pravično trgovino (Wikipedia 2008b).

Pravična trgovina je trgovinsko partnerstvo, ki temelji na dialogu, transparentnosti in spoštovanju in si prizadeva za večjo enakopravnost v mednarodni trgovini. Prispeva k trajnostnemu razvoju, s tem da ponuja boljše pogoje prodaje in zagotavlja pravice marginaliziranih proizvajalcev in delavcev, predvsem na jugu. Organizacije, ki se ukvarjajo s pravično trgovino in ki jih podpirajo potrošniki, se aktivno vključujejo v podpiranje proizvajalcev, osveščanje in vodenje kampanj za spremembe v pravilih in praksi konvencionalne mednarodne trgovine.

Že sama definicija nam ponuja skupek vrednot, ki predstavljajo temelj gibanja za PT: pravičnost, človekoljubnost, sodelovanje, enakopravnost, odkritost, medsebojno spoštovanje, okoljevarstvo, trajnostni razvoj, človekove pravice, pomoč šibkejšim in aktivizem, ki je usmerjen k pozitivnim spremembam. Sicer pa, celoten sistem PT temelji na dogovoru med marginaliziranimi proizvajalci iz držav v razvoju (države tako imenovanega Juga, v nadaljevanju DVR) ter njihovimi partnerji iz razvitih držav (države tako imenovanega Severa) (Umanotera in Humanitas 2006a). Proizvajalci se zavežejo, da bodo v organizaciji odločitve sprejemali na demokratičen način, v zameno pa jim je omogočen neposreden dostop do trgov razvitih držav za izdelke partnerskih organizacij (*ibid.*). Trgovska veriga je zagotovljena čim krajša, kar pomeni, da se v največji možni meri izognejo posrednikom in špekulantom, za izdelke pa je določeno pravično plačilo (*ibid.*).

Ključna načela gibanja za PT, kot jih je opredelil IFAT, lahko strnemo v naslednje alineje (IFAT 2008a):

- **ustvarjanje priložnosti za ekonomsko prikrajšane proizvajalce:** PT kot strategija za zmanjševanje revščine in doseganje TR;
- **transparentnost in odgovornost:** PT deluje v okviru transparentnega upravljanja in jasnih trgovinskih odnosov; s trgovskimi partnerji ima poštene in spoštljive odnose;
- **grajenje zmognosti:** PT je sredstvo, preko katerega se razvija neodvisnost proizvajalcev; odnosi v okviru PT zagotavljajo kontinuiteto, preko katere lahko proizvajalci izboljšajo svoje upravljalne sposobnosti in dostop do novih trgov;

- **propagiranje PT:** ozaveščanje ljudi o možnostih obstoja bolj pravičnega sistema svetovne trgovine; oskrba strank z informacijami o organizaciji, proizvodih in njihovih okoliščinah nastanka; prizadevajo si za doseganje najvišjih standardov na področju kvalitete proizvodov in pakiranja; uporabljajo odkrite oglaševalske in tržne tehnike;
- **plačilo pravične cene:** le-ta se v regionalnem ali lokalnem kontekstu oblikuje s pomočjo dialoga in sodelovanja; krije ne le stroške proizvodnje, pač pa omogoča tudi družbeno pravično in okolju prijazno proizvodnjo; proizvajalcem zagotavlja pravično plačilo in upošteva načelo enakega plačila za enako delo (ne glede na spol); pravični trgovci svojim partnerjem zagotavljajo takojšnje plačilo, ter če je le mogoče, pomagajo proizvajalcem z vnaprejšnjim plačilom (40–50 % predujem, tako da lahko proizvajalci izvršijo naročilo, brez da bi se morali zadolževati);
- **enakopravnost spolov:** delo žensk je primerno ovrednoteno ter nagrajeno;
- **delovni pogoji:** proizvajalci imajo zagotovljeno varno in zdravo delovno okolje;
- **otroško delo:** sodelovanje otrok pri proizvodnji je dovoljeno le v primeru, če ne vpliva negativno na njihovo blagostanje, varnost, izobraževalne potrebe in potrebe po igri; vključevanje otrok v proizvodnjo je dovoljeno dokler je v skladu s *Konvencijo Združenih narodov o otrokovih pravicah* ter zakonodajo in normami v lokalnem kontekstu; organizacije, ki neposredno sodelujejo s proizvajalci, morajo razkriti vključenost otrok v proizvodnjo;
- **okolje:** PT aktivno spodbuja boljše okoljske prakse in uporabo odgovornih metod proizvodnje;
- **tržni odnosi:** organizacije PT trgujejo v smislu družbene, ekonomske in okoljske skrbi za marginalizirane proizvajalce in ne poskušajo maksimizirati svojega profita na račun malih proizvajalcev. Z njimi vzdržujejo dolgoročne odnose, ki temeljijo na solidarnosti, zaupanju in medsebojnem spoštovanju, kar prispeva k propagiranju in rasti PT.

Vse organizacije PT morajo slediti tem načelom in jih uresničevati v svojem vsakdanjem delu. Vsako načelo spremlja niz merljivih kazalcev in IFAT na različne načine skrbi za nadzor, da bi bila izpolnitev teh načel resnično zagotovljena (IFAT 2008b).

Vsem tem temeljnim načelom bi dodala vsaj še nekaj naslednjih, ki pravijo:

- dejavnost proizvajalcev iz DVR mora prispevati k razvoju njihovih skupnosti in ustvarjanju novih delovnih mest, če je to le mogoče (Bowen 2002, 25);
- v primeru plantaž ali industrijskih proizvodnih enot morajo biti zagotovljeni vsaj minimalni standardi, kot jih določa Mednarodna organizacija dela (International Labour Organization – ILO): svoboda združevanja, pravica do organiziranja in kolektivnega pogajanja, minimalna starost za zaposlovanje otrok, prepoved diskriminacije v zaposlovanju, enakovredno obravnavanje moških in žensk, prepoved prisilnega dela in poklicna varnost ter skrb za zdravje (Bowen 2002, 26);
- v primeru, ko gre za izvoz prehranskih izdelkov, ne sme biti ogrožena lokalna prehranska varnost (Umanotera 2008a) in razvoj izvoznega proizvoda ne sme ogroziti lokalne proizvodnje prehrane (Bowen 2002, 26);
- alternativne trgovinske organizacije, ki delujejo v razvitih državah pomagajo marginaliziranim proizvajalcem z izobraževanjem, usposabljanjem, povratnimi informacijami ter tudi po finančni plati, da bi lahko dosegli tržno usposobljenost in proizvodno učinkovitost, s katerima bi postopoma dosegli glavne izvozne trge (Bowen 2002, 28);
- proizvajalci morajo iskati ravnotežje med dostopom do lokalnih trgov in izvoznih trgov. Prizadevali naj bi si in iskali pomoč za to, da bi predelali čim več v regiji pred izvozom in si s tem zagotovili večje dobičke⁴ (Umanotera 2008a);
- PT počloveči proces trgovanja, saj omogoča bolj neposreden stik med proizvajalcem in potrošnikom. Izdelki PT so opremljeni z informacijami, ki nudijo potrošnikom vpogled v kulturo, identiteto ter pogoje, v katerih proizvajalec živi in dela. Vsak izdelek ima tako svojo zgodbo, ki močno pripomore k potrošnikovi ozaveščenosti (Bowen 2002, 25).

⁴ Doseganje tega cilja je oteženo zaradi velikih uvoznih tarif držav uvoznic iz razvitega sveta, saj se tarife proporcionalno večajo bolj kot je izdelek procesiran oziroma predelan (Umanotera 2008a). Tu se lepo pokaže dvoličnost razvitih držav, ki od DVR zahtevajo ukinitve uvoznih tarif, torej odpiranje njihovih trgov, same pa se istih pravil trgovanja ne držijo.

Temeljni cilj gibanja za PT se da iz napisanega že razbrati, pa vendar bi ga rada na tem mestu še enkrat izpostavila. PT organizacije namerno sodelujejo z marginaliziranimi proizvajalci in delavci, da bi povečale njihov dohodek ter možnost izbire. To je torej konkreten cilj gibanja za PT, z uresničevanjem le-tega pa se posredno uresničujejo tudi drugi cilji, ki so: zmanjševanje lakote na Jugu, vračanje dostojanstva nerazvitim družbam, doseganje večje pravičnosti v mednarodni trgovini ter doseganje TR (Umanotera in Humanitas 2006b).

Tako koncept PT s svojim delovanjem daje posamezniku možnosti za spreminjanje sveta na bolje, saj mu omogoči, da čim več potreb zadovolji z nakupom blaga, ki je bilo pridelano, izdelano, oziroma posredovano na načine, ki pozitivno vplivajo na človeka in njegovo družbeno ter naravno okolje (Umanotera in Humanitas 2006c). Ker pa se je ta koncept trgovanja razvil na osnovi kritike konvencionalnega načina trgovanja, se bom v nadaljevanju poglobljeje posvetila tej kritiki.

2.2 Neoklasična teorija mednarodne menjave, kot jo doživljajo države v razvoju

Teoretične posledice delovanja tradicionalne neoklasične teorije mednarodne menjave so izpeljane iz številnih eksplicitnih in implicitnih predpostavk, ki pogosto v mnogih pogledih nasprotujejo realnosti sodobnih mednarodnih ekonomskih odnosov (Todaro in Smith 2006, 594). Ta teorija torej pogosto vodi do zaključkov, ki so nezdružljivi tako z zgodovinskimi kot tudi s sodobnimi izkušnjami trgovanja DVR (*ibid.*). Ta trditev ne zanika potencialnih koristi, ki bi lahko bile dosežene, če bi v svetu dejansko bile izpolnjene osnovne predpostavke⁵ neoklasične teorije mednarodne menjave, pač pa izpostavlja dejstvo, da

⁵ Šest osnovnih predpostavk neoklasične teorije mednarodne menjave, kot jih definirata Todaro in Smith (2006, 594-595):

1. Vsi produktivni resursi so nespremenljivi tako po količini kot po kvaliteti. So polno izkoriščeni in nemobilni med državami.
2. Tehnologija proizvodnje se ne spreminja in je v enaki meri dostopna vsem državam. Okusi potrošnikov so fiksni in neodvisni od vpliva proizvajalcev.
3. Znotraj posameznih držav so faktorji proizvodnje povsem mobilni med različnimi proizvodnimi aktivnostmi. V celotnem gospodarstvu vlada popolna konkurenca. Ni nikakršnih tveganj ali negotovosti.

prosta trgovina še zdaleč ni dosežena in da v resničnem svetu obstajajo omejitve vseh vrst⁶ – od raznih državnih zaščit do nekonkurenčnih mednarodnih cenovnih politik itd. (*ibid.*). Ali kot se je izrazil Chomsky (2005, 127):

Nekateri ekonomisti so svetovni sistem zelo verodostojno opisali kot »korporativni merkantilizem«, ki je zelo daleč od idej svobodnega trga. OECD sklepa, »da sodobne tekmovalne prednosti in mednarodna delitev dela v visoko razvitih industrijah prej pogojujeta tekmovanje v zelo omejenem krogu izbrancev ter strateško izmenjavanje med podjetji in vladami kot pa nevidna roka tržnih sil«⁷, kar potrjuje omenjeno mnenje.

Praktične posledice delovanja svetovne trgovine v takšnih pogojih in v okviru pravil, ki jih določajo svetovne organizacije, pa so katastrofalne: trgovanje zaostreje že tako neenake trgovinske odnose, krepi tiste, ki že »imajo«, ter potiska v še večjo bedo tiste, ki se borijo za preživetje iz dneva v dan. Nekaterim uspe, drugim ne – preživeti namreč.

Največ tistih, katerih beda se povečuje, prihaja iz DVR. Te države imajo številne skupne značilnosti, za potrebe pričujočega dela pa želim na tem mestu izpostaviti naslednje tri skupne lastnosti (Todaro 1991, 27):

- velika odvisnost DVR od agrarne proizvodnje⁸ in izvoza primarnih proizvodov;
- ranljivost teh držav v mednarodnih odnosih ter njihova odvisnost od razvitih držav;
- revščina.

4. Nacionalne vlade se ne vmešavajo v mednarodne ekonomske odnose. Mednarodna menjava se odvija med atomiziranimi in anonimnimi proizvajalci, ki želijo minimizirati stroške ter maksimizirati dobičke. Mednarodne cene torej določajo sile ponudbe in povpraševanja.

5. Trgovina med državami je v vsakem trenutku uravnotežena ter se z minimalnimi prilagajanja odziva na spremembe svetovnih cen.

6. Ugodnosti od trgovine, ki pripadajo posamezni državi, koristijo državljanom te države.

⁶ Razhajanja in razlike med teoretskim konceptom proste trgovine ter prakso proste trgovine, pa tudi praktične posledice teh odstopanj, zelo nazorno razložita avtorja Borak in Suša v svojem diplomskem delu na straneh 47–60 (Borak in Suša 2006).

⁷ Gre za OECD študijo iz leta 1992, ki jo je navedla Clintonova bivša glavna ekonomska svetovalka Laura D'Andrea Tyson v svojem delu z naslovom *Who's Bashing Whom: Trade Conflict in High Technology Industries* (Chomsky 2005, 135).

⁸ Agrarna proizvodnja je bistvenega pomena tako za trgovanje, kot tudi za TR (Green in drugi 2005, 15). V nekaterih najrevnejših državah sveta lahko agrarna proizvodnja obsega več kot 50 % bruto domačega proizvoda in preživetje velike večine ljudi v DVR je odvisno od tega sektorja (*ibid.*). Trgovina z agrarnimi proizvodi je v tesni zvezi z naslednjimi cilji javnih politik: gospodarska rast, ustvarjanje dohodka, prehranska varnost, zmanjšanje revščine, razvoj podeželja in zaščita okolja ter biotske raznovrstnosti (*ibid.*).

Prvo zgoraj izpostavljeno lastnost DVR želim povezati s Prebisch-Singerjevo tezo,⁹ ki pravi, da se pogoji menjave primarnih proizvodov (surovih materialov) v primerjavi z industrijskimi izdelki nenehno slabšajo (Toye in Toye 2003, 437), kar dolgoročno vodi do transferja prihodka od revnih k bogatim državam (Todaro in Smith 2006, 587). Tako so skušale DVR v teku zadnjih nekaj desetletij prav zaradi neugodnih pogojev ter trendov menjave,¹⁰ pa tudi zaradi samega nastanka Prebisch-Singerjeve teze, po svojih najboljših močeh preusmeriti svojo proizvodnjo ter izvoz tudi na področje industrijskih izdelkov (*ibid.*). Vendar pa ta strukturna sprememba DVR ni prinesla pričakovanih koristi, saj so se pričele vse bolj razlikovati tudi cene med samimi industrijskimi izdelki, kar pomeni, da so cene osnovnih izdelanih dobrin, katerih izvoznice so DVR, padle v primerjavi z naprednimi izdelki, katerih izvoznice so bogate države¹¹ (*ibid.*).

Svetovna trgovinska organizacija (World Trade Organization – WTO, v nadaljevanju STO) je mednarodna organizacija, ki ima 153 držav članic (WTO 2008a) in nadzira veliko število sporazumov, ki opredeljujejo pogoje trgovanja med njenimi članicami (Wikipedia 2008d). Približno dve tretjini vseh držav članic STO spada v skupino DVR (WTO 2008c) in le-te države naj bi bile deležne posebne pozornosti. V vseh sporazumih STO je izpostavljeno, da morajo biti te države deležne največje možne fleksibilnosti in da se morajo razvite države še posebej potruditi, da bodo znižale uvozne omejitve za izvozne proizvode DVR (*ibid.*). Razviti in bogati *naj bi* torej manj razvitim in revnim preko prilagojenih pravil mednarodne menjave pomagali spodbuditi njihov razvoj. Žal pa to ni res.

Zgornjo trditev bom skušala v nadaljevanju dokazati s krajšo analizo dokumentov, ki se imenujejo sporazumi o ekonomskem partnerstvu (Economic Partnership Agreements, v

⁹ Prebisch-Singerjeva teza je nastala leta 1950 (Wikipedia 2008c). Nepovezano sta jo skoraj istočasno oblikovala dva ekonomista: Raul Prebisch in Hans Singer (Toye in Toye 2003, 437). Po nastanku te teze so bili teoretični razlogi za poslabšanje pogojev menjave na strani DVR znova in znova testirani in spoznani za veljavne (DFID v Petit 2007, 227), pomembno pa je tudi dejstvo, da ta teza ne drži za surovino, ki ji pravimo tekoče zlato – nafto (Mutz in Ziesemer 2005, 1).

¹⁰ Empirične študije kažejo, da naj bi od leta 1900 realna cena primarnih proizvodov padala po povprečni stopnji 0,6 % letno (Todaro in Smith 2006, 586).

¹¹ Raziskava Organizacije združenih narodov (v nadaljevanju OZN) je pokazala, da je v 80-ih letih 20. stoletja realen padec cen pri industrijskih izdelkih, ki so jih izvažale DVR, znašal približno 3,5 % na leto, oziroma okoli 30 % v desetletju (Todaro in Smith 2006, 587). Ob koncu 90-ih let 20. stoletja je prišlo tudi do dramatičnega upada cen na področju tekstilnih proizvodov (*ibid.*).

nadaljevanju EPAs). Ti dokumenti so rezultat trgovinskih pogajanj, ki so se pričela pred šestimi leti med Evropsko unijo (v nadaljevanju EU) in 76 afriškimi, karibskimi in pacifiškimi državami (v nadaljevanju države AKP) (Oxfam International 2008a, 2). Seveda je bil prvotni namen teh pogajanj dober – deklarativno. Sklenitev sporazumov o ekonomskem partnerstvu naj bi pospešila zmanjševanje revščine, doseganje TR, postopno integracijo držav AKP v globalno gospodarstvo, podprla pa naj bi tudi njihovo regionalno ekonomsko integracijo (*ibid.*).

Takoj ko je bil javnosti dovoljen vpogled v besedila teh dokumentov, je Oxfam International¹² skupaj s potrebnimi strokovnjaki analiziral vsa besedila in prišel do zaključka, da uresničevanje predlaganih določil AKP države ne bi vodilo na pot TR, pač pa bi se še globlje pogreznile v sedanje vzorce neenakosti, multilateralni trgovinski sistem pa bi še bolj intenzivno deloval v nasprotju z interesi DVR (Oxfam International 2008a, 34). Na levi strani tabele 2.1 so nanizana posamezna področja, ki bi s primerno spodbudo lahko veliko doprinesla k izboljšanju življenjskega standarda ljudi živečih v AKP državah. Na desni strani tabele pa se nahajajo ocene Oxfam International, ki nam povedo, v kolikšni meri bi uresničevanje določil sporazumov dejansko podprlo razvoj teh področij. Uresničevanje sporazumov bi očitno spodkopalo nadaljni razvoj AKP držav na vseh naštetih področjih.

¹² Oxfam International je mednarodna zveza, ustanovljena leta 1995, ki jo sestavlja 13 neodvisnih nevladnih organizacij, katere imajo svoje sedeže v naslednjih državah: Avstralija, Belgija, Kanada, Francija, Nemčija, Velika Britanija, Hong Kong, Irska, Nizozemska, Nova Zelandija, Quebec, Španija in Združene države Amerike (v nadaljevanju ZDA). Te organizacije so svoje delovanje posvetile boju proti revščini in drugim svetovnim nepravilnostim (Oxfam International 2008b).

Tabela 2.1: Ocena EPAs – v kolikšni meri uresničujejo razvoj DVR

Ali EPAs podpirajo AKP države pri:	Ocena Oxfam International
njihovi regionalni ekonomski integraciji; ¹³	Sporazumi ustvarjajo pomembne ovire, ki preprečujejo integracijo med regionalnimi partnerskimi državami, v nekaterih primerih pa celo razdirajo obstoječe regionalne bloke.
razvoju novih delovnih mest in industrij;	Sporazumi omejujejo možnosti, ki jih imajo vlade teh držav, da podprejo razvoj novih industrij, torej ne podpirajo ekonomske diverzifikacije, ki bi te države rešila odvisnosti od kmetijske proizvodnje, oziroma od proizvodov z nizko dodano vrednostjo.
preseganju nezanesljivega dostopa do hrane in podpori ranljivih kmetovalcev;	Sporazumi ne pomagajo reševati problemov s hrano. Čeprav dovoljujejo določeno stopnjo zaščite, pa šibki varnostni mehanizmi nepotrebno izpostavljajo male kmetovalce evropski konkurenci, ki spodkopava prehrambeni trg.
izboljševanju njihove infrastrukture;	Kljub temu, da EU preko Evropskega razvojnega sklada te države oskrbuje s precejšnjimi infrastrukturnimi fondi, je to še vedno nezadostno. Ti sporazumi nalagajo celo visoke dodatne stroške, ki bodo znatno poslabšali položaj teh držav.
doseganju popolnega dostopa do evropskih trgov;	Sporazumi le rahlo olajšujejo izvoz AKP držav v EU. V zameno zahtevajo dramatično odprtje trgov AKP držav za evropske izdelke. Poleg tega naj bi EU odprla svoje trge tudi drugim DVR, kar pomeni, da bodo vse koristi le začasne.
privabljanju visokokvalitetnih	Tuje investicije prinašajo koristi le, če so dobro upravljane. Sporazumi onemogočajo vlade AKP držav in jim otežujejo

¹³ Regionalni trgi imajo zelo pomembno vlogo pri razvijanju ekonomske diverzifikacije (Oxfam International 2008a, 12). Regionalna integracija je odločilnega pomena za razvijanje proizvodnje, saj podjetjem ponuja večje trge in jim olajša specializacijo ter dodajanje vrednosti (*ibid.*). V Evropi je trgovanje znotraj EU spodbudilo razvoj – dva od treh izvoznih proizvodov iz države članice EU sta namenjena v drugo državo članico EU (*ibid.*). Med AKP državami pa je potencial regionalnega trgovanja še močno nedotaknjen – le 7 % afriških izvoznih proizvodov je namenjenih v druge države regije in le 13 % karibskih izvoznih proizvodov je namenjenih v druge karibske države (*ibid.*).

tujih investicij;	upravljanje investicij, ki bi bile usmerjene v javno dobro.
zagotavljanju dostopnih storitev za vse segmente prebivalstva;	Sporazumi močno ovirajo učinkovito reguliranje in ogrožajo univerzalen dostop do nujno potrebnih storitev.
spodbujanju inovacij in povečanju dostopa do tehnologije;	Sporazumi ne spodbujajo inovacij, saj strožja pravila glede intelektualne lastnine otežujejo dostop do znanja. Nezavezujoče obljube o prenosu tehnologije so neučinkovite.

Vir: Oxfam International (2008a, 4).

V zvezi s temi dokumenti želim izpostaviti še dve pomembni dejstvi: ogromno neuravnoteženost ekonomske in pogajalske moči med strankama,¹⁴ ter zavajanje AKP držav s strani EU v smislu, da sporazum, ki temelji na prosti trgovini, nima nikakršne druge alternative (Oxfam International 2008a, 6). V resnici pa je prostotrgovinski sporazum izbira EU in ne nujnost, ki bi jo določala pravila STO¹⁵ (*ibid.*).

Seveda so ti sporazumi le vzorčni primer. V polpretekli zgodovini je bilo sklenjenih že ničkoliko podobnih trgovinskih sporazumov med državami, ki se nahajajo na različnih razvojnih stopnjah gospodarstva in vse je preveval duh proste trgovine. Danes so znane tudi posledice uresničevanja takšnih sporazumov. Za mnoge DVR je bila izkušnja ekonomske liberalizacije zelo grenka (Oxfam International 2008a, 11). V številnih afriških državah se

¹⁴ Devet držav Centralne Afrike, katerih združena gospodarska dejavnost je manjša od tiste, ki se izvaja v britanskem mestu Manchester, se je skupaj pogajalo nasproti EU, ki velja za eno najmočnejših in eno najbolj izkušenih pogajalskih entitet na svetu (Oxfam International 2008a, 6).

¹⁵ STO ima za sporazume, ki se sklepajo med razvitimi državami in DVR, posebna pravila. Kar se tiče trgovine z blagom, sta na voljo dve možnosti (Oxfam International 2008a, 6):

1. Unilateralne preference – STO v znak priznavanja velikih razlik med državami dovoljuje razvitim državam, da odprejo svoje trge, brez da bi to zahtevali od DVR. Prav tako dovoljuje razlikovanje med DVR in najmanj razvitimi državami (primer tega je pobuda *Vse razen orožja – Everything But Arms scheme*). Dovoljuje tudi razlikovanje med DVR, v kolikor takšno razlikovanje temelji na objektivnih in transparentnih razvojnih kriterijih. Da bi EU AKP državam zagotovila prednostni dostop do svojih trgov v skladu s pravili STO, bi lahko prilagodila obstoječe prednostne sisteme.
2. Vzajemne preference – skleniti je mogoče tudi prostotrgovinski sporazum, s katerim se EU in države AKP zavežejo, da bodo druga drugi znatno odprle vse trge in sicer v teku časovnega obdobja, ki bo razumno določen.

je po liberalizaciji trgov, do katere je prišlo v 80-ih letih 20. stoletja, stopnja rasti razpolovila, življenjski standard ljudi pa je postopoma upadal (*ibid.*). V zadnjih petnajstih letih se je število Afričanov, ki živijo pod mejo absolutne revščine, povečalo za 50 % in samo v zadnjih petih letih se je število podhranjenih otrok v Afriki povzpelo za približno 12 % (AGRA 2008). Namesto da bi z odpiranjem trgov dosegli večjo konkurenčnost proizvajalcev, so bili le-ti z liberalizacijo obsojeni na propad – Senegal je na primer izgubil tretjino vseh proizvodnih delovnih mest (Oxfam International 2008a, 11). V najslabšem položaju zaradi pomanjkanja hrane je podsaharska Afrika, saj je kar 34 % ali skoraj 200 milijonov tamkajšnjega prebivalstva kronično lačnega (Gruden 2007, 7). V Aziji in na pacifiških območjih strada 530 milijonov ali 16 % prebivalstva, v Latinski Ameriki 54 milijonov ali 11 % prebivalstva ter v Severni Afriki in na Bližnjem vzhodu 33 milijonov, kar je 9 % vseh tamkajšnjih prebivalcev (*ibid.*). Svetovna banka sedaj priznava, da je bil njen nasvet glede koristi ekonomske liberalizacije za DVR preveč optimističen (WB v Oxfam International 2008a, 11).

Kljub vsem naukom, ki nam jih je dal dosedanji »razvoj« in kljub vsem pozitivno naravnanim izjavam, ki jih lahko slišimo iz ust zelo vplivnih ljudi ter jih zasledimo v temeljnih dokumentih in na spletnih straneh vseh velikih mednarodnih institucij, se zgodovina zopet ponavlja – in to ne v pozitivnem smislu. Vendar pa se vsebina sporazumov v prihodnosti lahko tudi še spremeni, kar pomeni, da je pošten sporazum še vedno mogoč. Seveda pa je potrebna močna politična volja in spoznanje, da so spremembe nujno potrebne.

2.3 Razvoj in delovanje sistema pravične trgovine

Predstavila sem že temeljne vrednote, načela in cilje, ki usmerjajo delovanje PT sistema. Nisem pa predstavila razvoja in delovanja samega sistema. Temu namenjam naslednjih nekaj strani.

Gibanje za PT, kot ga poznamo danes, naj bi se razvilo iz ameriškega projekta iz leta 1946, imenovanega *10 tisoč vasi* (*Ten Thousand Villages*), v okviru katerega so se kupovala ročna

dela od proizvajalcev v Portoriku (EFTA 2006a, 1). V poznih 40-ih letih so Američani preko projekta *SERRV* začeli trgovanje z revnimi skupnostmi na Jugu in leta 1958 je bila v ZDA odprta prva uradna prodajalna PT (*ibid.*).

Evropski začetki tega gibanja segajo v konec 50-ih let 20. stoletja, ko je britanska organizacija Oxfam v svojih trgovinah pričela prodajati rokodelske izdelke kitajskih beguncev (*ibid.*). Leta 1964 je Oxfam ustanovil prvo organizacijo za alternativno trgovino (Alternative Trading Organisation – ATO) (Bowen 2002, 22). V začetku je šlo torej nedvomno za dobrodelni model prodajanja obrtnih izdelkov revnih proizvajalcev (Zidar 2005).

Istočasno so se pobude za razvoj takšnega delovanja začele tudi na Nizozemskem (Bowen 2002, 22). Tam so skupine, ki so se ukvarjale s problematiko tretjega sveta, začele prodajati trsni sladkor, ki je bil opremljen s sporočilom: »Z nakupom trsnega sladkorja dajete revnim državam mesto pod soncem blaginje.« (*ibid.*). Na Nizozemskem je bila leta 1967 pod imenom S.O.S. Wereldhandel ustanovljena prva uvozna organizacija, danes znana kot Fair Trade Organisatie, in leta 1969 je bila odprta prva prodajalna PT (*ibid.*). Svetovne trgovine (*World Shops*) ali prodajalne PT, kot so imenovane drugod po svetu, igrajo ključno vlogo v razvoju gibanja za PT (EFTA 2006a, 1).

Vzporedno z delovanjem družbenega gibanja, so DVR skušale nagovoriti tudi mednarodno politično skupnost (*ibid.*). Na drugi Konferenci Združenih narodov za trgovino in razvoj (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD), do katere je prišlo leta 1968 v Delhiju, so preko gesla »trgovina, ne pomoč« (*Trade not Aid*) želele razvitim državam dopovedati, da si želijo pravičen delež koristi, ki jih prinaša mednarodna trgovina in ne le razvojne pomoči, ki jim jo dodelijo razvite države, potem ko si prisvojijo vse dobičke in ugodnosti (*ibid.*).

PT se je s pomočjo nevladnih organizacij zelo hitro širila. V DVR so nastale organizacije PT, ki pomagajo pri preskrbi proizvajalcev z različnimi storitvami, organizaciji njihovega združevanja ter proizvodnje, poleg tega pa tudi izvažajo njihove proizvode v razvite države

(EFTA 2006a, 2). Od 70-ih let dalje so se začele prodajalne PT ustanovljati po celi Evropi (Bowen 2002, 22). Prva konferenca evropskih svetovnih trgovin, do katere je prišlo leta 1984, je pomenila začetek tesnega sodelovanja med prostovoljci zaposlenimi v prodajalnah PT po celotni Evropi (EFTA 2006a, 3). Leta 1994 je bila uradno ustanovljena Mreža evropskih svetovnih trgovin (v nadaljevanju NEWS!), ki združuje približno 3000 svetovnih trgovin iz 15 evropskih držav (*ibid.*). Naloga te mreže je usklajevanje evropskih aktivnosti na področju propagiranja PT ter spodbujanje izmenjave informacij in izkušenj na področju razvoja, prodaje in ozaveščanja ljudi (*ibid.*). NEWS! je odgovoren tudi za vzpostavitev evropskega dneva svetovnih trgovin (*European World Shops Day*), ki je prerastel evropske meje in se razširil na svetovno raven (*ibid.*). Tako vsako leto drugo soboto v maju gibanje za PT praznuje svetovni dan PT.¹⁶

PT se zgodovinsko gledano širi tudi na področju ponudbe proizvodov. Kot sem že omenila, je bila prodaja sprva osredotočena na trženje obrtnih izdelkov, leta 1973 pa je bila kot prvi živilski izdelek naprodaj kava in z njo je nastopilo novo obdobje (Gruden 2007, 7). Začela so se pojavljati še druga živila, kot na primer čaj, kakav, čokolada, vino, sadni sokovi, suho sadje, oreščki, začimbe, med, riž, sveže sadje in zelenjava itd., kar je prodajalcem odprlo nove trge in po najnovejših podatkih zdaj že približno dve tretjini ponudbe PT predstavljajo prav živila (*ibid.*). Poleg prehrabnenih izdelkov se je širila tudi ponudba neprehrabnenih proizvodov, kot so na primer bombaž, rože, nogometne žoge, kozmetični izdelki itd. (EFTA 2006a, 2).

Do srede 80-ih let je trgovanje gibanja za PT potekalo predvsem v alternativnem krogu tistih ljudi, ki so se zavzemali za pravično porazdelitev trgovinskih dobičkov med Severom in Jugom (Bowen 2002, 23). Zatem se je gibanje za PT začelo posluževati tudi osrednjih, prevladujočih prodajnih kanalov (*ibid.*). Nizozemski duhovnik, ki je sodeloval z mehiškimi pridelovalci kave, je razvil nov način doseganja širše javnosti, in sicer s pomočjo koncepta PT oznake oziroma etikete (EFTA 2006a, 3). Tako naj bi bil vsak proizvod, ki je bil izdelan in s katerim se je trgovalo v okviru pogojev, ki jih določa koncept PT, označen s posebno oznako, zaradi katere bi na trgovinskih policah izstopal iz množice drugih izdelkov (*ibid.*).

¹⁶ Svetovni dan PT se je prvič praznoval četrtega maja leta 2002 (EFTA 2006a, 4).

Leta 1988 je bila na Nizozemskem pod imenom Max Havelaar vzpostavljena prva oznaka za označevanje izdelkov PT (*ibid.*). Tej so sledile še druge,¹⁷ tako da danes lahko najdemo neprofitne organizacije, ki skrbijo za označevanje izdelkov PT v Evropi, Severni Ameriki, na Japonskem, v Avstraliji, na Novi Zelandiji in v Mehiki (Fairtrade Foundation 2008; Bowen 2002, 23). Leta 1997 je bila z namenom povezovanja vseh teh organizacij ter uveljavljanja enotnih svetovnih standardov in oznak ustanovljena krovna Organizacija pravične trgovine za označevanje (v nadaljevanju FLO), ki je leta 2002 dejansko uvedla novo mednarodno oznako PT, s čimer naj bi izboljšala vidljivost izdelkov na trgovinskih policah ter poenostavila mednarodno menjavo (*ibid.*). Leta 2004 se je FLO razdelila na dve neodvisni organizaciji: FLO International (FLO), ki določa PT standarde in proizvajalcem nudi poslovno podporo, ter FLO-CERT, ki je zadolžena za pregledovanje in nadziranje proizvajalcev, izdajanje potrdil organizacijam proizvajalcev ter za revizijo vseh tistih, ki so vpleteni v trgovsko verigo PT (*ibid.*). Danes FLO združuje 23 organizacij – 20 označevalskih iniciativ (*Labelling Initiatives*) in 3 mreže proizvajalcev (*Producer Networks*) (FLO 2006a).

Povezovanje med organizacijami PT se je izkazalo za ključni element uspeha gibanja za PT (EFTA 2006a, 4). V teku zgodovinskega razvoja so se namreč širom sveta vzpostavile organizacijske mreže na različnih nivojih: državnem,¹⁸ regionalnem,¹⁹ pa tudi svetovnem (*ibid.*). Od sredine 70-ih let so se začele PT organizacije neuradno srečevati na konferencah in sredi 80-ih let se je že pojavila želja po tesnejšem in bolj uradnem sodelovanju (*ibid.*). Posledica tega je ustanovitev dveh krovnih organizacij:

1. Evropsko združenje za pravično trgovino (v nadaljevanju EFTA) je bilo ustanovljeno leta 1987, vendar je pravni status pridobilo šele leta 1990 (EFTA 2006b, 1). EFTA združuje 11 največjih evropskih uvoznih organizacij iz 9 različnih

¹⁷ Oznaka Max Havelaar je bila uporabljena tudi na trgih drugih evropskih držav (Belgija, Švica, Danska, Norveška, Francija) ter tudi na trgih Severne Amerike; oznaka Transfair je bila uporabljena na trgih naslednjih držav: Nemčije, Avstrije, Luksemburga, Italije, ZDA, Kanade in Japonske; oznaka Fairtrade Mark je bila v uporabi v Veliki Britaniji in na Irskem; oznaka Rättvisemärkt je bila v uporabi na Švedskem in oznaka Reilu Kauppa na Finskem; (Fairtrade Foundation 2008).

¹⁸ Na primer: v Bangladešu Ecota Fair Trade Forum, Fair Trade Group Nepal, Associated Partners for Fairer Trade Philippines, Fair Trade Forum India, Kenya Federation for Alternative Trade itd. (EFTA 2006a, 4).

¹⁹ V Aziji se je vzpostavila mreža Asia Fair Trade Forum, v Afriki Cooperation for Fair Trade in Africa in v Latinski Ameriki Association Latino Americana de Comercio Justo (*ibid.*).

držav²⁰ (*ibid.*). Njena naloga je podpiranje članskih organizacij pri njihovem delu, spodbujanje njihovega sodelovanja in usklajevanja (*ibid.*). Pomaga pri izmenjavi informacij, vzpostavlja pogoje za delitev dela, opredeljuje področja sodelovanja, usklajevanja (na primer skupne projekte), raziskovanja in sisteme, ki bi lahko olajšali trgovanje z dobavitelji (*ibid.*).

2. Mednarodna zveza za pravično trgovino (v nadaljevanju IFAT) je globalna mreža organizacij PT, ki je bila ustanovljena leta 1989 (EFTA 2006a, 4) in ima 590 članov v 59 državah (Borak in Suša 2006, 41). Pod svojim okriljem združuje skupine proizvajalcev, izvoznike, uvoznike, združenja svetovnih trgovin ter akterje, ki zagotavljajo gibanju storitve (*ibid.*). IFAT deluje predvsem na treh področjih: razvoj trga PT – spodbuja sodelovanje, izmenjavo tržnih izkušenj in strokovnega znanja med organizacijami, organizira mednarodne ter regionalne konference, spodbuja regionalne iniciative; nadzorovanje delovanja PT preko tristopenjskega sistema – samoocenjevanje s pomočjo standardov, ki so določeni za PT organizacije, medsebojni nadzor trgovinskih partnerjev ter zunanja kontrola; zagovorništvo oziroma posredovanje – razvija in širi sporočilo PT preko učinkovitih kampanj s tem, da gradi zmožnosti svojih članic (IFAT 2008c). Leta 2004 je IFAT predstavila oznako PT organizacije (*Fair Trade Organization Mark*), ki je dostopna vsem članicam IFAT, vendar pa morajo le-te izpolnjevati vse zahtevane pogoje in ti so: biti morajo registrirane PT organizacije, delovati morajo v skladu z IFAT standardi in sistemom nadzorovanja (Koperattiva Kummerc Gust 2004).

Leta 1998 so se začele štiri največje mreže PT - FLO, IFAT, NEWS! in EFTA, srečevati (EFTA 2006a, 4) in ko delujejo skupaj, so znane pod imenom FINE (*ibid.*). Njihov velik dosežek je ustanovitev posredniške pisarne (*Advocacy Office*) v Bruslju, ki se večinoma posveča vplivanju na (evropske) oblikovalce politik, torej političnemu lobiranju²¹ (*ibid.*).

²⁰ Te države so: Avstrija, Belgija, Francija, Nemčija, Italija, Nizozemska, Španija, Švica in Velika Britanija (EFTA 2006b, 1).

²¹ Dosežki na tem področju so: sprejem resolucij o PT s strani Evropskega parlamenta (leta 1994, 1998 in 2006), debatiranje Evropske Komisije na temo PT (leta 1999), omemba PT v Sporazumu iz Cotonuja (2000) (EFTA 2006a, 4).

Do sedaj sem že nekoliko razložila pomen treh različnih tipov organizacij. Na tem mestu bi rada natančneje opredelila organizacijsko obliko ter nalogo vseh štirih temeljnih tipov organizacij, ki so se uveljavile v sistemu PT. Pa začnimo na začetku PT verige, kjer se nahajajo **organizacije proizvajalcev**, ki se lahko med seboj zelo razlikujejo. Najpomembnejšo organizacijsko obliko predstavljajo kooperative²² (Tallontire 2001, 5), sicer pa gre tudi za razne federacije proizvajalcev, družinske proizvodne obrate, delavnice za ljudi s posebnimi potrebami, državne organizacije, zasebna podjetja, zadnje čase pa se vse bolj pojavljajo tudi marginalizirane skupine proizvajalcev iz razvitih držav (Bowen 2002, 28). Vsem tem skupinam je skupno to, da brez pomoči gibanja za PT ne bi mogli pridobiti neposrednega dostopa niti do lokalnih kaj šele tujih trgov – bodisi zaradi gospodarskih ali geografskih dejavnikov, pomanjkanja izkušenj ali razpoložljivih virov (Bowen 2002, 29). Njihove težave se pogosto stopnjujejo tudi zaradi rasne, etnične ali spolne diskriminacije (Bowen 2002, 30). Vsaka skupina proizvajalcev, ki je pripravljena spoštovati načela PT, je potencialni trgovinski partner tega gibanja, vendar pa mora biti taka skupina sposobna proizvajati prodajne izdelke – navadno na začetku potrebujejo nekoliko pomoči – ki so dostopni po razumnih cenah, v zadostnih količinah in v določenem časovnem roku (*ibid.*). Nato sledijo **uvozne organizacije**, ki igrajo zelo pomembno vlogo v PT verigi: neposredno od proizvajalcev po pravični ceni kupujejo pridelke oziroma izdelke, nato pa v domači državi to blago distribuirajo (Krier 2005, 22). Oskrbujejo svetovne trgovine, supermarkete, trgovine z organskimi izdelki, darilne trgovine, lokalne trge, prodajalne raznih institucij, poslužujejo pa se tudi drugih tržnih kanalov, kot so na primer kataloška prodaja, internetna prodaja in celo catering (*ibid.*). Poleg tega proizvajalcem nudijo vsestransko pomoč – dajejo jim povratne informacije, svetujejo jim glede razvoja novih proizvodov, nudijo jim dodatno podporo v smislu financ, izobraževanja in usposabljanja (*ibid.*). Preden pa PT izdelki pridejo do prodajnih polic, morajo svojo nalogo opraviti še **označevalske iniciative**, ki so zadolžene za označevanje proizvodov PT z etiketami, katere zagotavljajo, da je bil določen izdelek proizveden v skladu z veljavnimi

²² Mednarodna zveza kooperativ (International Cooperative Alliance – ICA) definira kooperativo kot samostojno združenje posameznikov, ki so se prostovoljno povezali z namenom zadovoljevanja svojih ekonomskih, socialnih, kulturnih in drugih potreb ali teženj (Hren 1997, 32). Kooperativa je podjetje, katerega lastniki so člani sami, le-ti pa skrbijo za demokratično vodenje in nadziranje tega podjetja (*ibid.*). Vrednote na katerih temeljijo kooperative so naslednje: samopomoč, samo-odgovornost, demokracija, enakost, enakopravnost, solidarnost, poštenje, odprtost, socialna odgovornost in obča skrb za druge (*ibid.*). Načela za vodenje kooperativ predstavljajo smernice za uresničevanje temeljnih vrednot v praksi (*ibid.*).

standardi (*ibid.*). Označevalske iniciative ponavadi ustanovijo in upravljajo razne nevladne organizacije, ki se ukvarjajo z zelo različnimi področji, kot so na primer okoljevarstvo, razvoj, delavske pravice, verska prepričanja itd. (*ibid.*). Sistem označevanja je dejansko zelo pomagal gibanju za PT, da je učinkovito izkoristilo osrednje prodajne kanale²³ (EFTA 2006a, 3). Naslednji temeljni tip organizacij, ki so pomembne za PT verigo, so **svetovne trgovine**. Tu gre za specializirane prodajalne proizvodov PT, v katerih večino dela opravijo prostovoljci (Krier 2005, 22). Poleg prodaje so svetovne trgovine zelo dejavne tudi na področju organiziranja informativnih dnevorov ter aktivnosti, s katerimi ozaveščajo potrošnike in propagirajo PT (*ibid.*). Tako torej poteka veriga PT, ki severnim potrošnikom omogoča dostop do surovin in proizvodov južnih proizvajalcev.

2.4 Prihodnost pravične trgovine

V prejšnjem poglavju sem ugotovila, da se je v teku zgodovinskega razvoja gibanje za PT razvilo v gibanje svetovnih razsežnosti, vzpostavilo je učinkovit sistem medsebojno povezanih in sodelujočih organizacij ter razvilo bolj strokovne pristope k ozaveščanju ljudi in posredovanju sporočila PT. Danes na osnovi temeljitega raziskovalnega dela izdeluje poročila, atraktivne kampanje in javne dogodke, seveda pa stremi tudi k izboljševanju ter nadaljnemu razvoju tako sistema kot tudi pristopov. V tem poglavju bom opredelila izzive, s katerimi se mora gibanje za PT spoprijeti v prihodnosti, omejitve, ki bodo oteževale nadaljnji razvoj ter možne rešitve, ki bi lahko dejansko pripomogle k vse bolj obsežnemu uresničevanju ciljev gibanja za PT.

2.4.1 Izzivi, omejitve in možnosti

Gibanje za PT se bo moralo v prihodnosti spoprijeti s težko nalogo širitve trga za izdelke PT (Bowen 2002, 36). Skupne številke nam kažejo veliko rast prodaje PT proizvodov, vendar statistika zakriva glavne probleme (*ibid.*). Velika rast prodaje se namreč pojavlja v državah, kjer je koncept PT nov, v tistih državah, kjer so organizacije PT prisotne že več desetletij, pa se kaže zelo počasna rast in občasno celo upad, oziroma kriza, ki lahko traja

²³ Več kot dve tretjini vseh izdelkov PT naj bi se prodalo preko osrednjih prodajnih kanalov (EFTA 2006a,3).

tudi več let (*ibid.*). To pomeni, da obstaja določen prodajni prag, oziroma meja tržnega deleža, katero je zelo težko preseči (*ibid.*). Dejavniki, ki zavirajo širitev trga PT so med drugim tudi: konkurenca tržnih strategij transnacionalnih podjetij, nadzor uvoznih licenc, stalno spreminjanje modnih smernic, pa tudi zdravstvenih in varnostnih standardov, ki postajajo vse strožji (*ibid.*). Možnosti za širitev PT trga se kažejo v smeri razvoja novih proizvodov (Raynolds in Murray 2008) in vzpostavitvi novih znamk PT (Bowen 2002, 36). Naslednja možnost je razvoj ponudbe PT proizvodov v vseh vladnih institucijah na lokalnih, regionalnih in nacionalnih ravneh (Bowen 2002, 37). Pomemben potencial predstavljajo tudi trgi na Jugu, kjer gibanje za PT promovira razvoj njihovega domačega PT trga, pa tudi izvoz izdelkov PT na trge sosednjih držav (Raynolds in Murray 2008). Gre torej za naraščanje trgovanja in sodelovanja Juga z Jugom, kar bi lahko predstavljalo protiutež tradicionalnemu PT izvoznemu modelu (*ibid.*). Nadaljnjo možnost za rast PT predstavljajo tudi svetovne trgovine, saj primeri iz različnih držav kažejo, da profesionalizacija²⁴ svetovnih trgovin pogosto vodi k podvajanju prometa, oziroma iztržka, in to v zelo kratkem časovnem obdobju (Krier 2005, 33).

PT proizvodi, praksa in organizacije so tudi pod stalnim pritiskom prilagoditve prevladujočim tržnim pravilom (Raynolds in Murray 2008). Stopnja zavezanosti PT načelom se med različnimi organizacijami zelo razlikuje in naivno bi bilo domnevati, da bodo velike korporacije, ki prodajajo izdelke PT, dajale prednost etiki in ne profitu (*ibid.*). Zato bi morala biti predana podjetja deležna dodatne podpore, standardi, ki veljajo za prodajalce, pa bi morali biti oblikovani na strožji osnovi (*ibid.*).

V zvezi s širitvijo trga PT je pomembna tudi sposobnost označevalskih organizacij, da se na najboljši možni način spoprimejo z naraščajočimi zahtevami (Krier 2005, 33). Zadostiti morajo potrebam po večjem številu osebja in finančnih virov ter iznajti nove načine sodelovanja s transnacionalnimi podjetji in to tako, da bodo še naprej ohranjale kritično perspektivo (*ibid.*).

²⁴ Profesionalizacija je tu mišljena ne le v smislu plačevanja zaposlenega osebja (za razliko od prostovoljcev), pač pa tudi v smislu selitve trgovine na boljšo lokacijo, uravnavanja otvoritvenega časa in večjega poudarka na skupni identiteti (Krier 2005, 33).

Gibanje za PT se bo moralo v prihodnosti spoprijeti tudi z zmanjševanjem problemov, ki pestijo proizvajalce, kar pomeni, da jim bodo morali ponuditi večjo upravljalško, tehnično in finančno podporo (Bowen 2002, 37). Stroge tržne zahteve namreč spodkopavajo položaj malih proizvajalcev, ki se vse težje soočajo z naraščujočo konkurenco bolj komercialnih podjetij, ki lažje dosegajo stroga merila glede kvalitete in kvantitete (Raynolds in Murray 2008). Glede na to, da je eno od osrednjih načel PT neposredna povezava med proizvajalcem in potrošnikom, je vzdrževanje sodelovanja z malimi proizvajalci bistvenega pomena za sporočilnost PT koncepta kot tudi za zaščito samih proizvajalcev (*ibid.*). Vendar pa se PT danes najhitreje širi na področju prodaje latinskoameriških banan in južnoafriških vrtnarskih pridelkov (*ibid.*). Zahteve FLO glede najete delovne sile v teh panogah so podobne kot zahteve, ki so predpisane za male proizvajalce²⁵ (*ibid.*). Takšne zahteve izboljšujejo delovne pogoje, vprašanje pa je, ali PT v kontekstu plantaž presega druge sindikate, korporativno družbeno odgovornost in merila etičnega trgovanja ter v kolikšni meri najetim delavcem koristijo jamstvo cene in dolgoročni trgovinski odnosi, ki delajo PT edinstveno (*ibid.*). PT je lahko učinkovita strategija za podpiranje zapostavljenih delavcev, vendar pa mora, da bi presegla druge delavske iniciative, propagirati delavsko lastništvo (*ibid.*).

Gibanju za PT predstavlja naslednji izziv prevajanje političnih izjav o podpori gibanju v konkretno finančno in tehnično podporo (Bowen 2002, 39). Gibanje za PT je opredelilo tri ključna področja, kjer bi nacionalne in evropske politične institucije lahko učinkovito podprle PT (*ibid.*):

1. prednostno obravnavanje proizvodov PT – nižje stopnje davka na dodano vrednost; oprostitev davka za podjetja, ki trgujejo v okviru PT; zagotovitev začetnega kapitala za alternativne trgovinske organizacije; zagotovitev subvencij za financiranje osebja;
2. strateško oblikovana podpora držav članic EU – Evropska komisija je pomembno podprla gibanje za PT pri izvajanju programov za ozaveščanje potrošnikov. Takšen pristop bi se moral nadaljevati, pomembno pa je tudi, da so

²⁵ Gre za jamstvo cene, nudenje podpore delavskim organizacijam, socialno premijo in veljavnost standardov, ki jih predpisuje ILO (Raynolds in Murray 2008).

sredstva podpore učinkovito porazdeljena med dejavnostmi, ki mobilizirajo vire za podporo proizvajalcem in PT organizacijam na Severu;

3. priznanje PT oznak s strani političnih institucij – to bi oznakam zvišalo status, poleg tega bi postale tudi bolj privlačne za podjetja. EU bi morala odpreti in podpreti razpravo o priznanju oznak znotraj STO.

Za pomoč pri nadaljnjem razvoju sistema in pristopov bi bili zelo koristni združeni izsledki vseh raziskav, ki so bile narejene na to temo in v zvezi s to temo (Krier 2005, 34). Tako bi lahko ustanovitev mednarodnega centra za izobraževanje in raziskovanje na področju PT močno pripomogla k uresničevanju ciljev gibanja za PT (*ibid.*). Seveda se bo gibanje za PT obdržalo in razvijalo le v primeru, da mu uspe pritegniti mlade ljudi,²⁶ kar prav tako predstavlja enega izmed izzivov prihodnosti (*ibid.*).

3 PREDSTAVITEV KONCEPTA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Sledi vsebinski sklop, katerega namen je predstavitev koncepta TR. Ker sem v uvodu že povedala nekaj o samem nastanku tega koncepta, se bom v nadaljevanju najprej posvetila uveljavitvi in razvoju koncepta TR. Nato bo sledila splošna opredelitev TR s posebnim poudarkom na ideji trajnosti in ideji razvoja. Nadaljevala bom s predstavitvijo TR kot političnega koncepta in v okviru tega se bom natančneje posvetila vsakemu od treh področij TR – ekonomskemu, okoljskemu in socialnemu oziroma družbenemu. Ob koncu tega poglavja bom nekaj besed namenila tudi kazalcem oziroma indikatorjem TR, ki kažejo v kolikšni meri se načela in cilji TR dejansko uresničujejo v vsakdanjem življenju.

3.1 Uveljavitev in razvoj koncepta

Izraz TR in koncept, ki stoji za tem izrazom, sta bila uveljavljena po objavi poročila Svetovne komisije za okolje in razvoj (World Commission on Environment and Development – WCED, v nadaljevanju komisija), katero je ustanovila OZN leta 1983 (Reid

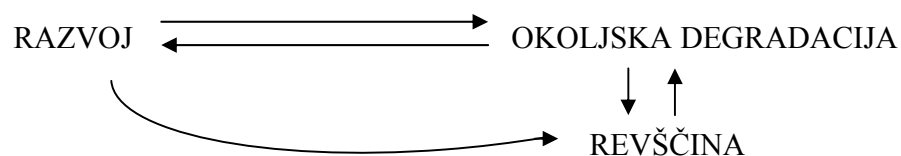
²⁶ Nekatero organizacije, na primer Nemško združenje svetovnih trgovin v sodelovanju z Avstrijskim združenjem svetovnih trgovin, so se že spoprijele s tem izzivom v okviru projekta z imenom *Svet v trgovini – svetovne trgovine mobilizirajo mlade za PT* (Krier 2005, 34). Projekt je sofinancirala EU (*ibid.*).

1996, xiii). Komisija, ki jo je vodila takratna predsednica norveške vlade Gro Harlem Brundtland, je imela tri temeljne naloge (Reid 1996, 55):

- ponovno proučiti kritična okoljska in razvojna vprašanja ter oblikovati realistične predloge za njihovo reševanje;
- v zvezi s temi vprašanji predlagati nove oblike mednarodnega sodelovanja, ki bodo vplivale na oblikovanje politik in dogodkov v smeri potrebnih sprememb;
- dvigniti stopnjo razumevanja in obveze na vseh ravneh delovanja – pri različnih skupinah, kot so vlade, inštituti, industrialci, prostovoljne skupine in tudi posamezniki.

Po temeljitem raziskovalnem delu je leta 1987 komisija izdala poročilo z naslovom *Naša skupna prihodnost (Our common future)*, znano tudi pod imenom Brundtlandino poročilo, v katerem je opredelila TR kot »razvoj, ki zadošča današnjim potrebam, ne da bi ogrožal možnost prihodnjih rodov, da zadostijo lastnim potrebam.« (WCED 1987, 8). Komisija je izpostavila dejstvo, da številni razvojni trendi pehajo v revščino vse več ljudi, ob tem pa izčrpavajo tudi omejene naravne vire, na katerih ta razvoj temelji (Reid 1996, 56). Gre torej za povezavo in medsebojni vpliv med različnimi oblikami razvoja in okoljsko degradacijo, pa tudi za medsebojni vpliv okoljske degradacije in revščine, pri čemer je bila revščina spoznana kot eden največjih vzrokov za nastanek globalnih okoljskih problemov kot tudi za eno najpomembnejših posledic le-teh problemov (*ibid.*). Slika 3.1 bolj nazorno kaže povezavo med razvojem, okoljsko degradacijo in revščino.

Slika 3.1: Povezava med razvojem, okoljsko degradacijo in revščino

Vir: Reid (1996, 57).

Shrivastava meni (v Vežjak 2002, 76), da je poročilo komisije zasnovano na štirih strategijah TR, ki so medsebojno povezane. Te strategije so: nadziranje vpliva prebivalstva na ekosisteme, zagotavljanje svetovnih zalog hrane, nadziranje virov ekosistemov ter ustvarjanje trajnostnih gospodarstev, kar pomeni trajnostno uporabo energije, trajnostno industrializacijo in trajnostno urbanizacijo (*ibid.*).

TR je v poročilu postavljen kot globalni cilj, vendar je vsaki državi dopuščeno predvideti lastne, konkretne politične posledice, kar pomeni, da gre za oblikovanje različnih politik, ki morajo biti skladne s to visoko posplošeno deklarativno politično izjavo (Baker in drugi v Bahor 2005, 32). Razprave, ki so sledile po izdaji poročila, so v svetu uveljavile koncept trajnosti in TR – države so začele pripravljati državne trajnostne načrte, podjetja in druge organizacije so začeli javno prepoznavati uporabnost zamisli TR za svoja področja delovanja (Vežjak 2002, 76).

Nadaljnji korak v smeri TR predstavlja dokument z naslovom *Skrb za Zemljo: strategija za trajnostno življenje*²⁷ (*Caring for the Earth: a strategy for sustainable living*), ki ga je leta 1991 objavila Svetovna zveza za ohranjanje narave (v nadaljevanju IUCN) (Reid 1996, 54). V dokumentu je izpostavljena osrednja vloga lokalnih skupnosti pri doseganju potrebnih sprememb, ki bi vodile k doseganju trajnostnega načina življenja (Reid 1996, 55). Tu se torej zrcali zavedanje o pomenu politične dimenzije razvoja in pomenu integriranega pristopa k okoljskim in razvojnim vprašanjem (*ibid.*).

Pomembno prelomnico v razvoju, pa tudi uveljavitvi koncepta TR, predstavlja Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju²⁸ (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED, v nadaljevanju konferenca), ki je potekala junija 1992 v Riu de

²⁷ Ta dokument predstavlja drugi večji politični dokument, ki ga je objavila Svetovna zveza za ohranjanje narave po Konferenci o ohranitvi in razvoju (Conference on Conservation and Development), ki je potekala junija 1986 v Ottawi (Reid 1996, 54). Gre za premik od ohranitve, katera je bila poudarjena v prvem dokumentu, k trajnostnemu načinu življenja (*ibid.*).

²⁸ Ker se stanje okolja po prvi svetovni konferenci OZN, posvečeni tej temi, ni izboljševalo, temveč se je slabšalo, je bila organizirana konferenca v Riu de Janeiru, katere se je udeležilo več kot 100 voditeljev držav (Reid 1996, 181). Sicer pa je imelo tam svoje predstavnike 178 vlad in v teku dveh tednov se je na Globalnem forumu, ki je potekal vzporedno s konferenco, sestalo več kot 500 nevladnih organizacij, ki so razpravljale o številnih temah, povezanih z okoljem in razvojem (*ibid.*).

Janeiru in je znana tudi pod imenom Svetovni vrh o zemlji (Earth Summit). Konferenca se je zaključila s sprejetjem treh dokumentov:²⁹ *Deklaracije o okolju in razvoju (The Rio Declaration on Environment and Development)*, neobvezujoče *Deklaracije o trajnostnem ravnanju z gozdovi (Statement of principles for the Sustainable Management of Forests)* ter najpomembnejšega akcijskega načrta trajnostnega razvoja, ki se imenuje *Agenda 21*³⁰ (Golc 2007, 7). S sprejemom tega načrta so bile formalno opredeljene podlage, cilji, aktivnosti in sredstva za uresničitev nalog, ki naj bi zadoščale za trajni in kar se okolja tiče nesporni gospodarski razvoj (Radej v Golc 2007, 7).

Ker gre za zelo obsežen³¹ dokument, ki ga je potrdilo več kot 170 držav sveta, želim na tem mestu na kratko opredeliti njegove dosežke in neuspehe. Pod dosežke lahko štejemo velik poudarek, ki je bil namenjen vlogi nacionalnih vlad, pripravi nacionalnih strategij TR in grajenju zmožnosti, pri čemer gre za usposabljanje ljudi in organizacij, da bodo zmožni doseči potrebne spremembe (Reid 1996, 187). Vzpostavljen je torej nov pristop »od spodaj navzgor« (*bottom-up approach*) (*ibid.*). Izpostavljen je tudi pomen odprtega načina vladanja, v smislu odprte, odgovorne in participativne demokracije, pomen obstoja institucij, ki bi presegle sektorske delitve ter nujnost mednarodnega sodelovanja in trgovanja na način, ki bi koristil DVR (Reid 1996, 188). Prav tako je izpostavljena potreba po večji količini informacij, vendar ne na račun zavlačevanja ter potreba po vzpostavitvi ravnotežja med okoljsko regulacijo in tržnimi mehanizmi s strani vlad (*ibid.*). Za dosežek velja tudi močan propagandni učinek in učinek dvigovanja zavesti o kritičnih vprašanjih ter vzpostavitev Komisije za TR (Commission on Sustainable Development – CSD), ki je zadolžena za nadzor in spodbujanje napredka pri uresničevanju določil *Agende 21* (Reid 1996, 196). Kljub tem pozitivnim potezam, ki so razvidne iz *Agende 21*, pa ta dokument vsebuje številne pomembne pomanjkljivosti (Reid 1996, 188). Začnem lahko z dejstvom,

²⁹ Poleg navedenih dokumentov sta bili na konferenci v Rio sprejeti še dve mednarodni konvenciji, in sicer *Okvirna konvencija Združenih narodov o klimatskih spremembah (The UN Framework Convention on Climate Change)* ter *Konvencija Združenih narodov o biološki raznolikosti (The UN Convention on Biological Diversity)* (Golc 2007, 7).

³⁰ Uradno ime je *Akcijski program za okolje in razvoj (Programme of Action on Environment and Development)* (Reid 1996, 185).

³¹ Obsega 500 strani in je razdeljen na 40 poglavij, ki se povezujejo v 4 glavne sklope: socialni in ekonomski razvoj; ohranjanje in upravljanje virov, potrebnih za razvoj; krepitev vloge vseh večjih skupin, ki so vpletene v doseganje TR; sredstva implementacije (Reid 1996, 185).

da določila *Agende 21* niso legalno obvezujoča (Reid 1996, 187). Nekateri ključni problemi, kot so na primer mednarodni dolg DVR, trgovina z orožjem, vpliv vojaških konfliktov na potencial TR in netrajnostna narava nuklearne energije, v dokumentu skorajda niso omenjeni (Reid 1996, 188). *Agenda 21* prav tako ni dosegla prvotnih ciljev (*ibid.*). Adil Najam (Holmberg in drugi v Reid 1996, 188) je poudaril, da ni nikakršnega napredka na tistih področjih, ki so bila že na konferenci v Stockholmu prepoznana kot ključna in problematična v tolikšni meri, da rešitve niso bile dosežene – gre za področje financ, institucionalne ureditve, tehnološkega transferja in intelektualne lastnine (Reid 1996, 189). V *Agendi 21* se očitno zrcali premoč Severa, saj so imeli problemi, ki so se zdeli pomembni razvitim državam, prednostno obravnavo pred vitalno pomembnimi vprašanji Juga, kot je na primer izboljšanje kvalitete pitne vode³² (Reid 1996, 192). Poudarjena je tudi vloga revščine pri nastajanju okoljskih problemov, zanemarija pa se dejstvo, da gospodarska rast ustvarja številne zelo resne probleme,³³ vključno z revščino (Reid 1996, 189). Premoč Severa se kaže tudi pri problematiki potrošnje, saj se razvite države niso na nikakršen način zavezale, da bodo zmanjšale stopnjo potrošnje (Reid 1996, 192). Takšen odklonilen pristop je vzpodbudil enako nekompromisno obnašanje pri DVR, ki so upale, da bodo deležne pomoči pri prizadevanju za doseganje TR, kar pa seveda ni bilo uresničeno (*ibid.*). Po mnenju Grubba in njegove skupine (Grubb in drugi v Reid 1996, 197) se bodo takšni konflikti med Severom in Jugom nadaljevali

vse dokler bodo obstajale posebne potrebe DVR – vse to pa spominja na in je sorodno globalnemu apartheidu. Temu ni nasprotovala nobena skupina prisotna na konferenci, saj se je kaj kmalu vzpostavil konsenzualni pristop, od katerega ni bilo odmika, saj je bilo jasno, da se bogati in revni ne morejo obravnavati na enak način. To pa predstavlja zelo krhko osnovo, na kateri naj bi se gradilo »globalno partnerstvo za TR« v 21. stoletju.

³² Onesnažena voda je še vedno glavni vzrok umrljivosti otrok v DVR (Reid 1996, 192).

³³ Stephan Schmidheiny, ustanovitelj Poslovnega sveta za trajnostni razvoj (Business Council for Sustainable Development – BCSD) in avtor knjige *Spreminjanje smeri (Changing Course)*, ki predstavlja eno od dveh knjig, v katerih so bili zbrani poslovni prispevki za konferenco v Riu de Janeiru, je v tej knjigi izpostavil, da ima prosti trg pomembno vlogo v razvoju, ki gre v nasprotno smer kot TR (Vezjak 2002, 77). Zato je pozval k partnerstvu med gospodarstvom in vlado, poslovne voditelje pa, da uvrstijo okoljsko in socialno odgovornost v središče svojih poslovnih strategij (*ibid.*).

Zelo pomemben dosežek *Agende 21* je vzpostavitev okvira delovanja v smislu posvetovanja (deliberacija), ki vodi v akcijske načrte, nove institucije, politične predloge in finančne mehanizme, ki odpirajo okoljsko politično areno (Hempel v Bahor 2005, 33). Tako je v času od zaključka konference v Riu de Janeiru do danes prišlo do ogromnega števila pobud na področju TR in to na vseh možnih ravneh. Učinek mednarodnih pogajanj je pomemben predvsem v smislu (Reid 1996, 218):

- obširne kampanje za dvigovanje zavesti;
- usposabljanja manjših narodov za gradnjo koalicij, katere potem lahko izvajajo pritisk na eno samo večjo državo;
- moralnega pritiska na vlade, ki prostovoljno sprejmejo nezavezujoče dogovore, niso pa pripravljene sprejeti zavezujočih obvez;
- povečanega notranjega in zunanjega pritiska na nacionalne vlade s strani nevladnih organizacij, ki so prisotne pri takšnih pogajanjih.

Za napredovanje v smeri TR je pomembno tudi merjenje uresničevanja le-tega. V ta namen so številne organizacije³⁴ skušale razviti indikatorje³⁵ TR, ki bi bili čim bolj splošno sprejemljivi (Reid 1996, 205). Pionirsko delo na področju oblikovanja kazalcev TR je opravila Komisija za TR (v nadaljevanju CSD), ki je prva dva sistema kazalcev TR razvila in objavila leta 1996 in 2001 (UN 2007, 1). Na Svetovnem vrhu o trajnostnem razvoju (World Summit on Sustainable Development – WSSD), ki je potekal leta 2002 v Johannesburgu, je prišlo do nove spodbude na področju razvoja indikatorjev in tako je bil leta 2006 dokončan nov, izboljššan set kazalcev TR (UN 2007, 4). Več o tem bom povedala v podpoglavju s podobnim naslovom.

³⁴ Celoten spekter tovrstnih dejavnosti je zelo obsežen in nepregleden, saj ne gre le za mednarodne organizacije in različne ravni državnih uprav, pač pa tudi za okoljevarstvene in druge nevladne organizacije ter celo podjetja, ki želijo preko raznih kazalcev spremljati sprejemljivost svojega poslovanja (Vintar Mally 2006, 51).

³⁵ Beseda indikator je latinskega izvora in pomeni v prevodu kazalec (Verbinc 1971, 291). Oba izraza na tem mestu, pa tudi v nadaljevanju, uporabljam kot sopomenki, saj se v slovenskem jeziku uporabljata obe besedi (Vovk Korže 2008, 104).

3.2 Splošna opredelitev trajnostnega razvoja

TR je multidimenzionalen in zelo ambiciozen koncept, ki povezuje okolje in razvoj na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni, povezuje sedanje in prihodnje generacije, učinkovitost in enakost, vladne in družbene akterje (Bahor 2005, 33). Ta koncept je na konferenci OZN v Riu de Janeiru postal civilizacijska razvojna paradigma za 21. stoletje (Plut 2004, 167). Kljub velikemu pomenu, ki ga pripisujemo temu konceptu, ne obstaja enotna definicija TR, pač pa poznamo več kot 100 opredelitev trajnosti in TR (Elkington; Willums v Vežjak 2002, 79). Najbolj poznana, priznana in tudi najbolj preprosta je definicija TR, ki je podana v Brundtlandinem poročilu in pravi, da je TR *»razvoj, ki zadošča današnjim potrebam, ne da bi ogrožal možnost prihodnjih rodov, da zadostijo lastnim potrebam.«* (WCED 1987, 8).

Enostavnost opredelitve in kompleksnost z njo zajete problematike sta iz trajnosti ustvarila metarazvojni pojem (Brown in drugi v Radej 2001, 14), ki ga doslej ni bilo lahko niti enotno umevati, kaj šele kot razvojno paradigmo enovito deducirati in uresničevati (Radej 2001, 14). Nedorečenost in odprtost koncepta, se pravi njegova inkluzivnost, omogoča, da ga vsakdo dojema in interpretira skladno s svojim znanjem, domišljijo in interesi (Kos 2004, 333), kar pomeni, da je bil koncept že velikokrat napačno uporabljen in zlorabljen. Strokovnjaki in politiki tako na tujem kot tudi pri nas pogosto izenačujejo TR s trajno ekonomsko rastjo, kar pa ni nič nenavadnega, saj se je celo v znanosti dogajalo, da se je radikalno drugačno razumevanje stvarnosti speljalo na tradicionalen, udomačen vzorec razmišljanja (Kirn 2006, 25). TR je za mnoga podjetja postal slogan, združen prej z ekonomsko močjo kot z razumevanjem širših vprašanj in kakršnekoli dejanske obveze za radikalno spremembo (Casagrande ml. in Welford v Vežjak 2002, 80).

Da bi se izognili takšnemu pojmovanju TR je potrebno razviti jasnejšo in natančnejšo univerzalno opredelitev, vendar pa TR namenoma ostaja definiran kot odprt koncept – je forma, je norma, ki kroji vsebino s svojimi pogoji in načeli (Bahor 2005, 34). V zgoraj navedeni definiciji je združeno naslednje normativno bistvo TR: pospeševanje blaginje, zadovoljevanje osnovnih potreb, inter- in intrageneracijska enakost, ohranjanje naravnih

virov, spoštovanje zmogljivosti planeta, združitev ekonomije in okolja v oblikovanju politik ter spodbujanje participacije javnosti v razvojnih procesih (Meadowcroft v Bahor 2005, 36).

TR pomeni odmik od statičnega gledanja na obstoječe stanje in se osredotoča na proces sprememb skozi daljše obdobje, pri čemer se uporaba naravnih virov, usmerjanje investicij, tehnološki razvoj in institucionalni napredek prilagajajo potrebam sedanjih in prihodnjih generacij (Kovačič in Slabe Erker 2006, 98). Za TR so ključna naslednja medsebojno uravnotežena in enakovredna področja (Plut 2004, 166):

- človekove potrebe,
- okoljske omejitve,
- gospodarsko-socialna varnost in
- medgeneracijska pravičnost oziroma odgovornost.

Že iz samega imena je razvidno, da obravnavani koncept v sebi združuje idejo trajnosti in idejo razvoja. Tema dvema pojmom se bom natančneje posvetila v nadaljevanju.

3.2.1 Trajnost

Ideja trajnosti se je pojavila kot naravoslovno tehnični problem upravljanja naravnih virov glede na dinamiko njihove biološke obnove za maksimiranje trajnostnega donosa (Dixon in Fallon v Radej 2001, 15). Načelo trajnosti torej zaobjema potrebo po nadaljevanju gospodarskega razvoja in hkrati varstva okolja (Plut 2004, 167).

Sistem ali proces je trajnosten, če lahko traja neskončno, brez da bi izčrpal material ali energetske vire, ki so potrebni za pogon (Nebel in Wright v Plut 2004, 167). Zahteva, da ohranimo proizvodne zmogljivosti pa ne pomeni, da moramo svet zapustiti takšen, kakršnega smo našli, pač pa, da moramo ohraniti možnosti, da bodo prihodnje generacije živele človeka vredno življenje (Sen 2002, 121). Ker ne vemo, kakšna bodo nagnjenja in preference prihodnjih generacij, jim nismo dolžni zapustiti kakšne posebne stvari ali specifičnega vira (*ibid.*). Tako trajnostnost v proizvodnji kot tudi porabi pomeni, da smo

dolžni zapustiti splošno zmogljivost za ustvarjanje blagostanja (*ibid.*). Razvoj je trajnosten takrat, ko se njegove koristi pojavljajo v nedogled, kar pomeni, da v procesih, ki jih izvajamo, ne sme biti nič takega, kar bi omejilo čas delovanja, zato je potrebno predvideti vse posledice delovanja, vključno s tveganji (Munro v Plut 2004, 167).

Trajnostnost je torej stvar distribucijske enakosti v zelo širokem smislu – gre za sprejemljive delitve zmogljivosti za blagostanje med ljudmi, ki živijo danes in tistimi, ki bodo živeli v prihodnosti (Sen 2002, 125). Vendar pa mora moralno obvezo,³⁶ ki je temelj trajnostnosti, spremljati tudi moralna obveza, ki pravi, da je treba varovati in večati blagostanje sedanjih ljudi, ki so revni in prikrajšani (*ibid.*). Zato skrb za enakost zahteva redistribucijo k prikrajšanim sodobnikom, kar pa nima le internega pomena v smislu večanja njihovih zmožnosti za bolj zadovoljivo življenje, temveč vodi tudi v povečevanje njihovega »človeškega kapitala«,³⁷ kar bo trajno vplivalo na prihodnost (Sen 2002, 126). Tako torej enega glavnih prispevkov k doseganju trajnostnosti predstavlja človekov razvoj (*ibid.*).

Glede na poročilo Svetovne banke je odprava revščine prvi pogoj za zaščito okolja (WB v Sen 2002, 127):

Revni so tako žrtve kakor dejavniki okoljske škode. Približno polovica revnih na svetu živi v podeželskih območjih, ki so občutljiva okolja, in so odvisni od naravnih virov, nad katerimi večinoma nimajo zakonsko določenega nadzora. Kmetje, ki potrebujejo zemljo, se zatekajo k obdelovanju neprimernih območij – strmih pobočij gričev, ki jim grozi erozija, na pol nerodovitne zemlje, kjer prst hitro propada, in tropskih gozdov, kjer se pridelek na izkrčenih poljih pogosto močno zmanjša že po nekaj letih. Revne družine velikokrat nimajo sredstev, da bi se lahko izognile uničevanju svojega okolja. Zelo revni, ki se bojujejo za življenje, so prezaposleni z vsakdanjim preživetjem. Ni res, da imajo revni nujno ozka obzorja; revne skupnosti pogosto vodi močna etika pri upravljanju svojih tradicionalnih zemljišč. Toda njihovi šibki in omejeni viri, njihove

³⁶ Moralna obveza, ki predstavlja temelj trajnostnosti je zahteva, da prihodnjim ljudem ohranimo možnosti za prav tako dobre razmere, kakršne imamo sami (Sen 2002, 125).

³⁷ Redistribucija revnim v obliki izboljševanja njihovega zdravja, izobrazbe in prehrane, bo povečala njihovo produktivnost in možnost za ustvarjanje večjih dohodkov, zdaj in v prihodnje (Sen 2002, 126).

velikokrat zelo slabo definirane pravice do posesti in njihov omejeni dostop do kreditnih in zavarovalniških trgov jim onemogočajo, da bi v zaščito okolja vlagali toliko, kolikor bi morali.

Zmanjševanje revščine je torej pomembno sredstvo za zaščito okolja, kar pomeni, da je pomembno sredstvo za doseganje trajnostnosti.

3.2.2 Razvoj

Razvoj je bil po drugi svetovni vojni razumljen kot striktno gospodarski fenomen in je tradicionalno pomenil sposobnost narodnih gospodarstev, da povzročijo in vzdržujejo letni porast bruto domačega proizvoda (v nadaljevanju BDP) (Todaro 1991, 86). Splošno priznan kazalec gospodarske rasti, oziroma razvoja, je bil BDP na prebivalca, ki je kazal na zmožnost narodnega gospodarstva, da se stopnja proizvodnje večja hitreje kot stopnja rasti prebivalstva (*ibid.*). Stabilna gospodarska rast naj bi torej omogočala reševanje temeljnega ekonomskega problema, to je zadovoljitve rastočih potreb prebivalstva z omejenimi viri (Kovačič in Slabe Erker 2006, 99). V 50-ih in 60-ih letih 20. stoletja, ko je veliko število DVR doseglo ciljne stopnje gospodarske rasti, standard življenja večine ljudi pa je ostal bolj ali manj nespremenjen, se je izkazalo, da je definicija (gospodarskega) razvoja zgolj s kriterijem gospodarske rasti preozka in celo napačna (Todaro 1991, 87). Tako je v 70-ih letih prišlo do redefinicije gospodarskega razvoja, ki naj bi služil zmanjševanju obsega, ali celo iztrebljanju revščine, neenakosti in nezaposlenosti znotraj rastočega gospodarstva (*ibid.*).

Znani ekonomisti so različno opredeljevali gospodarsko rast in gospodarski razvoj (Cvetanović v Kovačič in Slabe Erker 2006, 99). Številni avtorji pri gospodarskem razvoju poudarjajo tudi razvoj človeškega kapitala ter spreminjanje posameznika skozi časovno obdobje (Herrick in Kindleberger v Kovačič in Slabe Erker 2006, 99). Razvoj je usklajen proces, v okviru katerega prihaja do sprememb v gospodarstvu, institucionalnem sistemu in zavesti človeka kot najpomembnejšega dejavnika razvojne dinamike (Kovačič in Slabe Erker 2006, 99). Spremembe se kažejo v cenah blaga in storitev ter preko ekonomskih, tehnoloških, političnih, zgodovinskih ter kulturnih dejavnikov kar v celotnem ekonomsko-

socialnem sistemu (Lewis v Kovačič in Slabe Erker 2006, 99). Gospodarski razvoj je torej kompleksna kategorija, ki zajema predvsem kvalitativne družbeno-ekonomske spremembe (Kovačič in Slabe Erker 2006, 99). Če država na primer povečuje svoj BDP in ob tem ne zmanjšuje dohodkovne neenakosti, ali pa jo celo pogloblja, gre za doseganje gospodarske rasti brez razvoja (*ibid.*). Brez napredka na socialnem področju pa je doseganje dolgoročnega razvoja nemogoče (*ibid.*).

Človekov razvoj je tako postal središče razvojnih razmišljanj. Nobelov nagradjenec za ekonomijo Amartya Sen in drugi so zaslužni za oblikovanje konceptualne osnove tega širšega razvojnega pristopa, kjer je človekov razvoj definiran kot proces povečevanja človekove izbire, njegovih zmožnosti³⁸ ter svoboščin (UNDP 2008b). Gre za zmožnost ljudi, da živijo dolgo in zdravo življenje, imajo dostop do znanja in spodoben standard življenja (*ibid.*). Gre tudi za zmožnost ljudi, da sodelujejo v skupnostnem življenju in vplivajo na odločitve, ki se tičejo njihovih življenj (*ibid.*). Brez vsega tega mnoge izbire preprosto niso na voljo in mnoge življenjske priložnosti ostanejo nedostopne (UNDP 2008a).

Koncept človekovega razvoja pa je tudi zelo odprt in fleksibilen, saj ima lahko toliko dimenzij, kolikor je različnih načinov za povečevanje človekove izbire (UNDP 2008b). Ključni parametri človekovega razvoja se skozi čas spreminjajo in se razlikujejo med državami, kot tudi znotraj držav (*ibid.*). Trenutno za najpomembnejša področja veljajo naslednja (*ibid.*):

- **družbeni napredek:** večji dostop do znanja, boljša prehrana in zdravstvena oskrba;
- **gospodarstvo:** pomen gospodarske rasti kot sredstva za zmanjševanje neenakosti in spodbujanje človekovega razvoja;
- **učinkovitost:** v smislu uporabe in dostopnosti virov; koncept človekovega razvoja se zavzema za rast in produktivnost, če takšna rast neposredno koristi revnim, ženskam in drugim marginaliziranim skupinam;

³⁸ Gre za zelo širok zbir stvari, ki zajemajo vse kar lahko ljudje počnejo in so (UNDP 2008b).

- **pravičnost:** v smislu gospodarske rasti in drugih parametrov človekovega razvoja;
- **sodelovanje in svoboda:** poudarek je na usposabljanju, demokratičnem vladanju, enakopravnosti spolov, državljanskih in političnih pravicah ter kulturni svobodi;
- **trajnost:** za prihodnje generacije v smislu okoljskih, ekonomskih in socialnih pogojev;
- **človekova varnost:** gre za varnost v vsakdanjem življenju in sicer pred kroničnimi grožnjami, kot je na primer lakota, pa tudi nepričakovanimi udarci, kot so na primer konflikti, nezaposlenost, pomanjkanje itd.

Tako je človekov razvoj opredeljen mnogo širše, ne le v smislu rasti ali upada narodnih dohodkov (UNDP 2008a). Ljudje veljamo za resnično bogastvo narodov, zato je naloga razvoja, da ustvari okolje, v katerem lahko *vsi* živimo človeka dostojno življenje (*ibid.*).

3.3 Trajnostni razvoj kot politični koncept

Iz navedene definicije TR se je v zadnjem desetletju glavni tok razumevanja TR razvil v trostebno razumevanje, iz katerega sledi, da morajo imeti tri sestavine TR, to so okoljska, družbena in ekonomska, enako vrednost, pri čemer je poseben poudarek namenjen vlogi participacije na področju okolja in razvoju komunikacijskega ter odločevalskega procesa (Bahor 2005, 35).

Osrednja značilnost TR kot političnega koncepta je dejstvo, da gre za premik s področja tradicionalnega okoljevarstva, ki se je ukvarjal predvsem z varovanjem okolja, k pojmu trajnosti, ki zahteva veliko bolj kompleksen postopek uravnoteževanja okoljskih, družbenih in ekonomskih prioritet (Carter 2002). Razvoj je proces preoblikovanja, ki z združevanjem gospodarske rasti in širših družbenih ter kulturnih sprememb, omogoča posameznikom, da uresničijo svoj potencial v celoti (*ibid.*). Trajnostna razsežnost vključuje spoznanje, da mora razvoj upoštevati fizične omejitve, ki jih nalagajo ekosistemi, tako da morajo biti okoljski premisleki vključeni v vse sektorje in politična področja (*ibid.*).

Omenila sem že, da obstajajo številne opredelitve TR, kar je lahko tudi problematično, vendar pa ima takšna fleksibilnost v razumevanju TR tudi velik politični pomen, saj pomaga doseči globalno soglasje v pospeševanju TR, medtem ko hkrati dovoljuje posameznim oblikovalcem politik, da upoštevajo nacionalne, regionalne in lokalne posebnosti ter vplive, ki so pomembni za oblikovanje učinkovitih politik, ki vodijo v nastajanje trajnostne družbe. Tako ostaja TR dvoumen koncept, ki omogoča številne različne interpretacije, kako naj bo operacionaliziran in kako dosežen (Bahor 2005, 36), vendar pa obstaja pet osnovnih načel TR kot političnega koncepta (Carter 2002):

- **enakost:** Brundtlandino poročilo³⁹ je s poudarjanjem soodvisnosti med okoljskimi in razvojnimi vprašanji vplivalo na to, da je razvojna problematika prišla v ospredje okoljskih debat. Tako je vprašanje enakosti osrednjega pomena v okoljski politiki, saj večina le-teh ustvarja na eni strani zmagovalce in na drugi poražence;
- **demokracija:** TR poudarja pomen demokracije⁴⁰ pri reševanju okoljskih problemov. Izhodišče tega poudarka je zahteva po intrageneracijski enakosti, saj so za doseganje le-te potrebni ukrepi za pomoč revnim in drugim marginaliziranim skupinam, te pa naj bi imele možnost, da same opredelijo svoje potrebe;
- **načelo previdnosti:** paradigma TR se ukvarja z zapletenostjo in negotovostjo, ki sta značilni za oblikovanje okoljskih politik, še posebej, kjer sta vključeni tehnologija in znanost. Načelo previdnosti pravi, da pomanjkanje znanstvene gotovosti ne sme biti vzrok za preložitve ukrepov, ki preprečujejo ali zmanjšujejo okoljsko degradacijo;
- **načelo vključevanja:** problem predstavlja segmentacija sektorskih politik, kot so na primer industrija, kmetijstvo, transport in energija, saj posamezna ministrstva sledijo le sektorskim ciljem s premalo premisleka o skupnem vplivu na okolje. Ta fragmentacija odgovornosti predstavlja veliko oviro TR, zato mora

³⁹ »Naša nezmožnost propagiranja skupnih interesov v okviru TR je pogosto rezultat zanemarjanja ekonomske in družbene pravičnosti znotraj narodov in tudi med njimi.« (WCED 1987, 49).

⁴⁰ »TR zahteva politični sistem, ki zagotavlja učinkovito participacijo državljanov v odločevalskem procesu.« (WCED 1987, 65).

biti premislek o vplivu neke politike na okolje vključen v oblikovanje in implementacijo politik v vsakem sektorju;

- **načrtovanje:** TR mora biti načrtovan, saj obstaja preveč kompleksnih odvisnosti med političnimi, družbenimi in ekonomskimi dejavniki, da bi jih prepustili naključju. TR je naklonjen partnerstvom vseh oblik in vsebin. Vlade morajo načrtovati skupaj s širokim spektrom nevladnih akterjev in *Agenda 21* poziva vse ravni vlade – nadsionalne, nacionalne, regionalne in lokalne k oblikovanju strategij TR.

Opremila sem nekatere splošne poteze TR kot političnega koncepta, že pred tem pa sem razložila tudi medsebojni vpliv ter povezanost osnovnih treh sestavin oziroma področij TR. V nadaljevanju se bom natančneje posvetila vsakemu od teh treh področij. Za vsakega od njih bom naštel temeljne planetarne cilje, kot so bili določeni z *Milenijsko deklaracijo*.⁴¹ Bistvo TR kot političnega koncepta je usklajeno delovanje teh področij in doseganje sprejetih ciljev.

3.3.1 Ekonomski vidik trajnostnega razvoja

Ekonomisti so se za poglobljanje razvojne trajnosti začeli zanimati šele, ko so jo zaznali kot možnost za optimiranje gospodarske učinkovitosti (Radej 2001, 16). Bogate družbe namreč zaradi dosežene tehnološke in socialne kompleksnosti razvoja vse težje izboljšujejo svojo učinkovitost in uspešnost (Daly v Radej 2001, 16). Zato morajo novi razvojni cilji, ko so prejšnji doseženi, izboljšati predvsem kriterije gospodarjenja, učinkovitosti in uspešnosti ter tako obnavljati razvojno paradigmo države (Radej 2001, 16).

Temeljni milenijski razvojni cilji človeštva za gospodarsko področje so naslednji (Plut 2004, 171):

⁴¹ Na pobudo OZN je leta 2000 189 voditeljev držav in vlad sprejelo *Milenijsko deklaracijo (Millennium Declaration)* in milenijske razvojne cilje (Millennium Development Goals) (UNICEF 2008). Ta deklaracija je zadala močno obvezo pravici do razvoja, miru in varnosti, enakopravnosti med spoloma, izkoreninjenju mnogih razsežnosti revščine in trajnostnemu razvoju človeka (UNDP v Alam 2004, 18). *Milenijska deklaracija* je postavila človekovo blaginjo in zmanjšanje revščine v središče globalnih razvojnih ciljev (*ibid.*). Zadani cilji naj bi bili doseženi do leta 2015 (UN 2008b).

- zaustavitev in kasneje nekoliko počasnejše obolevanje za HIV/AIDS-om, malarijo in drugimi hudimi boleznimi;
- razvoj in uporaba sistemov nacionalnih izračunov, ki vključujejo stroške okolja;
- odprava podpor, ki spodbujajo rabo surovin ter fosilnih virov;
- podpora 5 do 10-kratnemu zmanjševanju rabe materialov v gospodarsko razvitih državah;
- podpora etiki zmernosti, zadostnosti v potrošnji.

Teoretično soglasje o najprimernejšem ekonomskem odgovoru na paradigmatški izziv trajnosti ne obstaja, prevladujejo pa naslednji trije: ohranjanje sedanje ravni blaginje, znižanje pretoka materije in energije skozi gospodarstvo ter minimizacija porabe neobnovljivih virov (Radej 2001, 16). V ekonomski teoriji torej ni soglasja o tem, kako uresničiti TR – nekateri se zavzemajo za odrekanje pogrešljivi porabi naravnih virov, drugi so za povečanje učinkovitosti pri njihovi rabi (Radej 2001, 17). Norgaard in Howarth (v Radej 2001, 17) sta mnenja, da gre v resnici za oboje, vendar je primarnega pomena vprašanje pravičnosti,⁴² ki pravi, da se zaloge naravnih bogastev prihodnjim generacijam v splošnem ne smejo znižati, potem pa še učinkovitosti⁴³ – da se maksimira iz uporabe naravnih bogastev pridobljena blaginja.

Problem zdajšnjega ekonomskega razvoja je predvsem neobvladovanje gonilnih sil netrajnosti, ki vodijo revne pri iskanju višje pravičnosti in bogate pri zviševanju gospodarske učinkovitosti (Radej 2001, 17). Razvrednotenje okolja ima socialno podlago in obratno, revščina ima svoj okoljski obraz (Barbier v Radej 2001, 17). Tu sta že naslednja dva vidika TR.

⁴² Skovan je bil izraz okoljska pravičnost (*eco-justice*), ki zagovarja idejo enakosti med ljudmi in rodovi ter še posebej enake pravice vseh ljudi do naravnih virov (Vežjak 2002, 81).

⁴³ V uporabi sta izraza okoljska učinkovitost (*eco-efficiency*) in okoljska uspešnost (*eco-effectiveness*), ki ju je treba med seboj razlikovati (*ibid.*). Okoljska učinkovitost zagovarja zmanjšanje materialnih in energetskih vložkov na enoto izločka, okoljska uspešnost pa zagovarja zmanjšanje ekoloških stopinj (*ibid.*).

3.3.2 Okoljski vidik trajnostnega razvoja

Temeljni milenijski razvojni cilji človeštva na področju okolja so naslednji (Plut 2004, 171):

- uresničitev in kasneje preseganje ciljev *Kjotskega sporazuma* o zmanjševanju emisij toplogrednih plinov;
- prenehanje krčenja naravnega gozda;
- razvoj in doseganje nacionalnih standardov kakovosti zraka, zasnovanih na smernicah Svetovne zdravstvene organizacije;
- prepolovitev stopnje erozije prsti;
- prenehanje čezmernega izčrpavanja talne vode.

Ker zaradi zapletenosti industrijskega metabolizma ne poznamo vseh vplivov na okolje, tudi ne moremo natančno določiti trajnostnih ravni vseh antropogenih materialnih tokov (Plut 2004, 170). Poznamo pa ključna načela, po katerih se moramo ravnati na okoljskem področju, če želimo doseči trajnostno družbo (EEA v Plut 2004, 170):

- raba obnovljivih naravnih virov ne sme preseči njihove dolgoročne stopnje obnavljanja;
- neobnovljivi naravni viri morajo biti nujno uporabljeni učinkovito, njihova raba zalog pa je omejena s hkratnim enakovrednim nadomeščanjem z obnovljivimi naravnimi viri;
- emisije nevarnih substanc in onesnaževal ne smejo preseči asimilacijske zmogljivosti okolja;
- izogniti se je potrebno nepovratnim vplivom človekovih dejavnosti na ekosisteme in biogeokemične ter vodne kroge.

3.3.3 Socialni vidik trajnostnega razvoja

Udejanjanje trajnostnega ravnotežja je odločilno odvisno od težko določljivih in merljivih družbenih razmerij moči ter interesov (Kos 2004, 334). S trajnostnega vidika je pomembno predvsem, kdo je na boljšem in zakaj (Radej 2001, 17). Kaj in za koga je strošek in kaj in

za koga je učinkovito in pravično, pa določa šele institucionalna ureditev (Bromley v Radej 2001, 17), kar pomeni, da so temeljna podlaga poglobljanja trajnosti družbene preference in družbena ureditev.

Tako mora interpretacija TR poleg empiričnih dejstev o stanju okolja ter doseganju in preseganju nosilnih sposobnosti okolja upoštevati tudi motivacijsko sposobnost človeštva, ki zajema tako kognitivno kot vrednotno razsežnost (Kos 2004, 335). Nujni pogoj za implementacijo TR je individualna in institucionalna reflektivnost, torej stalno opazovanje in odzivanje na soodvisnosti ekonomske, okoljske in socialne sestavine razvoja na vseh ravneh – globalni, nacionalni, regionalni ter lokalni (*ibid.*).

Temeljni milenijski razvojni cilji človeštva, kot so bili določeni za družbeno področje, so naslednji (Plut 2004, 171):

- prepolovitev deleža svetovnega prebivalstva, ki živi v absolutni revščini, trpi lakoto in nima dostopa do čiste, pitne vode;
- zmanjšanje smrtnosti porodnic za tri četrtine;
- zmanjšanje umrljivosti otrok do petih let starosti za dve tretjini;
- univerzalna osnovnošolska izobrazba in spolna enakost pri dostopu do izobrazbe.

Uresničevanje naštetih ciljev in prehod k trajnostni družbi je mogoč le z veliko spremembo dosedanjih vrednotnih prioritet, uporabe znanosti in usmerjenosti tehnične ustvarjalnosti, organizacijskih struktur, zakonskih regulacij itd. (Kirn 2006, 25). Potrebne so torej družbene in kulturne spremembe za preobrat v zavesti in obnašanju ljudi, potreben je izobraževalni sistem, ki bi ustvarjal kreativne in odgovorne posameznike, sposobne odločati o svojem življenju, potrebna je tudi stabilizacija prebivalstva, ki dopušča enostavno reprodukcijo prebivalstva (Bahor 2005, 30–31).

Trajnostna družba je tista, ki se nadaljuje iz generacije v generacijo, ne da bi izčrpala baze virov, ali da bi njena proizvodnja onesnaževala okolje nad naravno zmogljivostjo njegove absorpcije (Nebel in Wright; Flavin v Plut 2004, 169). Trajnostna družba naj bi bila

okoljsko medgeneracijsko odgovorna, socialno varna in pravična, gospodarsko uspešna, nenasilna do sočloveka in drugih vrst, zagotavljala pa naj bi tudi dvig kakovosti življenja ter humani napredek znotraj omejitev okolja (Plut 2004, 169). Trajnostna družba je možna le v planetarnem obsegu in predpostavlja takšno raven življenjskega standarda, ki je dosegljiva in trajno možna za vse človeštvo, ne pa samo za njegov manjši del (Bahor 2005, 30). Ob sedanjem načinu vzdrževanja življenjskega standarda razvitih to ne more biti trajnostno niti za razvite, kaj šele za celotno človeštvo (Bahor 2005, 31).

3.4 Kazalci trajnostnega razvoja

Ker želim v pričujočem delu osvetliti vpliv PT na uresničevanje koncepta TR, se mi zdi pomembno nekaj prostora nameniti tudi pomenu samih kazalcev TR.

Opredelitve kazalcev TR se med posameznimi avtorji razlikujejo, največkrat pa se v povezavi s kazalci omenjajo poenostavljeno dojemanje sveta, kvantitativen prikaz različnih vsebin, nudenje smiselnih in koristnih informacij, ki služijo kot osnova za procese odločanja ter spremljanje udejanjanja politik, pa tudi povezanost s cilji oziroma referenčnimi vrednostmi (Meadows; Born; Bossel; Urbanistični inštitut Republike Slovenije; Koitka in Kreft; Gulič in Praper; Morse v Vintar Mally 2006, 47). Še najbolj enoznačno indikatorje opredeljuje Radej (v Vintar Mally 2006, 47), ki pravi, da je kazalec sintezna izpovedna spremenljivka, pridobljena iz dveh ali več podatkov, pri čemer je podatek lastnost (pojava), ki se meri ali opazuje. Pomen izračunanega kazalca presega sporočilnost, neposredno povezano z vrednostjo podatka, je sintezen in razvit za poseben, vnaprej določen namen (*ibid.*).

Indikatorji so namenjeni različnim uporabnikom: širši javnosti, politikom, strokovni javnosti, zato morajo biti pripravljene tako, da predstavljajo jasne, poenostavljene informacije, ki so relevantne za doseganje ciljev TR (Vovk Korže 2008, 103). Kazalci torej v proces odločanja vključujejo dognanja naravoslovnih in družbenih znanosti, služijo pa tudi kot zgodnje opozorilo, s pomočjo katerega lahko preprečimo poslabšanje razmer na kateremkoli od osnovnih treh področij TR (UN 2007, 3). Indikatorji TR so uporabno orodje

za sporočanje idej in misli, so pa tudi odsev naših vrednot, saj z njimi merimo le tisto, kar se nam v danem trenutku zdi pomembno (Vintar Mally 2006, 47). S pomočjo kazalcev merimo ter preverjamo napredek v smeri doseganja ciljev TR in se tako skušamo tudi praktično približati, sicer zelo abstraktno opredeljeni, vsebini trajnostne paradigme (*ibid.*). Izbor kazalcev za posamezna vsebinska polja je zelo zahteven in odgovoren raziskovalni korak, ki naj bi upošteval naslednje najbolj priporočljive kriterije primernosti – le-ti so nastali s soočenjem različnih naporil (Hardi in drugi; Meadows; Bossel; Franke; Urbanistični inštitut Republike Slovenije; Seljak; Vintar; Morse; European Commission v Vintar Mally 2006, 48):

- relevantnost kazalca za politiko in odločanje, zaradi celovitega odražanja stanja, pojavov, procesov ali problemov;
- enostavnost kazalca s čimbolj sledljivim načinom izračuna in jasno ter razumljivo vsebino, izraženo v predstavljenih enotah;
- nedvoumnost glede želene smeri gibanja kazalca (zelo priporočljiv je obstoj referenčne ali mejne vrednosti);
- orientiranje kazalca po mednarodnih smernicah in primerljivost izračunov na različnih prostorskih ravneh (lokalni, regionalni, državni in mednarodni);
- občutljivost kazalca na zaznavanje sprememb v času, prostoru in po možnosti tudi med skupinami v družbi;
- enostavnost dostopa do podatkov ali merjenja pojava ter dostopnost kakovostnih podatkov za čim daljše časovne nize brez večjih časovnih zamikov;
- stroškovna sprejemljivost kazalca, ki ni povezana s prevelikimi stroški pridobivanja podatkov.

Na današnji stopnji znanja o pojavih na treh osnovnih področjih, ki so predmet preučevanja v okviru TR in ob trenutnem poznavanju povezav med njimi, je možna opredelitev kazalcev, ki bi imeli vse zelene značilnosti, le na najvišji analitično-teoretični ravni (Seljak 2000, 21). V praksi smo torej vedno prisiljeni v določeni meri spregledati manjše pomanjkljivosti kazalcev in zavedati se je treba, da idealni kazalci ne obstajajo in so zato uporabljeni le boljši ali slabši nadomestki tistih, ki naj bi povsem zajeli določene pojave, stanja in procese (Vintar Mally 2006, 48).

Omenila sem že, da je področje oblikovanja sistemov kazalcev TR doživelo pravi razcvet, saj je zaradi raznolikosti razvojnih problemov, s katerimi se soočajo gospodarsko razvite države na eni in DVR na drugi strani, praktično nemogoče oblikovati splošno veljaven sistem kazalcev. Na tem mestu se bom natančneje posvetila najnovejšemu sistemu indikatorjev TR, katerega je razvila CSD, saj gre za dokaj izpopolnjen, preverjen ter preverljiv sistem. Dotaknila se bom tudi nabora indikatorjev, ki merijo uresničevanje osmih osnovnih milenijskih razvojnih ciljev,⁴⁴ kot so bili izpeljani iz *Milenijske deklaracije*.

CSD je torej posodobil sistem indikatorjev TR, katerega sedaj sestavlja ožji izbor petdesetih kazalcev, ki so del širše serije šestindevetdesetih kazalcev TR (UN 2007, 9). Ožji izbor indikatorjev zadostuje trem merilom (*ibid.*):

- gre za kazalce s področij, ki so pomembna za TR večine držav;
- ti kazalci nas oskrbujejo s kritičnimi informacijami, katerih ni mogoče dobiti s pomočjo drugih indikatorjev iz tega ožjega izbora;
- večina držav lahko izračuna te kazalce s pomočjo podatkov, ki so že dostopni, ali pa lahko postanejo dostopni v nekem sprejemljivem časovnem in stroškovnem okviru.

Za indikatorje, ki so del širšega izbora pa velja vsaj ena od naslednjih predpostavk (*ibid.*):

- zagotavljajo informacije, ki so pomembne le za ožji spekter držav;
- predstavljajo dopolnilo kazalcem, ki sestavljajo ožji izbor;
- zagotavljajo informacije, ki za večino držav niso lahko dostopne.

Najnovejši nabor kazalcev je ohranil tematski in subtematski okvir iz leta 2001, sestavljajo pa ga naslednje teme: revščina; vladanje; zdravstvo; izobrazba; demografija; naravna tveganja; ozračje; zemlja; oceani, morja in obale; sladkovodni viri; biološka raznovrstnost;

⁴⁴ V nadaljevanju je naštetih osem osnovnih milenijskih razvojnih ciljev, ki imajo tudi svoje podcilje (UN 2008a, 6–44):

1. izkoreniniti skrajno revščino;
2. doseči univerzalno osnovnošolsko izobrazbo;
3. zagotoviti enakost med spoloma in dati več moči ženskam;
4. zmanjšati smrtnost otrok;
5. izboljšati zdravje mater;
6. boriti se proti virusu HIV/AIDS-u, malariji in drugim boleznim;
7. zagotoviti okoljsko trajnost;
8. razvoj globalnega partnerstva za razvoj.

gospodarski razvoj; globalno gospodarsko partnerstvo in vzorci proizvodnje ter potrošnje (*ibid.*). V najnovejšem sistemu je izpostavljena multidimenzionalnost TR, saj ni več prisotna delitev kazalcev po liniji štirih stebrov – družbenega, ekonomskega, okoljskega in institucionalnega (UN 2007, 10).

Nabor kazalcev, ki merijo uresničevanje osmih osnovnih milenijskih razvojnih ciljev, sestavlja šestdeset indikatorjev (OECD 2008, 3–4). Čeprav se številni kazalci iz tega sistema prekrivajo s tistimi iz sistema CSD, pa se namen teh dveh setov med seboj razlikuje (UN 2007, 21). Kazalci TR, ki jih je lansirala CSD, naj bi služili kot referenca, oziroma vzorčni primer, katerega naj bi uporabljale države, da bi z njim merile napredek na poti uresničevanja posameznih nacionalno opredeljenih ciljev in pa TR v splošnem (*ibid.*). Kazalci milenijskih razvojnih ciljev pa so namenjeni globalnemu spremljanju napredka v smeri mednarodno vzpostavljenih ciljev, zato so za te kazalce potrebni podatki, ki so dostopni in mednarodno primerljivi (UN 2007, 22).

Sistem kazalcev je na eni strani odraz trenutnega poznavanja in vrednotenja razvojnih vprašanj ter poznavanja delovanja sistemov in vzročno-posledičnih zvez znotraj njih, na drugi strani pa nedvomno tudi razpoložljivosti podatkov, za obstoj katerih je predpogoj, da se zdijo družbi in posameznikom pomembni in uporabni (Vintar Mally 2006, 54). Vsak nabor indikatorjev mora biti zato odprt za morebitne dopolnitve in izboljšave, ki bodo v bodoče izvirale bodisi iz novo pridobljenih znanj bodisi iz sprememb vrednostnega sistema (*ibid.*).

4 VPLIV PRAVIČNE TRGOVINE NA URESNIČEVANJE KONCEPTA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Do sedaj sem že posamično predstavila tako koncept PT kakor tudi koncept TR, v nadaljevanju pa želim predstaviti, kako in v kolikšni meri PT s svojim delovanjem dejansko prispeva k uresničevanju koncepta TR. V ta namen bom opisala zgodbo pridelovalcev kave iz ene izmed najrevnejših držav na svetu (Oxfam International 2002, 3), ki se nahaja na afriški celini – Etiopije. Pri tem si bom pomagala z empiričnimi raziskavami, ki so bile

opravljene na različnih področjih regije Oromija, torej se bom v svoji zgodbi osredotočila le na eno izmed devetih upravnih regionalnih držav, ki sestavljajo Federativno demokratično republiko Etiopijo. Ker se mi zdi za razumevanje vsebinskega vpliva, ki ga ima PT na uresničevanje koncepta TR, pomembna celotna slika, bom skušala čim podrobneje opisati življenjske razmere pridelovalcev kave, tako pred vključitvijo v sistem PT kakor tudi posledice kavne krize,⁴⁵ ki so jih ti pridelovalci grobo občutili na lastni koži. Konec te zgodbe pa seveda predstavlja opis posledic, ki jih je prinesla odločitev za vstop v sistem PT. Ker bo tovrsten opis zavzel kar nekaj papirnatih strani in ker sem v diplomskem delu omejena tudi po tej plati, bo to edini primer s pomočjo katerega bom skušala osvetliti kvaliteto doseganja ciljev TR v okviru gibanja za PT, čeprav je takšnih primerov še veliko. Ker pa številčnost vključenih organizacij, prodanih proizvodov ter ogromne razsežnosti gibanja za PT vplivajo tudi na kvantiteto uresničevanja ciljev TR, se bom ob koncu tega poglavja na kratko posvetila tudi številkam PT.

4.1 Primer: kava iz Etiopije

Etiopija velja za domovino kave, saj jo prebivalci tega območja gojijo že več kot 2000 let v skoraj 3000 različicah (Higher Grounds Trading Company). Tako je kava postala zelo pomemben dejavnik etiopskega gospodarstva in je zgodovinsko gledano obsegala več kot 60 % celotnih prihodkov od izvoza (LMC International Ltd. v Petit 2007, 232). Zaradi drastičnega upada cen kave na svetovnem trgu, se je ta delež v zadnjem desetletju občutno zmanjšal, vendar pa kava tudi danes velja za glavni oporni steber etiopskega gospodarstva, saj njen izvoz predstavlja kar 35 % vseh državnih prihodkov od izvoza (U.S. Department of State 2008), 700 000 gospodinjstvom pridelava kave predstavlja glavni vir dohodka, tako ali drugače pa je od proizvodnje kave odvisnih 15 milijonov ljudi (Fairtrade Foundation 2007).

⁴⁵ To je splošno uveljavljen izraz, ki se nanaša na strm padec cen kave na svetovnem trgu.

Cena kave na svetovnem trgu je začela strmo upadati⁴⁶ leta 1997 in ob koncu leta 2001 dosegla najnižjo točko v zadnjih tridesetih letih (Oxfam 2002a, 9). Če ob tem upoštevamo še inflacijo, je realna cena kavnih zrn padla še veliko nižje in je leta 2002 znašala le 25 % ravni iz leta 1960, kar pomeni, da bi kmetovalci z denarjem, ki so ga zaslužili s prodajo kave, lahko kupili le eno četrtno tistega, kar so lahko kupili pred štiridesetimi leti (*ibid.*). To pridelovalcem kave predstavlja najnižjo realno ceno za kavo v zadnjih stotih letih (Osorio 2003, 1). Takšne cene kave pa skoraj nikjer na svetu⁴⁷ niso pokrile niti stroškov proizvodnje (Osorio 2003, 2), kar je vodilo v resne socialne, ekonomske in okoljske probleme (Osorio 2004, 2).

4.1.1 Regija Oromija

Oromija je največja in najgosteje naseljena etiopska regionalna država, ki se razteza od vzhoda proti zahodu in jugozahodu Etiopije (Wikipedia 2008e), v upravnem smislu pa se nadalje deli na 14 con (DPPA 2006). S svojimi 359 619,8 kvadratnimi kilometri zavzema preko 30 % celotne površine države (The Oromia State Government), več kot 25 milijonov prebivalcev pa predstavlja 35 % celotnega prebivalstva Etiopije (Bastin in Matteucci 2007, 15). Kar 88 % prebivalcev Oromije živi na podeželju, kjer gospodinjstvo v povprečju tvori 5 oseb in kjer se večina preživlja s pridelavo kave – v regiji je 424 309 pridelovalcev arabica⁴⁸ kave (Bastin in Matteucci 2007, 16). Po podatkih etiopske osrednje statistične

⁴⁶ Ob koncu 80-ih in v prvi polovici 90-ih let 20. stoletja so države, ki izvažajo kavo, za svoj izvoz prejele približno 10–12 bilijonov ameriških dolarjev (v nadaljevanju \$) letno (Petit 2007, 231). V letu 2003 so z izvozom kave zaslužile le 5,5 bilijonov \$, kar je manj kot polovica prej omenjenega zneska (*ibid.*). Medtem se je kavna industrija v razvitih državah gibala v nasprotno smer in še naprej povečevala letno vrednost prodaje trgovine na drobno, ki je v 80-ih letih 20. stoletja znašala približno 30 bilijonov \$, leta 2004 pa okoli 80 bilijonov \$ (Osorio 2004, 2). Jasno je torej, da gre za nesorazmerno razdelitev celotnih dohodkov, ki odraža asimetričnost moči pri določanju vrednosti v globalni kavni verigi (Petit 2007, 230). Vrednost v tej verigi se povečuje pri akterjih kot so trgovci, pražilci ter preprodajalci, in sicer na račun proizvajalcev kave (NRI v Petit 2007, 230). Dejstvo je, da je bila leta 2002 razlika med ceno zelene kave na svetovnem trgu (0,45 \$ za kilogram) in ceno instant kave v povprečni britanski trgovini (26,4 \$) kar 5866 % (Borak in Suša 2006, 57)!

⁴⁷ Kavovec raste zgolj v tropskem pasu, tako, da se večina držav, katere proizvajajo in izvažajo kavo, nahaja v Latinski Ameriki, Afriki, pa tudi Aziji – 90 % svetovne proizvodnje kave poteka v DVR (Milford 2004, 3).

⁴⁸ Obstajata dve vrsti kave, ki sta primerni za komercialno gojenje: arabica in robusta (Milford 2004, 3). Kava vrste arabica velja za bolj kvalitetno (Wikipedia 2008f) in bolj občutljivo v smislu pogojev za rast, zato potrebuje primerno količino sončnega sevanja, stopnjo vlage in ozek temperaturni razpon (Milford 2004, 3). Najbolje uspeva nekje med 1000 in 2000 metri nadmorske višine (ICO). Kava vrste robusta pa velja za manj kvalitetno in tudi manj zahtevno za gojenje, zaradi česar so tudi stroški pridelave nižji (Wikipedia 2008g). Ta vrsta kave najbolje uspeva nekje med 0 in 700 metri nadmorske višine (ICO).

agencije naj bi bilo v sezoni 2004/2005 v Oromiji pridelanih 115 083 ton kave, kar naj bi predstavljalo kar 50,7 % celotnega etiopskega kavnega pridelka (Wikipedia 2008e).

Visoka stopnja ranljivosti etiopskih kmetovalcev, ki je povezana s spremenljivostjo cen kave na svetovnem trgu, je še stopnjevana zaradi specifičnega načina pridelave: kar 95 % vse kave je proizvedene na majhnih posestih, ki v povprečju merijo 0,5 hektara⁴⁹ (Bastin in Matteucci 2007, 11). Tudi empirična raziskava opravljena znotraj regije Oromija je razkrila, da je povprečna velikost posesti pridelovalcev kave 0,5 hektara (Grundy 2005, 44). Na takšnih posestih se kava goji po tradicionalni metodi v senci dreves naravnega gozda, v katerega je, zaradi potreb gojenja kavovcev, človek posegel le minimalno⁵⁰ (Gole 2002, 14). Zaradi takšnih lastnosti terena je možnost gojenja drugih vrst pridelka omejena, zato je v povprečju več kot 80 % površine zemljišč namenjenih pridelavi kave, kar pomeni, da so kmetovalci pravzaprav popolnoma odvisni od dohodka, ki ga dobijo s prodajo kave (Grundy 2005, 44).

Kmetijsko proizvodnjo v Etiopiji zelo prizadanejo tudi pogoste suše⁵¹ (CIA 2008). Nadaljno omejitev pridelovalcem kave predstavlja dejstvo, da zemljišče, na katerem gojijo svoj pridelek, ni v njihovi lasti, pač pa v lasti države, ki daje zemljišča le v dolgotrajen zakup (*ibid.*). To predstavlja dvojno oviro za kmetijsko produktivnost: zmanjša voljo po izboljšavi zemlje in omejuje finančne zmožnosti kmetovalcev, saj nimajo najpomembnejšega poročstva za pridobitev kredita (Bastin in Matteucci 2007, 8).

Poleg tega pridelovalci kave večinoma živijo v odmaknjenih podeželskih območjih, kjer praviloma primanjkuje dopolnilnih proizvodnih dejavnosti, pomanjkljiva pa je tudi

⁴⁹ Na tolikšnem območju potencialna letina znaša približno 400 kilogramov zelene kave (Bastin in Matteucci 2007, 11). 4,4 % etiopske kave je pridelane na plantažah, ki so v lasti države, ostalih 0,6 % kave pa je pridelane na plantažah, ki so v lasti zasebnih investitorjev (FDRE v Petit 2007, 233).

⁵⁰ Raziskave, izvedene v Srednji Ameriki so pokazale, da je takšen način pridelave, če ga primerjamo z monokulturnim gojenjem kave na velikih posestih, veliko bolj prijazen do narave, saj omogoča zavetje kar 90 % več vrstam ptic (CI in drugi v Gole 2002, 14). Poleg tega drevesa, ki nudijo senco, varujejo tudi rečno področje, prispevajo k vzdrževanju hranljivega ravnotežja ter raznolikosti zemeljske favne (Gole 2002, 14). Ker je v takšnih pogojih zemlja zelo rodovitna, je vsa kava pridelana brez uporabe gnojil (Grundy 2005, 43). V smislu okoljevarstvenih vrednot je tak način gojenja kave v Etiopiji edinstven predvsem iz dveh razlogov: visoke ravni genetske raznovrstnosti med populacijo kavovcev in visoke stopnje ohranjanja raznolikosti drugih rastlinskih vrst v procesu pridelave kave (*ibid.*).

⁵¹ Suša ob koncu leta 2002 je v letu 2003 povzročila upad bruto domačega proizvoda za 3,3 % (CIA 2008).

infrastruktura in informacije o trgu, kar vodi v neučinkovitost proizvodnje in logistične ter transakcijske stroške (Bastin in Matteucci 2007, 11). Odmaknjenost in slaba infrastruktura sta tudi dejavnika, ki omejujeta možnost prehoda k gospodarskim dejavnostim, ki niso povezane s kmetijstvom (Bryceson v Grundy 2005, 44). Pridelovalcem kave življenje otežuje tudi zelo nizka raven dostopnosti do osnovnih storitev, oziroma infrastrukture v smislu izobraževalnih ustanov, zdravstvene oskrbe, zanesljivih virov pitne vode ter transportnih storitev (Grundy 2005, 46).

Nadalje situacijo teh kmetovalcev poslabšuje dejstvo, da v njihovem okolju nimajo na voljo finančnih storitev⁵² in strategij upravljanja s tveganjem, vsaj ne takih, ki bi si jih lahko privoščili (Bastin in Matteucci 2007, 11). To ovira proizvodnjo in dopolnilne izboljšave, ki so del verige trgovanja s kavo, na ta način pa se onemogoča ustvarjanje dodane vrednosti in niža raven tržne moči na strani ponudnikov (Bastin in Matteucci 2007, 12). Za pridelovalce kave je neugoden tudi tradicionalni etiopski sistem dražbe, ki s svojimi značilnostmi (anonimnost vpletenih v dražbo, »dogajanje na mestu«) izvoznikom preprečuje navezovanje dolgotrajnih stikov s kupci (*ibid.*). Za dražbeni mehanizem je značilno tudi veliko število vpletenih posrednikov, dolga veriga⁵³ pa zabriše sledi za izvorom kave, torej okoliščinami, pod katerimi je bila proizvedena in začetno ceno, ki so jo zanj dobili proizvajalci (Grundy 2005, 21). Obravnavani mehanizem prav tako ne zaznava različnih

⁵² Znano je, da se uradne finančne institucije izogibajo strankam omenjenega profila (zelo revni kmetovalci z odmaknjenega podeželja), zaradi visoke stopnje splošnega tveganja, pomanjkanja poročstva in visokih transakcijskih stroškov, ki nastanejo predvsem zaradi odsotnosti, oziroma zelo slabega stanja transportnih in telekomunikacijskih omrežij v državi (Bastin in Matteucci 2007, 13). Rezultati raziskav so pokazali, da večina Etiopijcev dobi dostop do finančnih storitev preko neuradnih kanalov, kot so na primer posojevalci denarja, trgovci, prijatelji ali sorodniki, Iquib in Idir (Bastin in Matteucci 2007, 14). Pri Iquibu gre v bistvu za tradicionalno združenje (Rotating Savings and Credit Association – ROSCA), kjer se skupina posameznikov odloči, da bodo s skupnimi močmi denar varčevali in si ga medsebojno izposojali (Wikipedia 2008h). Idir pa je nekakšna tradicionalna zavarovalna shema ali socialni sklad, iz katerega lahko posamezniki, ki vanj vlagajo, v času hude finančne stiske dobijo določen znesek, ki se ga pogosto porabi za poravnavo velikih pogrebnih stroškov (Bastin in Matteucci 2007, 15; Grundy 2005, 52). V poskusu zapolnjenja vrzeli med ponudbo in povpraševanjem po mikrokreditih, so nastale mikrofinančne institucije, ki imajo v Etiopiji svoj izvor v nevladnih organizacijah, katerih cilj je izkoreniniti revščino na podeželju (Gebrekidan 2006). Raziskava, katero sta skupaj opravila Mednarodni sklad za kmetijski razvoj (International Fund for Agricultural Development – IFAD) in Svetovna banka, je pokazala, da je bil kljub velikemu povpraševanju v letu 1999 le majhen delež podeželjskih gospodinjstev deležen mikrokredita po tej uradni poti – približno 4–5 % (Bastin in Matteucci 2007, 14). Druga raziskava, ki je nastala pod okriljem etiopske Narodne banke pa je pokazala, da je bil leta 2007 doseg mikrofinančnih institucij v Etiopiji omejen na 1 711 539 ljudi (Kereta 2007, 17).

⁵³ Celotna veriga trgovanja s kavo je zelo kompleksna, saj naj bi kavno zrno od pridelovalca do potrošnika prešlo skozi približno 150 parov rok (Milford 2004, 5).

ravni kvalitete blaga in posledično tudi ne določa ustreznih cen, se pravi, da ne omogoča cenovne diskriminacije diferenciranih pridelkov (Bastin in Matteucci 2007, 12). Vse to povzroča, da so pridelovalci kave maksimalno ranljivi in dejstvo je, da morajo svoj pridelek prodati ne glede na ceno kave na svetovnem trgu, saj je od tega dohodka odvisno njihovo preživetje (Bastin in Matteucci 2007, 11).

4.1.1.1 Vpliv kavne krize

Posledice kavne krize, ki je dosegla svoj vrhunec ob koncu leta 2001, so bile katastrofalne – tako na socialnem, okoljskem kot tudi ekonomskem področju. Kmetovalci niso mogli pokriti osnovnih stroškov pridelave kave in so poslovali z izgubo (Oxfam International 2002, 4). V sezoni 2001/2002 so pridelovalci kave s področja cone Jimma prodali svoj pridelek v surovi obliki za 0,5–1,00 birr⁵⁴/kilogram, medtem ko so bili povprečni stroški gojenja ocenjeni na 1,53 birr/kilogram (*ibid.*). Še leta 1999 so svoj pridelek prodali za približno 2,5 birr/kilogram (*ibid.*). Cena posušene kave je padla s približno 58 birr/vrečo (približno 0,9 \$/kilogram) v letu 1999, na 20 birr/vrečo (približno 0,3 \$/kilogram) v letu 2001⁵⁵ (*ibid.*). Kmetovalci s področja Oromije so morali zaradi tolikšnega zmanjšanja prihodka od prodaje kave zmanjšati tudi svoje izdatke, kar pomeni, da niso mogli kupiti osnovnih živil in oblek (*ibid.*). Mnogi so se soočili s kroničnim pomanjkanjem hrane, ki je v času najhujše krize lahko trajalo tudi do 7 mesecev na leto (Grundy 2005, 45). Pridelovalcem kave so postale popolnoma nedostopne že tako težko dostopne zdravstvene in transportne storitve, zaradi nezmožnosti plačevanja šolskih stroškov, pa so številni kmetovalci izpisali svoje otroke iz izobraževalnih ustanov (Grundy 2005, 51). V tako hudi finančni stiski, da je prešla že v eksistencialno, so se pridelovalci kave obračali na posojevalce denarja, ki so za svoje usluge zaračunali astronomske obresti – tudi 100 % in več (Grundy 2005, 53; Bastin in Matteucci 2007, 31). To je seveda nadalje ogrozilo njihovo prihodnje finančno ravnotežje in donosnost (Bastin in Matteucci 2007, 12).

⁵⁴ Birr je etiopska nacionalna valuta.

⁵⁵ Če navedene zneske preračunamo v ameriške dolarje po povprečnem menjalnem tečaju, ki je veljal v letu 1999 (1 birr = 0,12809 \$), oziroma 2001 (1 birr = 0,12188 \$) (OANDA Corporation 1997), dobimo naslednje številke: 0,5 birr = 0,06094 \$; 1 birr = 0,12188 \$; 1,53 birr = 0,1864764 \$; 2,5 birr = 0,320225 \$; 58 birr = 7,42922 \$ in 20 birr = 2,4376 \$.

Zelo nazoren prikaz uničujočega vpliva kavne krize je podal Mohammed Ali Indris, pridelovalec kave s področja Jimma (Oxfam 2002a, 10). V času intervjuja, marca 2002, je bil star 36 let, njegovo gospodinjstvo pa je, vključno z otroki pokojnega brata, štelo 12 članov (*ibid.*). Pred začetkom kavne krize je s prodajo kave in koruze zaslužil približno 320 \$ letno, zaslužek od prodaje kave v letu 2002 pa je ocenil na 60 \$ (*ibid.*). Koruzo, katero je imel namen prodati, je njegova družina že pojedla (*ibid.*). Sledi njegova zgodba (*ibid.*):

Približno 5 do 7 let nazaj sem pridelal 7 vreč surove kave, kar je bilo dovolj, da sem kupil obleko, zdravila, pokrili stroške vseh osnovnih storitev in rešil marsikateri problem. Sedaj, četudi prodam štirikrat toliko, je nemogoče pokriti vse stroške. Vzel sem posojilo, s katerim sem kupil gnojilo in izboljšana koruzna semena. Da bi to posojilo odplačal, sem moral prodati vola – v nasprotnem primeru bi šel v zapor. Ker živimo na območju malarije, so zdravstveni stroški zelo visoki. Vsako leto mora iti vsaj 1 član gospodinjstva v bolnišnico na zdravljenje, ki stane 6 \$. Kupiti moramo tudi osnovno prehrambeno surovino, sol, sladkor, milo, kerosin za razsvetljavo, plačati moramo šolanje. Prej smo lahko pokrili vse stroške, sedaj tega ne zmoremo ... trije otroci ne hodijo v šolo, ker si ne morem privoščiti nakupa uniforme, prenehali smo kupovati osnovno prehrambeno surovino in jedilno olje. V glavnem jemo le koruzo. Otroci že kažejo znake podhranjenosti.

Kavna kriza je tudi skrajno omejila delovanje kooperativ in pogosto povzročila njihovo zaprtje, kar je imelo številne negativne posledice (Grundy 2005, 53). Zasebnikom, ki so imeli v lasti postaje za predelovanje kave je to omogočilo, da so dosegli znižanje cen kave pri pridelovalcih, saj so le-ti postali odvisni od tistih nekaj postaj, ki so še delovale (Grundy 2005, 49). Lokalne ceste so postale še težje prehodne, saj ni bilo denarja za njihovo vzdrževanje, ki je bilo običajno financirano s strani kooperativ in skupnosti (*ibid.*). Kooperative tudi niso mogle vzdrževati svojih prevoznih sredstev, kar je močno otežilo dostavo kave do trgovskih središč (*ibid.*). V splošnem so se torej pogoji dostave surove kave do raznih središč močno poslabšali. Te razdalje so v oteženih razmerah morale prehoditi predvsem ženske, kar je seveda imelo škodljiv vpliv na njihovo zdravstveno stanje (*ibid.*).

Na mikro ravni so torej številni pridelovalci in trgovci, vključno s kooperativami, bankrotirali in prišli pod mejo revščine, saj so vse svoje osnovno premoženje izgubili v procesu odplačevanja dolga, oziroma kupovanja tistih, za življenje najpotrebnejših dobrin in storitev (Bastin in Matteucci 2007, 10). Nekateri pridelovalci kave so bili, zato da bi ublažili tveganje, prisiljeni preusmeriti svojo dejavnost na gojenje kata, koruze, cvetja in prodajo kož (*ibid.*). Načeloma velja diverzifikacija pridelka in blaga nasploh za koristno potezo, vendar pa se v tem primeru lahko izkaže za nezadostno ali celo škodljivo, saj ne rešuje strukturnih problemov v njihovi osnovi (Bastin in Matteucci 2007, 11). Proizvodna diverzifikacija lahko na primer ogrozi učinkovito delitev dela in zmanjša obseg domačih kmetijskih trgov (*ibid.*). Tu je pomemben tudi okoljski vidik. Namreč omenila sem že, da je gojenje kave, zaradi specifičnih lastnosti terena in pridelave, najbolj okolju prijazna kmetijska praksa. S preusmerjanjem dejavnosti na gojenje kata in prehrabnih surovin pa so kmetovalci spreminjali rabo zemljišč in pri tem močno skrčili obseg gozdov (Gole 2002, 15). Na območju jugozahodne Etiopije naj bi se vsako leto posekalo 10 000 hektarov gozdov (Gole in drugi v Gole 2002, 15). To vodi v trajno izgubo uporabnih genetskih virov tako kavovcev kot tudi drugih rastlinskih vrst, degradacijo okolja v smislu erozije prsti in spreminjanja rečnih pretokov ter tokov (Gole 2002, 15). Vsako leto z etiopskega višavja odnese približno 2 milijona ton prsti in to predvsem zaradi pomanjkljive vegetacijske zaščite (Osman v Gole 2002, 15). Tovrstna okoljska degradacija vse bolj ogroža kmetijsko skupnost, ki se bori za svoje preživetje (Gole in drugi v Gole 2002, 15).

Sicer pa so se posledice kavne krize v Etiopiji razširile čez celotno gospodarstvo (Bastin in Matteucci 2007, 10). Upad davčnih prihodkov je močno prizadel zmožnost odplačevanja državnega dolga, zaradi česar je Etiopija postala še bolj odvisna od denarne pomoči razvitih držav in njihove politike (*ibid.*). Etiopska vlada je ocenila, da je bil skupen proračunski prihodek od izvoza kave v obdobju od leta 1998–2003 manjši za približno 814 milijonov \$ (FDRE v Petit 2007, 246). Podana je bila tudi ocena, da je bil eden od vsakih dveh \$ pomoči, ki jo je Etiopija prejela od razvitih držav v letu 2003, izgubljen zaradi nižjih cen kave (UNDP v Petit 2007, 245).

4.1.1.2 Kava v sistemu pravične trgovine in posledice te vključitve

Omenila sem že, da so bile kooperative pridelovalcev kave zaradi posledic delovanja dražbenega mehanizma in upadanja cen kave na svetovnem trgu skrajno omejene pri izvajanju svojih funkcij ali pa so celo prenehale delovati. Sistem PT je tako z vključitvijo kooperativnih združenj v verigo trgovanja s kavo pravzaprav omogočil kooperativam njihov obstanek, omogočil pa je tudi ustanovitev novih kooperativ (Grundy 2005, 57). V tem smislu lahko vse vplive in funkcije, ki jih imajo kooperative, prisodimo samemu sistemu PT (*ibid.*). Ta namreč zagotovi potrebna finančna pa tudi organizacijska sredstva, ki kooperativam omogočijo oskrbovanje svojih članov z različnimi vrstami podpore (*ibid.*).

Funkcije in vplivi kooperativ segajo tako na socialno kot tudi ekonomsko področje, so številni in raznovrstni (Milford 2004, 35). Na socialnem področju se vpliv kooperativ kaže v obliki njihovega prispevka k procesom oblikovanja družbenega kapitala, grajenja zmožnosti in demokratizacije (Milford 2004, 36). Revni pridelovalci kave iz Oromije so kot posamezniki v odnosu do države in trga brez kakršnegakoli vpliva in moči (*ibid.*). Z združevanjem v kooperativah dosežejo skupne cilje, ki jih kot posamezniki ne bi mogli, v tem procesu pa se oblikujejo tudi družbene vezi in omrežja, vzpostavi se zaupanje in sodelovanje postane norma (*ibid.*). Na ekonomskem področju se vpliv kooperativ kaže v obliki večje konkurenčnosti in izkoriščanja ekonomij obsega, kjer gre predvsem za neposreden dostop do mednarodnih trgov,⁵⁶ pa tudi določene aktivnosti, kot so na primer prevoz, predelava pridelka in pridobitev informacij o trgu, so izvedene bolj učinkovito, če so pridelovalci kave organizirani v skupino (Milford 2004, 35). Za ekonomsko področje je pomembna tudi možnost pridobitve kredita in povečana inovativnost ter izobraževanje članov, saj kooperative prenašajo in usmerjajo tehnične informacije o pridelavi, s tem pa izboljšujejo kakovost pridelka (Milford 2004, 35–36). Z uvedbo plačilnega sistema, ki je dovzeten za različne ravni kakovosti, tudi spodbuja člane kooperativ k gojenju pridelka višjega kakovostnega razreda (Milford 2004, 36).

⁵⁶ Etiopska vlada je kooperativnim združenjem omogočila, da se izognejo prvotnemu sistemu, v skladu s katerim je morala biti vsa kava prodana na dražbi (Kodama 2007, 91; Grundy 2005, 21). Tako lahko kooperativna združenja kupijo kavo od primarnih kooperativ in jo prodajo neposredno na tuje trge (*ibid.*).

Prvo kooperativno združenje pridelovalcev kave v Etiopiji je bilo ustanovljeno v regiji Oromija junija 1999, pod imenom Kooperativno združenje pridelovalcev kave iz Oromije (Oromia Coffee Farmers Cooperative Union, v nadaljevanju OCFCU)⁵⁷ (Petit 2007, 244). Ta organizacija danes združuje 129 kooperativ, kar pomeni 128 361 gospodinjstev, oziroma 800 000 družin in deluje v okviru načel, katere je oblikovala Mednarodna zveza kooperativ (OCFCU 2007a). Vse kooperative pod okriljem OCFCU delujejo v okviru načel PT, 28 od teh kooperativ pa ima tudi certifikat PT (OCFCU 2007b).

V nadaljevanju bom natančneje razdelala posamezne vrste vplivov, ki so se razvili kot posledica vključitve kave iz regije Oromija v sistem PT:

1. vrsta vpliva – **cena kave:** pridelovalci kave so kot najpomembnejšo korist, ki jim jo prinese delovanje kooperativ, opredelili zviševanje cen kave (Grundy 2005, 57). Kooperative sprva kupijo kavo od svojih članov po nizki ceni, nato, ko je kava na trgu prodana, pa dobijo pridelovalci kave od kooperativ drugi del plačila – delež od dobička (Grundy 2005, 19). Tako kmetovalci prejmejo začetno plačilo enkrat v obdobju od septembra do januarja in nato še drugi del plačila v mesecu maju ali juniju (*ibid.*). Takšen način obročnega plačila pridelovalcem kave zagotovi možnost enakomerne celoletne porabe (*ibid.*). Na tak način kooperative pravzaprav uravnavajo delovanje trga, saj uveljavijo najnižjo dopustno ceno, pod katero ne bodo šli niti zasebni trgovci (Grundy 2005, 19). Minimalna cena za kavo, ki je prodana preko kanalov PT, je redno revidirana in je bila dolgo časa po ustanovitvi OCFCU visoko nad ceno, ki je bila določena za kavo na svetovnem trgu (Oxfam 2001, 31). Tako je na primer OCFCU za kavo, prodano preko kanalov PT v sezoni

⁵⁷ Ob ustanovitvi je OCFCU združeval 34 kooperativ, ki so skupaj predstavljale 22 503 pridelovalcev kave (OCFCU 2007a). Funkcije tega kooperativnega združenja so naslednje: izvažanje pridelka članov združenja neposredno na tuje trge, skladiščenje in pospeševanje predelave kave, zagotavljanje organsko pridelane kave, oskrba članov združenja s sodobnimi produkcijskimi sredstvi, transportnimi storitvami in osnovnimi potrošnimi dobrinami po velikoprodajnih cenah, izobraževanje članov na področju dopolnilnih storitev, podpora ustanovitvi primarnih kooperativ, omogočanje varčevalnih ter kreditnih storitev in predstavljanje članov združenja (Oxfam International 2002, 9–10). Cilji obravnavanega združenja pa so naslednji: s pomočjo neposrednega izvoza kave zvišati prihodke pridelovalcev kave, člane združenja oskrbeti z zanesljivimi storitvami, izboljšati socialno stanje pridelovalcev kave in izboljšati kakovost ter produktivnost etiopske kave (OCFCU 2007a). Organizacija Oxfam Amerika je s financiranjem udeležbe na raznih zborovanjih, kooperativnemu združenju pomagala najti specializirane trge v ZDA, Franciji in Nemčiji (Oxfam International 2002, 10). Preko kooperativnega združenja je posameznim kooperativam pomagala pridobiti tudi certifikat FLO (*ibid.*).

2001/2002, prejel plačilo v višini 1,41 \$/funt⁵⁸ (26 birr/kilogram), medtem ko je veljala povprečna izvozna cena v višini 0,40–0,50 \$/funt (9,40 birr/kilogram) (Oxfam International 2002, 9). V primeru, ko je cena na svetovnem trgu višja od minimalne cene določene s strani FLO, velja cena, ki se je oblikovala na svetovnem trgu, poleg tega pa mora biti izplačana tudi premija PT⁵⁹ (Kodama 2007, 93). S stališča uprave kooperativ sta najpomembnejši ugodnosti, ki ju je prinesla PT, stabilnost cen in predhodno financiranje,⁶⁰ kar članom uprave omogoča izdelavo finančnih načrtov (Grundy 2005, 58). Pomembno pomanjkljivost v delovanju kooperativnega sistema predstavljajo dodatni transakcijski stroški,⁶¹ vendar pa velja, da zapleteno delovanje PT in številne funkcije kooperativnih združenj opravičujejo omenjene nastale stroške (Grundy 2005, 24);

2. vrsta vpliva – **mikrokreditne in varčevalne storitve**: druga najpogosteje navedena prednost, ki jo omogoča delovanje preko kooperativ, je boljša možnost dostopa do mikrokreditnih in varčevalnih storitev (Grundy 2005, 60). Mikrokrediti, ki jih pridelovalci kave dobijo od kooperativ,⁶² predstavljajo pomembno »varnostno mrežo« v času, ko tradicionalna varčevalna in kreditna sistema (Iquib in Idir) ne moreta zagotoviti dovolj velikih posojil (*ibid.*). Vsekakor so višji prihodki od prodaje kave kot posledica vstopa v sistem PT, razširili tudi krog dostopa pridelovalcev kave do kreditnih in varčevalnih shem, vendar pa tudi ponudba kooperativ ne more zadostiti vseh potreb, ki se pojavljajo na tem področju (Grundy 2005, 60–61). Empirična raziskava, izvedena na delu področja cone Jimma, je pokazala, da je finančni trg v grobem razdeljen na tri dele – 33,8 % pridelovalcev

⁵⁸ V to ceno je že vključena premija PT, ki znaša 0,05 \$ in premija za organsko pridelano kavo, ki znaša 0,15 \$ (Fairtrade Foundation 2005).

⁵⁹ Premija PT danes znaša 0,10 \$/funt, premija za organsko pridelano kavo pa 0,20 \$/funt (Fair Trade Association of Australia and New Zealand 2008). S 1. junijem 2008 se je dvignila tudi minimalna cena za kavo vrste arabica – v povprečju se je povečala za 0,05 \$/funt, kar pomeni, da sedaj znaša 1,20 \$/funt za surovo obliko kave (*ibid.*).

⁶⁰ Številne kooperative zaradi posledic zadolžitvene krize niso mogle zagotoviti zadostnih sredstev za nakup kave (Grundy 2005, 58). Kooperativno združenje lahko s pomočjo kredita, pridobljenega pri etičnih mednarodnih bankah, predhodno financira nakup kave (*ibid.*).

⁶¹ 30 % celotnega dobička ostane na ravni kooperativnega združenja (Grundy 2005, 24). Ta denar pokrije stroške delovanja, nastale dolgove, del pa je namenjen tudi za kritje stroškov izobraževanja na ravni kooperativ (*ibid.*). Ostalih 70 % celotnega dobička se razdeli med kooperative, ki zopet zadržijo 30 % tega zneska (*ibid.*). Ta denar je namenjen za investicije v socialni razvoj in za varčevanje (*ibid.*). Posledično pride do samih pridelovalcev kave le 49 % celotnega dobička (*ibid.*).

⁶² Uprava kooperativ dodeli posojila v skladu z lokalnimi predpisi in zaračuna obrestno mero nekje v višini 9,5 % (Grundy 2005, 60).

kave je kredit dobilo od mikrofinančnih institucij, 33,8 % pridelovalcev kave si je denar sposodilo po neuradni poti (prijatelji – 16,2 %, posojevalci denarja – 8,8 %, trgovci – 8,8 %) in 32,3 % pridelovalcev kave je kredit dobilo od kooperative⁶³ (Bastin in Matteucci 2007, 28–29). Kooperative tudi spodbujajo kmetovalce k razvoju kulture varčevanja, kar bi sčasoma vodilo v pridobitev uradnih bančnih računov (Grundy 2005, 60–61);

3. vrsta vpliva – **spreminjanje življenja žensk preko spodbujanja njihovega sodelovanja in grajenja zmožnosti**: PT se zavzema za demokratično strukturo kooperativ, znotraj katerih je še posebej pomembno grajenje zmožnosti žensk, kar je v bistvu načelo delovanja, pa tudi pogoj za pridobitev certifikata PT (Grundy 2005, 61). Pri uresničevanju le-tega se pojavi težava veljavnosti, oziroma uporabnosti tega načela v različnih socialno-kulturnih kontekstih, to pa predvsem zaradi stopnje subjektivnosti, ki je potrebna za razumevanje definicij in interpretacij naslednjih pojmov: spol, grajenje zmožnosti ter enakopravnost (*ibid.*). Dejstvo je tudi, da gibanje za PT konec koncev vodijo zahodne organizacije, pri čemer je neizogibno prisotna nevarnost vsiljevanja njihove, oziroma naše realnosti proizvajalcem s katerimi sodelujejo (Grundy 2005, 28). V Oromiji obstajajo številne socialno-kulturne ovire,⁶⁴ ki preprečujejo sodelovanje žensk in grajenje njihovih zmožnosti znotraj kavnih kooperativ (Grundy 2005, 61). Tako je OCFCU oblikoval različne programe za podporo ženskam, s katerimi je poskušal preseči samo področje gojenja kave in nasloviti celotne potrebe gospodinjstva (Grundy 2005, 62). Vendar pa ženske teh poskusov niso dobro sprejele, kar nazorno pove tudi naslednja izjava enega od upravnikov OCFCU: »Skušamo graditi zmožnosti žensk, vendar pa le-te nočejo priti na naša srečanja.« (Meskela v Grundy 2005, 62). Po drugi strani imajo ženske tudi svoje prav posebne praktične potrebe, ki izhajajo iz njihovih spolno

⁶³ V omenjenem primeru je kooperativa kreditirala svoje člane, brez da bi sploh zaračunala obresti za posojen znesek (Bastin in Matteucci 2007, 31). Ti krediti so bili odobreni na podlagi preteklega obnašanja kreditojemalca, in sicer le za majhne zneske, katere so pridelovalci kave morali vrniti v obliki kavnega pridelka takoj po tem, ko je bil le-ta obran, veljala pa je tekoča tržna cena kave (*ibid.*).

⁶⁴ Vloge in odgovornosti so med moškimi in ženskimi člani gospodinjstev enakomerno razdeljene in tudi jasno opredeljene (Grundy 2005, 62). Ženske nosijo odgovornost za domača opravila, skrb otrok in zbiranje vode, moški pa so primarno odgovorni za pridelavo kave (*ibid.*). Tako je bilo zgodovinsko gledano članstvo v kooperativah omejeno le na moške predstavnike in tudi dandanes so člani kooperativ predvsem moški, čeprav se dejansko razmerje med ženskimi in moškimi člani kooperativ zelo razlikuje med posameznimi kooperativami (Grundy 2005, 61).

opredeljenih vlog, torej lahko s pomočjo posredovanja, ki naslavlja te potrebe, spremenimo in izboljšamo njihova življenja (Grundy 2005, 63). S takim načinom posredovanja se ne spreminja obstoječa struktura odnosov med spoloma znotraj gospodinjstva, pač pa se povečuje zmožnost članov gospodinjstva, da izvajajo svoje vloge znotraj te strukture (*ibid.*). Tako je druga ugotovitev s področja spreminjanja življenja žensk povezana z investicijami v razvoj skupnosti in infrastrukturnimi izboljšavami, o katerih bom več povedala v nadaljevanju, dejstvo pa je, da so bile ženske deležne nesorazmerno več koristi od teh izboljšav v skupnosti kot pa moški (*ibid.*);

4. vrsta vpliva – **investicije v projekte za razvoj skupnosti:** pomembno je, da se pri oblikovanju projektov in njihovem spremljanju uporablja participativen pristop, ki kooperativam omogoča uveljavljanje in vrednotenje njihovih lastnih razvojnih ciljev (Ronchi v Grundy 2005, 28). Tako so prednostne naloge posameznih kooperativ odvisne od specifičnih okoliščin, v katerih se te kooperative nahajajo (Grundy 2005, 64). Kooperative pod okriljem OCFCU so s pomočjo premij PT in socialnega sklada do danes uresničile 74 projektov s področij izobraževanja, zdravstva, oskrbe z vodo in elektriko ter prometne infrastrukture (OCFCU 2007c). Vrsta projektov in njihovo število so natančneje razdelani v tabeli 4.1.

Tabela 4.1: Projekti, uresničeni s pomočjo premije PT in socialnega sklada

Področje:	Projekt:	Število dokončanih projektov:
izobraževanje	- izgradnja osnovne šole (od 1.–4. razreda)	5
	- izgradnja dodatnih učilnic	17
	- nadgradnja osnovnega objekta: prej od 1.–4. razreda, potem od 1.–6. razreda	3
	- nadgradnja osnovnega objekta: prej od 1.–4. razreda, potem od 1.–8. razreda	2
	- nadgradnja osnovnega objekta: prej od 1.–8. razreda, potem od 1.–10. razreda	1

zdravstvo	- izgradnja zdravstvenega doma	4
	- nakup zdravstvene opreme	3
	- vzdrževanje klinike	1
dostop do vode	- izgradnja vodnega vira	36
gradnja mostov	- izgradnja mostu	1
oskrba z elektriko	- oskrba z elektriko	1

Vir: OCFCU (2007c).

Zaradi bolj celostnega razumevanja vpliva PT bom v nadaljevanju na dveh primerih razvojnih projektov razložila posledice njune uresničitve, kot jih občutijo prebivalci dotičnih območij. V prvem primeru gre za izgradnjo vodne vrtine,⁶⁵ ki je okoliškim prebivalcem prinesla sledeče spremembe. Čas, ki ga ženske potrebujejo za zbiranje vode, se je skrčil z do dveh ur na 5 do 20 minut, kar pa ni zmanjšalo delovne obremenitve žensk, saj so pridobljeni čas porabile za druga domača opravila in za pomoč možem pri pridelavi kave (Grundy 2005, 66). Tako se je življenje žensk izboljšalo zaradi razbremenitve njihovega fizično najzahtevnejšega opravila, zaradi boljšega izpolnjevanja potreb celotnega gospodinjstva, pa se je dvignila tudi raven njihovega osebnega zadovoljstva (*ibid.*). Moški so bili deležni koristi od projekta posredno, zaradi večje pomoči žensk pri samem procesu gojenja kave (*ibid.*). Sicer pa je izboljššan dostop do čiste vode v splošnem dvignil raven kvalitete življenja vseh okoliških prebivalcev, tako na fizični kot tudi duhovni ravni (*ibid.*). Z zdravstvenega vidika se je močno zmanjšalo tveganje obolevanja za boleznimi, ki se prenašajo z vodo, z vidika duhovnosti pa je pomembno dejstvo, da so okoliški prebivalci pripadniki muslimanske vere, kar pomeni, da se morajo sedemkrat dnevno pred molitvijo umiti (*ibid.*). Ta ritual je bil z izgradnjo vodne vrtine bistveno olajšan (*ibid.*). Moški so kot posledico tega projekta navedli tudi spoznanje o koristnosti skupinskega dela (*ibid.*). Drug primer se tiče izgradnje zdravstvenega

⁶⁵ Le-ta je bila s pomočjo socialne premije PT dokončana v letu 2002 in je služila prebivalcem omejenega števila okoliških vasi (Grundy 2005, 64). Projekt podaljšanja vodne napeljave, ki naj bi se zaključil septembra 2005, je razširil oskrbo, od katere ima korist 4000 ljudi (*ibid.*).

doma, ki je zaradi reproduktivne vloge in odgovornosti žensk za zdravje otrok zopet neposredno izboljšal kvaliteto življenja žensk (Grundy 2005, 65). Dodatni izboljšavi, ki ju je prinesla izgradnja zdravstvenega doma, sta večja razpoložljivost članov gospodinjstev za pomoč pri pridelavi kave in širjenje zavesti o virusu HIV in AIDS-u med člani skupnosti (*ibid.*). Ta projekt je imel najmanj vpliva na življenje moških, skupnost kot celota pa je bila mnenja, da se stvari izboljšujejo (*ibid.*). Na tem mestu se mi zdi pomembno poudariti, da je bila naloga kooperativ znotraj etiopskega sistema vedno tudi investiranje v projekte za razvoj skupnosti, vendar pa pred osnovanjem sistema PT v Etiopiji socialni skladi niso zadostovali za kaj takega (Grundy 2005, 64);

5. vrsta vpliva – **lokacija kooperativnih postaj za predelavo kave:** kooperative so na območjih, kjer se goji kava, povečale število postaj za predelavo kave, večina kooperativ pa ima v lasti tudi vmesne centre za nakup kave, kamor lahko ženske dostavijo kavni pridelek in s tem zmanjšajo razdalje, ki jih morajo prehoditi, na 1 kilometer ali manj (Grundy 2005, 67). Posledično imajo ženske na voljo več časa za druge obveznosti in aktivnosti, zaradi manjših razdalj pa se je zmanjšal tudi obseg nadlegovanja in ustrahovanja, ki so ga bile ženske deležne v zgodnjih jutranjih urah na dolgih poteh (*ibid.*).

Tako torej PT s svojim delovanjem vrši neposreden, pa tudi posreden, vsekakor pozitiven vpliv na življenja pridelovalcev kave, njihovih družin in organizacij ter skupnosti kot celote.

Pogled s širše perspektive nam razkrije še nekaj vplivov, ki so prav tako značilna posledica delovanja PT. Najprej se bom posvetila pozitivnim vplivom, kjer bom kot prvo izpostavila dejstvo, da je sam obstoj PT resnično ogrozil sloves in ugled transnacionalnih podjetij, ki trgujejo s kavo,⁶⁶ saj razkriva dejstvo, da pridelovalci kave, ki ta podjetja oskrbujejo, niso plačani niti toliko, da bi s tem denarjem lahko pokrili stroške pridelave (Oxfam 2002a, 41).

⁶⁶ Tri izvozna transnacionalna podjetja (Neumann, Volcafe in Cargill) nadzorujejo približno eno tretjino svetovnega trga kave, največjih šest podjetij pa skupaj nadzoruje polovico omenjenega trga (Ponte v Oxfam 2002b, 162). Podobno le dve transnacionalni podjetji (Nestlé in Philip Morris) zavzemata približno polovico svetovnega trga pražene in instant kave, največjih pet podjetij (poleg dveh prej naštetih še Sara Lee, Procter in Gamble ter Tchibo) pa nadzoruje več kot dve tretjini celotnega trga (Oxfam 2002b, 162).

Tega se zavedajo tudi pri podjetju Kraft, kjer pravijo: »Glede na to, da je povpraševanje po izdelkih PT zaenkrat še majhno, je njen obstoj povzročil le manjše težave v zvezi s prodajo in pa ogromne težave v zvezi s samo podobo tradicionalne kavne industrije.« (*ibid.*). Delovanje PT je tudi spodbudilo transnacionalna podjetja, da so svoje trgovanje naredila za bolj transparentno, ali pa celo privzela prakso PT (Oxfam 2001, 33). PT ima velik pomen tudi zaradi ozaveščanja potrošnikov glede življenjskih okoliščin in blaginje malih pridelovalcev kave ter dokaza, da so potrošniki pripravljeni plačati nekoliko več za kavo, ki je proizvedena v skladu z načeli PT (Oxfam 2001, 34).

Negativen vpliv, ki naj bi izhajal iz delovanja PT ima osnovo v kritiki ekonomistov, ki verjamejo, da visoke cene pridelovalce kave prepričajo, da se še naprej ukvarjajo z gojenjem kave, čeprav bi jim bilo verjetno bolje, če bi se začeli ukvarjati s čim drugim (Oxfam 2002a, 42). Na tak način naj bi PT dolgoročno še povečala, že tako prevelike zaloge kave (*ibid.*). Protiargument s strani Oxfama pravi, da pomanjkanje alternativ in odsotnost vladnih programov za pomoč revnim pridelovalcem tovrstno podporo popolnoma upravičujejo (*ibid.*). Poleg tega, naj bi bil to primeren poskus obvladovanja človeških stroškov, ki nastanejo kot posledica delovanja prostega trga (*ibid.*). Delovanje PT naj bi tudi spodbujalo nedejavnost v širšem okolju oblikovanja politik, saj je posameznikom ponujena možnost lažjanja vesti s preprostim nakupom izdelka, ki nosi oznako PT (Oxfam 2001, 34). Evropski politiki navajajo dejstvo, da v Evropskem parlamentu pijejo kavo PT, kot dokaz, da skušajo reševati problem nizkih cen (*ibid.*). Tako PT ublaži nujno oblikovalcev politik, da bi delovali na način, ki bi vodil v dvig cen za vse pridelovalce (*ibid.*).

4.2 Pravična trgovina v številkah

Ugotovila sem že, da je gibanje za PT vzpostavilo sistem svetovnih razsežnosti, ki pa se še vedno spreminja in širi. Svetovne trgovine, označevalske iniciative in uvozne organizacije so že dolgo časa prisotne v ZDA, Kanadi, na Japonskem, v Avstraliji, Novi Zelandiji in Evropi, v letu 2007 pa se je FLO zavzela tudi za razvoj prodaje izdelkov PT v DVR, kjer se je oblikoval nov sloj potrošnikov željnih nakupovanja proizvodov, ki bi proizvajalcem zagotovili boljše življenjske pogoje (FLO 2008, 15). Tako je FLO vzpostavila mednarodni licenčni sistem, ki podjetjem v državah, kjer nimajo označevalske iniciative, dovoljuje prodajo izdelkov, ki nosijo oznako PT (*ibid.*). Ob koncu leta 2007 so bili proizvodi PT na voljo v več kot 60 različnih državah sveta, potrošniki pa so za nakup teh izdelkov v letu 2007 porabili približno 2,3 bilijone evrov (FLO 2008, 11). Prodaja PT se torej širi, pa tudi povečuje, o čemer pričajo številke v spodnjih dveh tabelah. Tabela 4.2 prikazuje količino prodanega blaga glede na vrsto blaga za leto 2006 in 2007 ter količinske spremembe v prodaji, ki so izražene v odstotkih. Tabela 4.3 prikazuje oceno vrednosti prodaje na drobno za izdelke PT po posameznih državah za leto 2006 in 2007 ter spremembo v vrednosti, ki se je pojavila v tem času in je izražena v odstotkih.

Tabela 4.2: Količina prodanega blaga glede na vrsto blaga za leto 2006 in 2007

Vrsta blaga:	2006	2007	Sprememba v %
Banane	135 763 mt*	233 791 mt*	+ 72
Kakav	6 163 mt*	7 306 mt*	+ 19
Kava	52 064 mt*	62 209 mt*	+ 19
Bombaž	1 551 kosov*	14 184 kosov*	+ 815
Cvetje	157 282 stebel*	237 405 stebel*	+ 51
Med	1 552 mt*	1 683 mt*	+ 8
Sokovi	6 309 mt*	24 919 mt*	+ 295
Riž	2 985 mt*	4 208 mt*	+ 41
Športne žoge	152 kosov*	138 kosov*	- 9
Sladkor	7 159 mt*	15 074 mt*	+ 111

Čaj	3 883 mt*	5 421 mt*	+ 40
Vino	3 197 litrov*	5 740 litrov*	+ 80

mt* = metričnih ton; kosov*/stebel*/litrov* = število kosov/ stebel/litrov v tisočih;

Vir: FLO (2008, 11).

Tabela 4.3: Ocena vrednosti prodaje na drobno za izdelke PT po posameznih državah za leto 2006 in 2007 (vsi zneski so v milijonih evrov)

Država:	2006	2007	Sprememba v %
Avstrija	41,7	52,8	+ 27
Belgija	28,0	35,0	+ 25
Danska	23,2	39,6	+ 71
Finska	22,5	34,6	+ 54
Francija	166,0	210,0	+ 27
Nemčija	110,0	141,7	+ 29
Irska	11 ,6	23,3	+ 101
Italija	34,5	39,0	+ 13
Luksemburg	2,8	3,2	+ 14
Nizozemska	41,0	47,5	+ 16
Norveška	8,6	18,1	+ 110
Španija	1,9	3,9	+ 105
Švedska	16,0	42,5	+ 166
Švica	142,3	158,1	+ 11
Velika Britanija	409,5	704,3	+ 72
Japonska	4,1	6,2	+ 51
ZDA	499,0	730,8	+ 46
Kanada	53,8	79,6	+ 48
Avstralija in Nova Zelandija	6,8	10,8	+ 59
Skupaj:	1 623	2 381	+ 47

Vir: FLO (2008, 12–13).

Zaradi povečane prodaje, do katere je prišlo zaradi širitve trgov, ter povečanega povpraševanja potrošnikov, se je povečalo tudi število organizacij pridelovalcev oziroma proizvajalcev, ki imajo certifikat PT. Do konca leta 2007 si je certifikat PT pridobilo 632 omenjenih organizacij,⁶⁷ ki skupaj predstavljajo približno 1,5 milijona kmetovalcev in delavcev iz 58 držav (FLO 2008, 21). Če zraven štejemo še njihove družinske člane in pomočnike pri delu, naj bi bilo po oceni FLO neposrednih koristi od delovanja PT deležnih približno 7,5 milijona ljudi (*ibid.*).

Čeprav vse te številke⁶⁸ zvenijo zelo impresivno, pa ostaja dejstvo, da kmetovalci in delavci še zdaleč ne morejo prodati vsega svojega pridelka oziroma proizvoda v okviru gibanja za PT (FLO 2007, 12). FLO ocenjuje, da organizacije, ki imajo certifikat PT, prodajo približno 20 % celotnega pridelka oziroma proizvoda pod pogoji, ki jih določa PT, ostalo pa morajo prodati po regularni poti (*ibid.*). Če primerjamo trende rasti celotne mednarodne menjave⁶⁹ ter menjave v okviru gibanja za PT⁷⁰ ugotovimo, da slednja sicer raste po veliko višji stopnji, vendar pa ob primerjavi absolutnih vrednosti⁷¹ ugotovimo, da mednarodna trgovina z izdelki PT ne dosega niti enega odstotka celotne mednarodne menjave s trgovskim blagom. Kljub neverjetni rasti obsega le 0,024 % globalne trgovine.

⁶⁷ Število teh organizacij se vsako leto poveča in od leta 2001 do 2006 je z gibanjem za PT sodelovalo naslednje število organizacij: leta 2001 – 224 organizacij, leta 2002 – 303 organizacije, leta 2003 – 350 organizacij, leta 2004 – 432 organizacij, leta 2005 – 508 organizacij, leta 2006 – 569 organizacij (FLO 2008, 8).

⁶⁸ Statistika kaže, da se je v Evropi oblikoval največji trg za proizvode PT, na katerega odpade med 60 in 70 % celotne svetovne prodaje izdelkov PT (Krier 2005, 5–7).

⁶⁹ 8,5 % v letu 2006 in 5,5 % v letu 2007 (WTO 2008b). V letu 2005 je bila zabeležena 6 odstotna rast svetovnega trgovanja z vsem trgovskim blagom (WTO 2006), kar je identično povprečni letni rasti za obdobje od leta 1990–2004 (WTO 2005).

⁷⁰ 45 % v letu 2006 (FLO 2007, 4; FLO 2006b, 2) in 47 % v letu 2007 (FLO 2008, 12–13), sicer pa je prodaja proizvodov PT v desetletju od leta 1997–2007 rasla v povprečju za 40 % na leto (FLO 2007, 4).

⁷¹ Vrednost svetovne trgovine z blagom (ne vključujoč storitev) je v letu 2007 dosegla številko 13,6 trilijona \$ (WTO 2008b). Če to vrednost primerjamo z vrednostjo vseh nakupljenih izdelkov PT v letu 2007 (2 381 milijonov evrov), ki jo preračunamo v \$ po povprečnem menjalnem tečaju za leto 2007 (1 evro = 1,37074 \$ (OANDA Corporation 1997)), dobimo sledeč rezultat.

5 SKLEP

Na primeru kave iz Etiopije sem ugotovila, kakšni so vplivi delovanja PT. Ugotovljene vplive želim povezati z osnovnimi osmimi milenijskimi razvojnimi cilji, tako da bo natančneje osvetljen in lažje razumljiv dejanski vpliv delovanja PT na uresničevanje ciljev, zastavljenih v okviru koncepta TR.

K uresničevanju prvega zastavljenega cilja, ki usmerja k izkoreninjenju skrajne revščine, vsekakor pripomore višja cena kave, ki je značilna za sistem PT. Tako revni pridelovalci kave za svoj pridelek prejmejo relativno višje zneske, pozitiven pa je tudi učinek, ki ga imajo ti zneski na obnašanje zasebnih trgovcev, oziroma na uravnavanje delovanja trga. Tu gre za neposredno povezavo: prejemanje višjih dohodkov – izkoreninjanje skrajne revščine, vendar pa sistem PT z nudenjem vsestranske podpore (boljša možnost dostopa do mikrokreditnih in varčevalnih storitev, boljša možnost izobrazbe, funkcije in ugodnosti, ki jih ponujajo primarne kooperative in kooperativna združenja) tudi posredno vpliva na hitrejšo uresničevanje tega prvega milenijskega razvojnega cilja. PT s svojim delovanjem neposredno, pa tudi posredno, pomaga uresničevati drugi milenijski razvojni cilj – doseganje univerzalne osnovnošolske izobrazbe. Pridelovalcem kave višji dohodki od PT omogočajo šolanje otrok, ki si ga sicer ne morejo ali pa težko privoščijo, s pomočjo premije PT in socialnega sklada pa so bili uresničeni tudi številni projekti na področju izobraževalne infrastrukture. PT prav tako neposredno in posredno pripomore tudi k doseganju enakosti med spoloma ter grajenju zmožnosti žensk (tretji milenijski razvojni cilj), saj s svojimi demokratičnimi in enakopravnimi načeli ter preko naslavljanja praktičnih potreb žensk, ženske opogumlja in spreminja ter izboljšuje njihova življenja. Nadalje PT posredno pomaga uresničevati tudi milenijske razvojne cilje s področja zdravstva. S pomočjo premije PT in socialnega sklada se gradi zdravstvena infrastruktura in kupuje zdravstvena oprema, kar vpliva na zmanjševanje smrtnosti otrok (četrti milenijski razvojni cilj), izboljševanje zdravja mater (peti milenijski razvojni cilj), širjenje zavesti o virusu HIV/AIDS-u ter učinkovitejše zdravljenje raznovrstnih bolezni (šesti milenijski razvojni cilj). Višji dohodki, ki jih omogoča sistem PT, pridelovalcem kave tudi olajšajo breme plačevanja stroškov raznovrstnih zdravljenj – tu gre za neposreden vpliv PT. Za področje

zdravstva je zelo pomemben tudi dostop do čiste, pitne vode, ki je bil z izgradnjo številnih novih vodnih vrtin močno izboljšan. Ti projekti so bili prav tako izpeljani z denarjem od premij PT in socialnega sklada. PT prispeva tudi k uresničevanju sedmega milenijskega razvojnega cilja, ki usmerja k zagotavljanju okoljske trajnosti. Veliko neposredno spodbudo pri uresničevanju tega cilja predstavlja premija PT za organsko pridelano kavo, veliko vlogo pa igrajo tudi kooperative, ki s posredovanjem tehničnih informacij o pridelavi, skrbijo za izobraževanje svojih članov. Tako imajo v sistemu PT velik pomen kooperative, preko katerih se v skupnostih oblikujejo družbene vezi in omrežja. Preko sodelovanja v projektih za razvoj skupnosti so posamezniki prišli tudi do spoznanja o koristnosti skupinskega dela, se pravi sodelovanja. Vse to posredno pomaga uresničevati osmi milenijski razvojni cilj, v skladu s katerim se moramo zavzemati za oblikovanje globalnega partnerstva za razvoj. Ogromen neposredni prispevek PT k uresničevanju tega cilja predstavlja celoten sistem PT z vsemi svojimi organizacijskimi mrežami in povezavami. PT že s samim obstojem opozarja na moralne nepravilnosti, ki so prisotne v naši družbi, z aktivnim ozaveščanjem potrošnikov ter spodbudo transnacionalnim podjetjem, da svoje trgovanje naredijo za bolj transparentno, ali pa celo privzamejo prakso PT, pa vse bolj širi krog globalnega partnerstva za razvoj, v katerem je pomemben prav vsak posameznik. Menim, da bo nevarnost spodbujanja nedejavnosti v širšem okolju oblikovanja politik, ki se skriva v delovanju PT, toliko manj grozeča, kolikor več potrošnikov se bo odločalo za nakupovanje izdelkov PT. S svojimi nakupi bomo oblikovalcem politik sporočali, da nam ni vseeno, kako živi in kdaj umre preostanek živega sveta – ne le naši vrstniki na drugem koncu sveta, pač pa tudi živali, drevesa in rastline, ki nam naša življenja omogočajo in nam lepšajo dan za dnem.

V diplomskem delu sem skušala ugotoviti, kakšen in kolikšen je vpliv PT na uresničevanje koncepta TR. Po vsem raziskovalnem delu lahko v tem zaključnem poglavju uvodoma zastavljeno hipotezo delno potrdim in delno ovržem. Namreč konvencionalna trgovina, katero opredeljujejo razni trgovinski sporazumi, le spodbuja nadaljni razvoj DVR in s tem igra ključno vlogo pri določanju smeri, ki je nasprotna smeri TR. Gibanje za PT s svojim delovanjem dejansko pomaga uresničevati cilje, zastavljene v okviru koncepta TR, vendar pa je ta vpliv PT, če ga primerjamo z vplivom konvencionalne trgovine, neznaten.

Mednarodna trgovina z izdelki PT namreč ne dosega niti polovico odstotka celotne mednarodne menjave s trgovskim blagom.

PT vsestransko pomaga uresničevati cilje TR. S svojim delovanjem vrši neposreden, pa tudi posreden vpliv, ki prispeva k razvoju vseh treh vidikov TR – socialnega, okoljskega in ekonomskega. Menim, da bi bili vsi cilji zastavljeni v okviru koncepta TR veliko lažje dosegljivi in morda celo doseženi v zastavljenih rokih, če bi razvite države dejansko skušale preko mednarodne trgovine spodbuditi razvoj DVR in ne, da si z njihovo pomočjo le polnijo svoje zakladnice. Če bi bile vrednote, ki stojijo za obravnavanima konceptoma obče prisotne in ponotranjene v vseh segmentih družbe, PT, kot jo poznamo danes, sploh ne bi potrebovali, saj bi bila njena naloga izpolnjena preko delovanja konvencionalne trgovine.

Tako je PT zanimiv poskus doseganja ravnotežja v trgovanju med Severom in Jugom, pa tudi poskus poenotenja štirih različnih pristopov k družbeni pravičnosti: vloge kontraktualizma in vladanja (Rawls v Adriani in Becchetti 2004, 24), vloge samoorganizacije državljanov v odprti družbi z »minimalno državo« (Nozick v Adriani in Becchetti 2004, 24), pomena lokalnih skupnosti (McIntyre v Adriani in Becchetti 2004, 24) in pomena ter ohranjanja oziroma gojenja socialnih vrlin (Pieper v Adriani in Becchetti 2004, 24), brez katerih so institucije in pravila le prazni prostori in črke na papirju (Adriani in Becchetti 2004, 24).

Dejstvo je, da PT ne presega obstoječih struktur (Manokha 2004, 232). Ne kljubuje obstoječi delitvi dela, v skladu s katero so številna gospodarstva DVR odvisna od izvoza maloštevilnih kmetijskih izdelkov in primarnih proizvodov, niti ne nasprotuje globalnemu kapitalizmu (Manokha 2004, 234). PT predpostavlja kapitalistične proizvodne odnose, jih reproducira in ne ponuja drugačnega načina organizacije družbenega življenja – v tem leži njena konservativna narava (Manokha 2004, 233). Znotraj obstoječe strukture svetovne proizvodnje in distribucije pa je PT nedvomno pozitivna praksa (Manokha 2004, 234). Je strategija, usmerjena k reševanju vzrokov in ne le posledic revščine (*ibid.*).

Globalizacija je, kot že rečeno, ustvarila nove probleme, okrepila pa je tudi zmožnost potrošnikov, da propagirajo in usklajujejo politično (volilno) in ekonomsko (potrošno in varčevalno) moč (Adriani in Becchetti 2004, 24). V globalnem gospodarstvu moralna skrb manjšine lahko pomembno vpliva na obnašanje podjetij in institucij (Adriani in Becchetti 2004, 24). Vsak od nas lahko v svoji vsakodnevni nakupovalni rutini s preprosto izbiro izdelka PT vpliva na izboljšanje življenja posameznih kmetovalcev in proizvajalcev kot tudi celotnih skupnosti v DVR (Manokha 2004, 220). Naj zaključim z besedami Susan Strange (v Lovec 2008, 117): »Da bi razumeli sedanost, se je treba vprašati, kdo ima moč in kaj je vir moči. Prihodnosti ni mogoče napovedati, toda ne sme se je ignorirati.«

6 LITERATURA

Adriani, Fabrizio in Leonardo Becchetti. 2004. *Fair trade: a »third generation« welfare mechanism to make globalisation sustainable.* Dostopno prek: <ftp://www.ceistorvergata.it/repec/rpaper/No-62-Becchetti-Adriani.pdf> (3. januar 2009).

AGRA. 2008. *About the Alliance for a Green Revolution in Africa.* Dostopno prek: <http://www.agra-alliance.org/about/> (12. maj 2008).

Alam, Farid. 2004. *Creating a Fair World Order: The Human Development Approach to Poverty Reduction in the North West Frontier Province of Pakistan.* Dostopno prek: <http://www.civitatis.org/pdf/povertypak.pdf> (6. junij 2008).

Bahor, Maja. 2005. *Trajnostni razvoj v okoljski politiki Evropske unije.* Magistrsko delo. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/delamag/mag_Bahor-Maja.PDF (30. maj 2008).

Bastin, Anne in Nicola Matteucci. 2007. *Financing Coffee Farmers in Jimma Zone, Ethiopia: Challenges and Opportunities.* Dostopno prek: http://www.fao.org/ag/rurfinconference/docs/papers_theme_1/financing_coffee_farmers.pdf (5. november 2008).

Borak, Bistra in Rene Suša. 2006. *Kako daleč nese prača pravične trgovine?* Diplomsko delo. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Borak-Susa.PDF> (22. maj 2008).

Bowen, Brid. 2002. *"Let's go fair!"*. Dostopno prek: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2005/april/tradoc_122287.pdf (9. maj 2008).

Carter, Neil. 2002. *Understanding Sustainable Development.* Dostopno prek: <http://www.fathom.com/course/21701763/session2.html> (5. junij 2008).

Chomsky, Noam. 2005. *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Založba Sanje.

CIA. 2008. *The World Factbook: Ethiopia*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html> (10. november 2008).

DPPA. 2006. *Administrative Region and Woreda Map of Oromiya*. Dostopno prek: http://www.dppc.gov.et/downloadable/map/administrative/Atlas_Oromiya.pdf (5. november 2008).

EFTA. 2006a. *SIXTY Years of Fair Trade: A brief history of the Fair Trade movement*. Dostopno prek: <http://www.european-fair-trade-association.org/Efta/Doc/History.pdf> (13. maj 2008).

--- 2006b. *Joining fair trade forces*. Dostopno prek: <http://www.european-fair-trade-association.org/Efta/Doc/What.pdf> (22. maj 2008).

Fair Trade Association of Australia and New Zealand. 2008. *FLO International Adjusts Fairtrade Minimum Prices for Arabica Coffee to Cover Costs of Sustainable Production*. Dostopno prek: <http://www.fairtrade.com.au/node/1933> (14. december 2008).

Fairtrade Foundation. 2005. *OCFCU – Oromia Coffee Farmers Cooperative Union*. Dostopno prek: http://www.fairtrade.org.uk/producers/coffee/oromia_coffee_farmers_cooperative_ethiopia/default.aspx (8. december 2008).

--- 2007. *Fairtrade Foundation Welcomes Launch of Film Black Gold*. Dostopno prek: http://www.fairtrade.org.uk/press_office/press_releases_and_statements/archive_2007/may_2007/fairtrade_foundation_welcomes_launch_of_film_black_gold.aspx (4. november 2008).

--- 2008. *History*. Dostopno prek: http://www.fairtrade.org.uk/what_is_fairtrade/history.aspx (22. maj 2008).

FLO. 2006a. *Fairtrade Labelling Organizations International*. Dostopno prek: <http://www.fairtrade.net/home.html> (22. maj 2008).

--- 2006b. *Building trust: Annual Report 2005/06*. Dostopno prek: http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/FLO_Annual_Report_01.pdf (13. december 2008).

--- 2007. *Shaping global partnerships: Annual Report 2006/07*. Dostopno prek: http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/Final_FLO_AR_2007_03.pdf (12. december 2008).

--- 2008. *Annual Report 2007: An Inspiration for Change*. Dostopno prek: http://www.fairtrade.net/fileadmin/user_upload/content/FLO_AR2008.pdf (12. december 2008).

Gebrekidan, Abinet. 2006. *The impact of microfinancing institutions on the livelihood of the rural poor*. Dostopno prek: <http://www.eeacon.org/Papers%20presented%20final/Abinet%20Gkidane-%20The%20Impact%20of%20Micro-Financing.htm> (10. november 2008).

Golc, Mojca. 2007. *Analiza lokalnega energetskega načrtovanja v Sloveniji in njegova vloga pri zasledovanju energetske trajnosti*. Magistrsko delo. Ljubljana: EF. Dostopno prek: <http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/golc3454.pdf> (30. maj 2008).

Gole, Tadesse Woldemariam. 2002. *Conservation and use of coffee genetic resources in Ethiopia: challenges and opportunities in the context current global situations*. Dostopno prek: http://new.gdnet.ws/pdf/2002AwardsMedalsWinners/HealthEnvironmentDevelopment/tadesse_gole_paper.pdf (5. november 2008).

Green, Duncan, Bernice Lee, Jamie Morrison in Alex Werth. 2005. Sustainable Development, Poverty and Agricultural Trade Reform. V *Agricultural Commodities, Trade and Sustainable Development*, ur. Thomas Lines, 15-40. Nottingham: Russell Press Ltd. Dostopno prek: <http://www.iiied.org/pubs/pdfs/G01056.pdf> (11. maj 2008).

Gruden, Iva. 2007. Alternativa, ki deluje. *NeDELO* (13. maj).

Grundy, Sam. 2005. *It's not just about the money: An evaluation of the impact of Fair Trade on improving the livelihoods of smallholder coffee farmers in Oromia Region, Ethiopia*. Dostopno prek: <http://www.idd.bham.ac.uk/research/dissertations/04-05/grundy.pdf> (5. november 2008).

Higher Grounds Trading Company. *Ethiopia*. Dostopno prek: <http://www.highergroundstrading.com/ethiopia.html> (4. november 2008).

Hren, Marko. 1997. *Sodelovanje: Novi val kooperativ*. Ljubljana: Retina.

ICO. *Botanical Aspects*. Dostopno prek: <http://www.ico.org/botanical.asp> (5. november 2008).

IFAT. 2008a. *The 10 Standards of Fair Trade*. Dostopno prek: http://www.ifat.org/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=14 (9. maj 2008).

--- 2008b. *Fair Trade Standards and their Verification in Brief*. Dostopno prek: http://www.ifat.org/index.php?option=com_content&task=view&id=39&Itemid=125 (9. maj 2008).

--- 2008c. *Areas of work*. Dostopno prek: http://www.ifat.org/index.php?option=com_content&task=view&id=4&Itemid=6 (22. maj 2008).

Južnič, Stane. 1980. *Kolonializem in dekolonizacija*. Maribor: Obzorja.

Kereta, Befekadu B. 2007. *Outreach and Financial Performance Analysis of Microfinance Institutions in Ethiopia*. Dostopno prek: http://www.afdb.org/pls/portal/docs/PAGE/ADB_ADMIN_PG/DOCUMENTS/AEC/AFE

CONF-PAPERECV-CLS1-2%2010%20BEFEKADU%20BEHUTE%20%2031P.PDF (10. november 2008).

Kirn, Andrej. 2006. Zapostavljena in spregledana povezava med ekonomsko rastjo in naravo. *Delo* (9. marec).

Kodama, Yuka. 2007. New role of cooperatives in Ethiopia: the case of Ethiopian coffee farmers cooperatives. *African Study Monographs* 35. Dostopno prek: http://www.africa.kyoto-u.ac.jp/kiroku/asm_suppl/abstracts/pdf/ASM_s35/4KODAMA.pdf (8. december 2008).

Koperattiva Kummerc Gust. 2004. *The Fair Trade Organization (FTO) Mark*. Dostopno prek: <http://www.l-arka.org/node/72> (22. maj 2008).

Kos, Drago. 2004. Tri ravni trajnostnega razvoja. *Teorija in praksa* 41 (1/2): 332-339.

Kovačič, Art in Renata Slabe Erker. 2006. Od koncepta trajnosti k eko-socialnemu modelu tržnega gospodarstva in merjenje njegovega uresničevanja. *Naše gospodarstvo* 52 (3/4): 98-109.

Krier, Jean Marie. 2005. *Fair Trade in Europe 2005. Facts and Figures on Fair Trade in 25 European Countries*. Fair Trade Advocacy Office. Brussels. Dostopno prek: http://www.fairtrade-advocacy.org/documents/FairTradeinEurope2005_001.pdf (13. maj 2008).

Lovec, Marko. 2008. *Moderna med trgovino in državo*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Lovec-Marko.PDF> (3. januar 2009).

Manokha, Ivan. 2004. Modern Slavery and Fair Trade Products: Buy One and Set Someone Free. V *The Political Economy of new Slavery*, ur. Christien van den Anker, 217–234. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Milford, Anna. 2004. *Coffee, Co-operatives and Competition: The Impact of Fair Trade*. Dostopno prek: http://www.fairtrade.net/uploads/media/Milford_Coffee.pdf (5. november 2008).

Mutz, Christine in Thomas Ziesemer. 2005. *Prebisch-Singer: Debates, Growth Model And Estimates*. Dostopno prek: <http://www.merit.unu.edu/publications/rmpdf/2005/rm2005-008.pdf> (11. maj 2008).

OANDA Corporation. 1997. *FXHistory®: historical currency exchange rates*. Dostopno prek: <http://www.oanda.com/convert/fxhistory> (20. november 2008).

OCFCU. 2007a. *About Us*. Dostopno prek: <http://www.oromiacoffeeunion.org/aboutus.html> (24. november 2008).

--- 2007b. *Certification*. Dostopno prek: <http://www.oromiacoffeeunion.org/certification.html> (24. november 2008).

--- 2007c. *Improving lives*. Dostopno prek: http://www.oromiacoffeeunion.org/Improving_Lives.html (3. december 2008).

OECD. 2008. *Revised List of Millennium Development Goals, Targets and Indicators*. Dostopno prek: [http://www.oecd.org/olis/2008doc.nsf/ENGDATCORPLOOK/NT00003406/\\$FILE/JT03248300.PDF](http://www.oecd.org/olis/2008doc.nsf/ENGDATCORPLOOK/NT00003406/$FILE/JT03248300.PDF) (3. junij 2008).

Osorio, Néstor. 2003. *The Coffee Crisis: the Agenda of the ICO in 2003*. Dostopno prek: <http://www.un.org/Docs/ecosoc/meetings/hl2003/RT7%20Osario.pdf> (5. november 2008).

--- 2004. *Lessons from the world coffee crisis: A serious problem for sustainable development*. Dostopno prek: <http://www.ico.org/documents/ed1922e.pdf> (5. november 2008).

Oxfam International. 2002. *Crisis in the Birthplace of Coffee*. Dostopno prek: <http://www.maketrade-fair.com/en/assets/english/CoffeeCrisisKafaEthiopia.pdf> (5. november 2008).

--- 2008a. *Partnership or Power Play? How Europe should bring development into its trade deals with African, Caribbean, and Pacific countries*. Dostopno prek: http://www.oxfam.org/en/files/bp110_europe_EPAs_trade_deals_with_acp_countries_0804.pdf/download (11. maj 2008).

--- 2008b. *Who we are*. Dostopno prek: <http://www.oxfam.org/en/about/who/> (11. maj 2008).

Oxfam. 2001. *The Coffee Market – a Background Study*. Dostopno prek: <http://www.maketrade-fair.com/en/assets/english/BackgroundStudyCoffeeMarket.pdf> (8. december 2008).

--- 2002a. *Mugged – Poverty in your coffee cup*. Dostopno prek: http://www.oxfamamerica.org/newsandpublications/publications/research_reports/mugged/mugged_coffee_report.pdf (5. november 2008).

--- 2002b. *Rigged rules and double standards: trade, globalisation and the fight against poverty*. Dostopno prek: http://www.maketrade-fair.com/assets/english/report_english.pdf (10. december 2008).

Petit, Nicolas. 2007. Ethiopia's Coffee Sector: A Bitter or Better Future? *Journal of Agrarian Change* 7 (2). Dostopno prek: <http://www.eap.gov.et/content/files/Documents/EAP%20Documents/Agricultural%20Comodities/Crop/Coffee/Marketing/Ethiopias%20coffee%20sector.pdf> (11. maj 2008).

Plut, Dušan. 2004. *Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju*. Radovljica: Didakta.

Radej, Bojan. 2001. Uvod v ekonomiko trajnostnega razvoja. *IB revija* 35 (4): 13-26.

Raynolds, Laura in Douglas Murray. 2008. *The Fair Trade Future*. Dostopno prek: <http://www.policyinnovations.org/ideas/innovations/data/000031> (26. maj 2008).

Reid, David. 1996. *Sustainable development: an introductory guide*. London: Earthscan.

Seljak, Janko. 2000. *Merjenje uravnoveženega razvoja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: EF.

Sen, Amartya Kumar. 2002. *Ekonomija blaginje: izbrane razprave*. Ljubljana: Založba /*cf.

Tallontire, Anne. 2001. *Challenges facing Fair Trade: which way now?* Paper for the DSA conference 2001, Different Poverties, Different Policies. Dostopno prek: <http://www.devstud.org.uk/publications/papers/conf01/conf01tallontire.doc> (13. maj 2008).

The Oromia State Government. *General information: regional background*. Dostopno prek: <http://www.oromiagov.org/images/About%20Oromia.pdf> (5. november 2008).

Todaro, Michael P. 1991. *Economic development in the third world*. London, New York: Longman.

Todaro, Michael P. in Stephen C. Smith. 2006. *Economic development*. Harlow: Pearson Addison-Wesley.

Toye, John in Richard Toye. 2003. The Origins and Interpretation of the Prebisch-Singer Thesis. *History of Political Economy* 35 (3). Dostopno prek: <http://eric.exeter.ac.uk/exeter/bitstream/10036/25832/1/Toye%20HPE%20Prebisch%20Singer.pdf> (11. maj 2008).

U.S. Department of State. 2008. *Background Note: Ethiopia*. Dostopno prek: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2859.htm> (4. november 2008).

Umanotera in Humanitas. 2006a. *Na čem temelji pravična trgovina?* Dostopno prek: <http://www.3muhe.si/temelji.php> (9. maj 2008).

--- 2006b. *Kako lahko z nakupno odločitvijo spreminjaš svet?* Dostopno prek: http://www.3muhe.si/spreminjas_svet.php (9. maj 2008).

--- 2006c. *Poslanstvo trgovine 3Muhe.* Dostopno prek: <http://www.3muhe.si/kdosmo.php> (9. maj 2008).

--- 2006d. *Zakaj kupovati pravično?* Dostopno prek: <http://www.3muhe.si/pravicnatrgovina.php> (9. maj 2008).

Umanotera. 2008a. *Bistvene značilnosti koncepta pravične trgovine.* Dostopno prek: <http://www.umanotera.org/index.php?node=114> (9. maj 2008).

--- 2008b. *Predstavitev pravične trgovine.* Dostopno prek: <http://www.umanotera.org/index.php?node=113> (9. maj 2008).

UN. 2007. *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies.* New York: United Nations. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/guidelines.pdf> (3. junij 2008).

--- 2008a. *The Millennium Development Goals Report.* New York: United Nations. Dostopno prek: http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2008/MDG_Report_2008_En.pdf (3. junij 2008).

--- 2008b. *End Poverty 2015: Millennium Development Goals.* Dostopno prek: <http://www.un.org/millenniumgoals/> (6. junij 2008).

UNDP. 2008a. *The Human Development concept.* Dostopno prek: <http://hdr.undp.org/en/humandev/> (5. junij 2008).

--- 2008b. *Origins of the Human Development Approach.* Dostopno prek: <http://hdr.undp.org/en/humandev/origins/> (5. junij 2008).

UNEP. 1972. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment.* Dostopno prek:

<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503> (28. december 2008).

UNICEF. 2008. *Milenijski razvojni cilji*. Dostopno prek: <http://www.unicef.si/main/milenijski.wlgt> (6. junij 2008).

Verbinc, France. 1971. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Vežjak, Blanka. 2002. Trajnost in Trajnostni razvoj (Sustainability and sustainable development). *Revizor* 13 (2): 72-87.

Vintar Mally, Katja. 2006. Prednosti in omejitve uporabe kazalcev sonaravnega razvoja. *Dela* 26: 43-59. Dostopno prek: http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/geo/publikacije/dela/files/Dela_26/03%20vintar.pdf (3. november 2008).

Vovk Korže, Ana. 2008. Pogled na indikatorje – kazalce za merjenje trajnostnega razvoja. *Dela* 29: 103-118. Dostopno prek: http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/geo/Publikacije/Dela/files/dela_29/vovk%20korze.pdf (3. november 2008).

WCED. 1987. *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.

Wikipedia. 2008a. *Fair trade*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Fair_trade#HistoryFirefoxHTML%5CShell%5COpen%5CCommand (9. maj 2008).

--- 2008b. *Definition of fair trade*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Fair_trade#Definition_of_fair_trade (9. maj 2008).

--- 2008c. *Singer-Prebisch thesis*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Singer-Prebisch_thesis (11. maj 2008).

--- 2008d. *Svetovna trgovinska organizacija*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://sl.wikipedia.org/wiki/Svetovna_trgovinska_organizacija (11. maj 2008).

--- 2008e. *Oromia Region*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: <http://en.wikipedia.org/wiki/Oromia> (5. november 2008).

--- 2008f. *Coffea arabica*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Coffea_arabica (5. november 2008).

--- 2008g. *Coffea canephora*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Coffea_canephora (5. november 2008).

--- 2008h. *Rotating Savings and Credit Association*. Wikimedia Foundation, Inc. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Rotating_Savings_and_Credit_Association (10. november 2008).

WTO. 2005. *International trade statistics 2005*. Geneva: WTO Publications. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2005_e/its2005_e.pdf (14. december 2008).

--- 2006. *World Trade 2005, Prospects For 2006*. Press/437 11 April. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/news_e/pres06_e/pr437_e.htm (14. december 2008).

--- 2008a. *Members and observers*. Dostopno prek: http://www.wto.org/English/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (11. september 2008).

--- 2008b. *World Trade 2007, Prospects For 2008*. Press/520/Rev.1 17 April. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/news_e/pres08_e/pr520_e.htm (13. december 2008).

--- 2008c. *Overview*. Dostopno prek: http://www.wto.org/English/thewto_e/whatis_e/tif_e/dev1_e.htm (11. maj 2008).

Zidar, Marija. 2005. Severni potrošniki, južni proizvajalci in trgovanje juga z jugom; Angelo Caserta, strokovnjak za pravično trgovino. *Delo*, 14. maj. Dostopno prek: http://www.delo.si/article.print_tiskana.php?ID_t=bd0ed3e0c58553af34c5291f8dd7fb5004 (22. april 2008).